

**TÜRKİYE’DE ENGELLİLERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKA VE SOSYAL
KORUMA ÖNLEMLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Eda ÜNAL ÇİFCİ

Eskişehir 2025

**TÜRKİYE’DE ENGELLİLERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKA VE SOSYAL
KORUMA ÖNLEMLERİ**

Eda ÜNAL ÇİFCİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Tezli Yüksek Lisans Programı

Danışman: Prof. Dr. Yener ŞİŞMAN

Anadolu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Mart 2025

Eskişehir

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Eda ÜNAL ÇİFCİ'nin "Türkiye'de Engellilere Yönelik Sosyal Politika Ve Sosyal Koruma Önlemleri" başlıklı tezi, .../.../20. tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği"nin ilgili maddeleri uyarınca, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>Unvanı-Adı Soyadı</u>	<u>İmza</u>
Üye (Tez Danışmanı)		
Üye		
Üye		
Üye		
Üye		

Prof. Dr. Nafiz
Öncü CAN
Enstitü
Müdürü

ÖZET

TÜRKİYE’DE ENGELLİLERE YÖNELİK SOSYAL POLİTİKA VE SOSYAL KORUMA ÖNLEMLERİ

Eda ÜNAL ÇİFCİ

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Ana Bilim Dalı

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Programı

Anadolu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Mart 2025

Danışman: Prof. Dr. Yener ŞİŞMAN

Engellilik, sosyal ve politik bir olgu olarak Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi öncesinde, engelli bireylerin bakımını ve ihtiyaçlarını genellikle aileleri, yakın akrabaları veya komşuları üstlenmiştir. İlk dönemlerde toplumda engelliliğe daha çok ilahi bir bakış açısıyla yaklaşılırken, zamanla engelliler lanetlenmiş ya da toplum üzerinde bir yük olarak görülmeye başlamıştır. Engellilerin yasal haklarının tanınması ve korunmalarına yönelik köklü değişiklikler ise 20. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmiştir. Bu hakların gelişimi, insan hakları ve vatandaşlık hakları çerçevesinde şekillenmiştir.

Bu çalışma, Türkiye’de toplumun en dezavantajlı kesimlerinden biri olan engelli bireylerin sosyal statülerini, toplum içindeki yerlerini ve yasal haklarını kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Engellilere insan hakları temelinde hangi hak ve özgürlüklerin tanındığını, sosyal koruma kapsamında ise hangi hizmetlerin sunulduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Koruma, Engelli, Engellilik, Engelli Hakları.

ABSTRACT

SOCIAL POLICY AND SOCIAL PROTECTION MEASURES FOR DISABLED PEOPLE IN TÜRKİYE

Eda ÜNAL ÇİFCİ

Department of Labor Economics and Industrial Relations

Anadolu University, Graduate Education Institute, March 2025

Advisor: Prof. Dr. Yener ŞİŞMAN

Disability began to emerge as a significant social and political issue following the Industrial Revolution. Prior to this period, the care and support for individuals with disabilities were typically provided by their families, close relatives, or neighbors. In earlier eras, societal attitudes toward disability were often influenced by religious interpretations, but over time, disabled individuals came to be perceived as either cursed or a burden on the community. The second half of the 20th century marked a turning point with major advancements in the recognition and protection of the legal rights of people with disabilities. These developments have been grounded in the principles of human rights and citizenship.

This study explores the social position, societal perception, and legal rights of individuals with disabilities, who constitute one of the most marginalized groups in Türkiye. It seeks to examine the rights and freedoms afforded to disabled individuals under the framework of human rights and to analyze the services provided to them through social protection mechanisms.

Key Words: Social Protection, Disability, Disability, Disability Rights.

04/23/2025

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel yapay ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmamın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan "Bilimsel İntihal Tespit Programı"yla tarandığını ve hiçbir şekilde "intihal içermediğini" beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Eda ÜNAL ÇİRCİ

TEŞEKKÜR

Tez sürecimin tüm aşamalarında değerli görüşlerini benimle paylaşan, desteğini ve ilgisini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Yener ŞİŞMAN'a teşekkür ederim. Ayrıca bu zorlu süreçte her zaman olduğu gibi beni destekleyip yanımda olan sevgili eşim Serkan ÇİFCİ'ye ve tüm hayatım boyunca desteklerini her zaman hissettiğim başta annem Türkan ÜNAL olmak üzere çok değerli aileme teşekkür ederim.

Eda ÜNAL ÇİFCİ

06/03/2025

ETİK KURUL BELGESİ BEYANNAMESİ

"Bu tez çalışmasının hazırlanmasında, yürütülmesinde, verilerin analizinde Etik Kurul İzni'ne gerek yoktur"

İda ÜNAL ÇİFTÇİ

04/03/2025

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI

Bu tezi hazırlarken (örneğin ChatGPT, Gemini, DALL-E vb.) üretken yapay zekâ programlarından herhangi bir destek almadığımı beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Eda ÜNAL GİFCİ

İÇİNDEKİLER

Sayfa

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

ÖZETiii

ABSTRACT.....iv

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ..... v

TEŞEKKÜRvi

ETİK KURUL BELGESİ BEYANNAMESİ vii

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ KULLANIM BEYANI viii

KISALTMALAR DİZİNİxiii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM 4

1 SOSYAL POLİTİKA VE SOSYAL KORUMA 4

1.1 Sosyal Politika 4

1.2 Sosyal Politikanın Tarihsel Gelişimi 5

1.3 Sosyal Koruma Kavramı..... 8

1.4 Sosyal Korumanın Kavramsal Çerçevesi 10

1.5 Sosyal Korumanın Görev ve İşlevleri 11

1.6 Engellilere Yönelik Sosyal Politikaların Tarihsel Gelişimi..... 13

1.6.1 Engellilere yönelik sosyal politikaların dünyadaki gelişimi..... 13

1.6.2 Engellilere yönelik sosyal politikaların tarihimizdeki gelişimi..... 14

1.7 Engellilere Yönelik Sosyal Politikalara Duyulan Gereksinimin Nedenleri 19

1.7.1 Engellilerin sayısal çokluğu..... 19

1.7.2 Psikolojik ve sosyal yararlar 20

1.7.3 Konunun makro ekonomik boyutu 21

1.7.4 Ahlaki sorumluluk 22

1.8 Engellilere Yönelik Sosyal Politikalar ve Bunlara İlişkin Veriler..... 23

1.8.1 Engellilerde eğitim-öğrenim..... 23

1.8.2 Engellilerde istihdam 25

1.8.3 Engellilerde rehabilitasyon ve habilitasyon 28

1.8.4 Engellilerde sağlık 29

1.8.5 Engellilere sosyal yardımlar..... 30

1.9 Türkiye’de Engellilere Yönelik İstihdam	31
1.9.1 Türkiye’de engellilere yönelik istihdam ve yasal düzenlemeler	32
1.9.2 Türkiye’de engellilere yönelik istihdam türleri.....	38
1.9.2.1 Kota sistemi	38
1.9.2.2 Korumalı iş yerleri yöntemi.....	38
1.9.2.3 Kişisel çalışma yöntemi.....	40
1.9.2.4. Evde çalışma yöntemi	40
1.9.2.5. Sadece Engellilerin Çalıştırıldığı Seçilmiş İşlerde İstihdam Yöntemi	41
1.9.2.6 İşverenlerin zorunluluk olmadan engelli istihdamı yöntemi	42
1.9.2.7 Kooperatif çalışma yöntemi	42
İKİNCİ BÖLÜM.....	42
2 ENGELLİLERE GENEL BAKIŞ.....	42
2.1 Engelli Kavramı.....	42
2.2 Engelliliğin Ortaya Çıkış Zamanı ve Nedenleri.....	45
2.2.1 Doğum öncesi nedenler	46
2.2.2 Doğum sonrası nedenler	47
2.3 Engelli Çeşitleri.....	47
2.3.1 Görme engelli.....	47
2.3.2 Dil ve konuşma engelli	48
2.3.3 Ortopedik engelli.....	49
2.3.4 Zihinsel engelli.....	50
2.3.5 Ruhsal ve duygusal engelli	51
2.3.6 Süreğen engelli.....	52
2.4 Sosyal Koruma Kapsamında Engellilerin Sorunları.....	52
2.4.1 Biyolojik sorunları	54
2.4.1.1 Sağlık sorunları	54
2.4.1.2 Tedavi sorunları	55
2.4.1.3 Rehabilitasyon sorunları.....	55
2.4.2 Sosyal riskler	57
2.4.2.1 Yoksulluk	57
2.4.2.2 Ayrımcılık	58
2.4.2.3 İşsizlik.....	59

2.4.2.4 Eğitim sorunları.....	59
2.4.2.5 Erişebilirlik	60
2.4.2.6 Sosyal dışlanma	62
2.4.2.7 Damgalanma	63
2.4.3 Bakım sorunları.....	64
2.4.3.1 Evde bakım sorunları.....	64
2.4.3.2 Kurumsal bakım sorunları	65
2.5 Dünya’da Engellilerin Mevcut Durumu	66
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	68
3 TÜRKİYE’DE ENGELLİLERE YÖNELİK SOSYAL KORUMA ÖNLEMLERİ	68
3.1 Engelli Hakları.....	68
3.1.1. Eğitim hakkı ile ilgili verilen hizmetler	69
3.1.2. Çalışma ve işsizlikten korunma hakkı ile ilgili verilen hizmetler	70
3.1.3 Ulaşım hakkı ile ilgili verilen hizmetler	71
3.1.4 Toplumsal ve kültürel hayata katılma hakkı ile ilgili verilen hizmetler	72
3.1.5 Maaş hakkına yönelik verilen hizmetler	72
3.1.6 Bakım hizmeti alma hakkı ile ilgili hizmetler.....	73
3.1.7 Sağlık hakkı-hasta hakları ile ilgili verilen hizmetler	73
3.1.8 Siyasi yaşama katılma- seçme ve seçilme hakkı ile ilgili hizmetler	74
3.1.9 Dilekçe ve adalete erişim hakkı ile ilgili verilen hizmetler	74
3.1.10 Rehabilitasyon hizmetlerinden faydalanma hakkı ile ilgili verilen hizmetler	75
3.1.11 Aile ortamında yaşama- bağımsız yaşama hakkı ile ilgili verilen hizmetler	75
3.2 Özel Sektörde Engelli İstihdam Etme Yöntemleri	75
3.2.1 Engelli kota sistemi	76
3.2.2 Korumalı işyeri.....	77
3.2.3 Kişisel çalışma yöntemi.....	77
3.2.4 İşverenin zorunluluk olmadan engelli istihdamı.....	78
3.2.5 Evde çalışma	79
3.2.6 Kooperatif çalışma sistemi	79
3.2.7 Engelli aylığı	80

3.2.8 Bakıma muhtaç engelli aylığı.....	81
3.2.9 Engelli yakını aylığı.....	82
3.2.10 Muhtaç aylığı.....	83
3.3 Engellilerin İstihdam Edilme Gerekçesi.....	83
3.4 Engelli Çalıştırma Şartları.....	85
3.5 Engelli İstihdamının Türkiye’deki Durumu	86
3.6 Engelli İstihdam Oranlarının Düşük Olma Nedenleri	87
3.7 Engellilerin Sorunlarına Yönelik Çözüm Yolları ve Politikaları.....	88
3.8 Türkiye’de Engelli Bakım Hizmetleri.....	89
3.8.1 Kişisel bakım hizmetleri	90
3.8.2 Psiko-sosyal destek hizmetleri.....	90
3.8.3 Evde bakım hizmetleri.....	91
3.8.4 Kurum bakım hizmetleri.....	92
3.9 Engelli Bakım Hizmetlerinin Türkiye’deki Durumu	93
3.9.1 Türkiye’de engelli bakım sorunları.....	94
3.10 Türkiye’de Engellilikte Ayrımcılık	96
3.11 Türkiye’de Engellilikte Dışlanma	96
3.12 Türkiye’de Engellilere Yönelik Sosyal Politikalar	98
3.13 Türkiye’de Sosyal Koruma Kapsamında Engelli ve Ailelerine Yapılan Ödenekler	100
3.14 Muhtaç Aylığı Bağlanması.....	101
3.15 Belediyelerin Sunduğu Hizmetler	102
SONUÇ	103
KAYNAKÇA.....	108
ÖZ GEÇMİŞ	

KISALTMALAR DİZİNİ

ASHB	: Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
İŞKUR	: Türkiye İş Kurumu
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
ÖMSS	: Özürlü Memur Seçme Sınavı
ÖZİDA	: Özürlüler İdaresi Başkanlığı
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SHÇK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization)

GİRİŞ

Engellilik, farklı boyutları olan ve çeşitli şekillerde tanımlanan bir kavramdır. Genel olarak, bireyin kendi başına yaşamını sürdürememesi ve sağlıklı bir yaşam standardını yakalayamaması durumu olarak ifade edilir. Literatürde bu kavramla eş anlamlı olarak kullanılan farklı terimler de bulunmaktadır. Engellilik, sakatlık, özürlülük, anomalilik, yetersizlik ve maluliyet gibi kelimelerle de tanımlanabilmektedir.

Engellilik, yalnızca fiziksel sınırlamalarla değil, zihinsel, duygusal veya sosyal zorluklarla da ilişkilidir. Bu terimlerin kullanımı, toplumsal algılar ve kültürel bağlamlarla şekillenir. Engelliliği anlamak ve bu bireylerin haklarını savunmak için, bu kavramların derinlemesine incelenmesi ve toplumsal duyarlılığın artırılması önemlidir. Engelli bireylerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak daha kapsayıcı bir toplum oluşturmak, herkes için faydalı olacaktır.

Engellilik, bireyin fiziksel, zihinsel veya duygusal farklılıkları nedeniyle yaşına, cinsiyetine, toplumsal ya da kültürel rollerine uygun şekilde beklenen görevleri yerine getirememesi durumudur. Bu kavrama yönelik toplumsal algılar ise zaman, coğrafya, ekonomik durum ve kültürel etkiler gibi faktörlere bağlı olarak farklılık göstermektedir. Engelli bireylerin yaşadığı sorunlar çoğu zaman kişisel gibi görünse de bu durum sadece bireyin değil, onlara bakım sağlayan yakın çevrenin ve sosyal yaşamda karşılaşılan fiziksel engellerin de bir yansıması olarak, aslında sosyal bir sorundur.

Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) tahminlerine göre dünya nüfusunun yaklaşık %15'i bir tür engellilik deneyimi yaşamaktadır. Türkiye'de ise nüfusun yaklaşık %12'sinin engelli bireylerden oluştuğu söylenebilir. Bu oranların hafife alınamayacak bir düzeyde olduğu açıktır. Bu nedenle, devletin engelli bireyler için sosyal politikalar geliştirmesi ve sosyal koruma mekanizmaları oluşturması, temel görev ve sorumlulukları arasındadır.

Engelliliğin oluşum nedenleri oldukça çeşitlidir. Bu nedenler arasında yoksulluk, yetersiz beslenme, savaşlar, nükleer felaketler, sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan sıkıntılar, hastalıklar, hatalı aşı uygulamaları, yanlış ilaç kullanımı, enjeksiyon hataları, doğum esnasında yapılan yanlış müdahaleler, tehlikeli çalışma koşulları, iş kazaları, çalışma ortamındaki tehlikeler sayılabilir. Kimyasal maddelere maruz kalma, özellikle iş yerlerinde, çeşitli sağlık sorunlarına neden olabilir; bu maddeler solunum yolu, cilt veya sindirim sistemi aracılığıyla vücuda girebilir.

Bireyin kendine yetebilmesi ve temel ihtiyaçlarını bağımsız bir şekilde karşılayabilmesi, bireysel iyilik haliyle doğrudan ilişkilidir. Engelli bireylerin yaşam kalitesini artırmak için karşılaştıkları sorunlar tespit edilmeli ve bu sorunlara uygun çözümler geliştirilmelidir. Bu çabalar, engelli bireylerin hayat standartlarını iyileştirerek daha kaliteli bir yaşam sürmelerine katkı sağlayacaktır.

Engelli bireyler, diğer bireyler gibi yaşama, eğitim alma, çalışma hayatında yer alma ve sosyal etkinliklere katılma gibi temel haklara sahiptir. Bu hakların güvence altına alınması, engelli bireylerin topluma tam anlamıyla entegre olabilmesi için son derece önemlidir. Engelli bireylerin ekonomik, siyasal ve toplumsal alanlarda aktif bir şekilde yer alabilmesi ve bağımsız bir yaşam sürdürebilmesi için çeşitli destek sistemlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu destek sistemleri, erişilebilirlik, eğitim, istihdam fırsatları ve sosyal hizmetler gibi alanları kapsamalıdır. Ayrıca, bu hak ve özgürlüklerin etkin bir şekilde kullanılabilmesi için ulusal ve uluslararası düzeyde birçok yasal düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeler, engelli bireylerin haklarının korunmasına ve geliştirilmesine yönelik önemli adımlar içermektedir. Ancak, bu yasaların hayata geçirilmesi ve toplumda farkındalığın artırılması da kritik bir öneme sahiptir. Engelli bireylerin haklarına saygı gösterilmesi, onların topluma katkıda bulunmalarını sağlayacak bir ortamın oluşturulması için gereklidir.

Diğer yandan engelli bireylerin ekonomik ve toplumsal yaşama daha aktif şekilde katılabilmeleri için bir ön koşul olarak, temel ve mesleki eğitimden yeterince faydalanmalarının gerektiği unutulmamalıdır. Ancak günümüzde pek çok engelli birey ne temel eğitimden ne de mesleki eğitimden yeterli düzeyde faydalanamamaktadır. Genel işsizlik sorunu, toplumda var olan önyargılar ve mesleki eğitimin erişilebilir olmaması, engelli bireyleri ve ailelerini daha zor çalışma koşullarına, sosyal izolasyona ve nihayetinde yoksulluğa sürüklemektedir.

Engelli bireyler, toplumun diğer üyeleri gibi eşit fırsatlara sahip olmak istemektedir. Ancak sosyal çevrelerinden yeterli ilgi ve destek göremeyen engelliler, birçok kısıtlama ve olumsuz koşulla karşılaşmaktadır. Bu bireylerin kimseye muhtaç olmadan bağımsız bir yaşam sürebilmeleri ve topluma entegre olabilmelerinin en önemli yollarından biri, onları işgücü piyasasına dahil etmektir.

Tarihsel olarak incelendiğinde, 1930'lu yıllarda yüksek işsizlik oranları nedeniyle engelli bireyler iş hayatına dahil edilememiştir. Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında, savaşın neden olduğu fiziksel engellerin artması ve sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan işgücü

ihtiyacı, engelli bireylerin istihdam sürecine katılmalarını sağlamıştır. 1990'lardan itibaren bu süreç daha da hızlanmış ve engelli istihdamını artırmaya yönelik çalışmalar yapılmıştır.

Engelli bireylerin ekonomik, toplumsal ve siyasal hayatta daha aktif rol alabilmeleri için, diğer bireylerle eşit şekilde temel ve mesleki eğitimden faydalanmaları gerekmektedir. Ancak günümüzde, engellilerin büyük bir kısmı bu imkanlardan yeterince yararlanamamaktadır. Toplumdaki önyargılar, işsizlik sorunu ve mesleki eğitimdeki kalite ve erişim eksiklikleri, engelli bireyleri ve ailelerini daha kötü çalışma koşulları, sosyal izolasyon ve hatta yoksullukla karşı karşıya bırakmaktadır.

Türkiye'deki mevcut sosyal koruma önlemlerini uluslararası gelişmeler ışığında değerlendirmek, karşılaşılan sorunları vurgulamak ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri sunmak da çalışmanın temel amaçlarından.

Engelli bireylerin toplumdaki sosyal statüsünü incelemek, devletin bu alanda geliştirdiği politikalar ile yerel yönetimlerin bu politikaları hayata geçirme şekillerini detaylandırmaktır. Ayrıca, engellilerin iş hayatına katılımını teşvik etmek, toplumsal yaşamla uyumlarını artırmak ve işgücü piyasasında aktif rol almalarını sağlamak için uluslararası gelişmeleri dikkate alarak Türkiye'de uygulanan sosyal koruma tedbirlerinin mevcut durumunu analiz etmek, karşılaştıkları zorlukları ele almak ve çözüm önerileri sunmaktır.

Çalışma, üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, sosyal politika ve sosyal koruma kavramları, sosyal korumanın işlevleri ile birlikte, engelli bireylerin karşı karşıya kaldıkları sosyal riskler ve bu kapsamda yaşadıkları sorunlar ele alınmaktadır. İkinci bölümde engellilik kavramının tanımı, sınırları ve nedenleri ile birlikte dünya ve Türkiye ölçeğinde engellilerin mevcut durumuna yer verilmiştir. Üçüncü bölümde engelli bireylere sunulan haklar, devletin ve yerel yönetimlerin bu bireylere sağladığı hizmetler, bakım süreçleri ve engellilerin dışlanmasını önlemek amacıyla geliştirilen politikalar ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1 SOSYAL POLİTİKA VE SOSYAL KORUMA

1.1 Sosyal Politika

Sosyal politika, devletin toplumda refahı ve sosyal korumayı sağlamak amacıyla uyguladığı çeşitli strateji ve programları ifade eder. Dar anlamda sosyal politika, Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan sosyal sorunlara çözüm bulmak amacıyla işçi sınıfını korumaya yönelik uygulamalardan oluşur. Bu politika, işçi sınıfı ile burjuvazi arasındaki sosyal ve ekonomik ilişkileri azaltmayı, işçileri sanayileşmenin getirdiği tehlikelere karşı korumayı ve çalışma koşullarını iyileştirmeyi hedefler (Güven, 2001: 13). Dar kapsamlı sosyal politika, daha çok işçi-işveren ilişkileri ve ekonomik faaliyetlerin belirli alanlar üzerindeki etkilerine odaklanır.

Sosyal politika geniş bir çerçevede, ekonomik olayların toplum üzerindeki tüm etkilerini incelemektedir. Bu doğrultuda, sosyal politika, toplumdaki tüm sosyal sınıfların ve grupların refah seviyesini yükseltmeyi ve aralarındaki gelir ile yaşam standartlarındaki farklılıkları en aza indirmeyi hedefler. Eğitim, sağlık, konut, çevre düzenlemeleri, personel politikaları ve demokratikleşme gibi konular da geniş anlamda sosyal politikanın temel konuları arasındadır (Güven, 2001: 14). Bu yaklaşım, sadece ekonomik ilişkileri değil, sosyal yaşamın tüm yönlerini kapsar ve toplumun bütünsel refahını hedefler.

Sosyal politikanın temel amacı, toplumsal sorunlara çözümler üretmek ve bu yolla toplumsal refahı artırarak ekonomik kalkınmayı desteklemektir. Sosyal gelişimden kasıt; bireylerin eğitim, sağlık, konut gibi temel hizmetlere erişiminin sağlanması, işsizlik oranının azaltılması, gelir dağılımının adil bir şekilde gerçekleştirilmesi ve genel sosyal refahın artırılmasıdır. Bu unsurlar, toplumda daha huzurlu ve istikrarlı bir yaşam ortamı yaratırken, aynı zamanda üretkenliğin de artmasına katkı sağlar. Dolayısıyla, sosyal refah için yapılan yatırımlar, ekonomik kalkınmanın öncüsü haline gelmektedir. Sosyal politika kavramı, ilk kez 19. yüzyılda Wilhelm Heinrich Riehl tarafından ortaya atılmıştır. Riehl, sosyal sorunların çözümü ve toplumsal düzenin sağlanması için devletin rolünü vurgulamıştır. Bu bağlamda, sosyal politika, bireylerin refahını artırmayı ve toplumsal adaleti sağlamayı amaçlayan bir alan olarak tanımlanmıştır. Otto V. Zwiedineck-Südenhorst'un "Sosyal Politika" adlı eseri ise, bu kavramın akademik bir disiplin haline gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu eser, sosyal politikanın teorik temellerini atmış ve çeşitli sosyal sorunların çözümüne yönelik stratejilerin geliştirilmesine katkıda

bulunmuştur. Zwiedineck-Südenhorst'un çalışmaları, sosyal politikayı yalnızca bir uygulama alanı olarak değil, aynı zamanda sosyal bilimler içinde önemli bir disiplin olarak konumlandırmıştır (Seloğlu, 2019: 24-25).

Bu gelişmeler, sosyal politikanın zamanla daha sistematik bir şekilde ele alınmasına ve toplumların sosyal refah düzeyinin artırılmasına yönelik politikaların oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Günümüzde sosyal politika, sosyal hizmetler, istihdam, eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi pek çok alanı kapsayan geniş bir disiplindir. Türkiye’de ise bu kavram, Ziya Gökalp’in öncülüğünde “Yeni Mecmua”da tartışılmaya başlanmıştır. Kessler, Türkiye’de sosyal politikanın gelişimine önemli katkılar sunan isimler arasındadır. 19. yüzyıl itibarıyla sosyal politika, sürekli gelişim göstererek akademik bir disiplin haline gelmiştir. Sosyal politikanın doğuşunda Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi gibi iki önemli olay etkili olmuştur. Fransız İhtilali, toplumsal ve siyasi düzenin değişmesine zemin hazırlarken, Sanayi Devrimi, ekonomik ve sosyal hayatı derinden etkilemiştir. Fabrikaların yaygınlaşmasıyla kentleşme hız kazanmış, işçi sınıfı giderek yoksullaşırken işverenler daha da zenginleşmiştir. Erkek, kadın ve çocuk işçiler uzun çalışma saatleri, düşük ücretler ve kötü koşullarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kadınların geç saatlere kadar çalışması aile yaşamını olumsuz yönde etkilerken, düşük gelirler insan onuruna uygun olmayan bir hayatı beraberinde getirmiştir. 19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde işçi sınıfı, sosyal adalet taleplerini daha güçlü bir şekilde dile getirmeye başlamıştır (Tınar, 2018: 7-8). Bu iki büyük olay, sosyal politikanın temellerinin atılmasına ve toplumsal dengelerin yeniden şekillenmesine öncülük etmiştir (Tınar, 2018: 8).

1.2 Sosyal Politikanın Tarihsel Gelişimi

Sosyal politika Türkiye’de uzun bir geçmişe sahip olup bu politikaların ortaya çıktığı ve biçimlendiği sosyo-ekonomik ve siyasal koşulların detaylı bir şekilde incelenmesi önem taşımaktadır. Sosyal politikanın oluşumu ve gelişimi, her dönemin ekonomik yapısı, toplumsal ihtiyaçları ve siyasal anlayışıyla doğrudan ilişkilidir (Şişman, 2017: 1-22). Türkiye’de sosyal politikalar, hâkim olan ekonomik sistem, siyasi ideolojiler ve toplumsal yapı ile uyumlu bir şekilde evrilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, yardıma muhtaç kişilere yönelik sosyal koruma anlayışı, daha çok dini inançlara ve geleneksel dayanışma kültürüne dayanmaktaydı. İslam dininin etkisiyle, fitre, zekât, sadaka ve kurban gibi yardımlar toplum içinde yaygın

bir şekilde uygulanmaktaydı. Bunun yanı sıra, kimsesizlere ve ihtiyaç sahiplerine barınma ve sağlık hizmeti sunan kurumlar da bulunmaktaydı (Özbek, 2002: 7-33).

Osmanlı'da sosyal yardımlar konusunda en etkili kurumlardan biri vakıflardı. Vakıflar, varlıklı bireylerin mal varlıklarını toplumsal ve dini hizmetler için tahsis ettikleri, süreklilik arz eden yapılarıydı. Bu kurumlar, sadece dini yardımları değil, aynı zamanda eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi pek çok alanda önemli hizmetler sunmaktaydı. Osmanlı'da vakıf sistemi, dünyadaki en başarılı örneklerinden biri olarak kabul edilmiştir. Devlet ise vakıflara sağladığı vergi muafiyetleri gibi teşviklerle bu kurumların güçlenmesine katkıda bulunmuştur (Köse, 2018: 11-12).

Vakıflar, Osmanlı toplumunda sosyal refahı sağlamada önemli bir rol üstlenmiştir. Bu kurumlar, yasal temellere dayalı olarak kurumsallaşmış ve uzun süreli bir yapı haline gelmiştir. Osmanlı Devleti, vakıf sistemini geliştirerek ve çeşitlendirerek toplumsal hayatın birçok alanına yayılmasına olanak tanımıştır (Taşkesen, 2017: 5766). Dolayısıyla, sosyal yaşamı destekleyen bu kurumlar, toplumun temel ihtiyaçlarını karşılamada ve yaşam kalitesini artırmada önemli bir araç olmuştur.

Osmanlı dönemindeki sosyal yardımların belirli bir kurum veya sisteme indirgenmesi yanıltıcı olacaktır. Merkezi otoritenin sosyal refah alanına doğrudan müdahalesi sınırlı olduğundan, bireylerin karşılaştığı sosyal sorunların çözümü daha çok aile, akrabalık ilişkileri ve dini yapılar aracılığıyla sağlanmıştır. Özellikle tekke, zaviye gibi dini kurumlar, bireylerin sosyal güvenlik ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir yere sahipti. Bunun yanı sıra, kentlerdeki yöneticilerin yoksullara yönelik çeşitli yardım girişimleri de sosyal refahın sağlanmasında etkili olmuştur (Özbek, 2002: 31).

15. yüzyıldan itibaren Osmanlı sosyal refah sistemi, ihtiyaç sahiplerine yönelik yardımların hem resmi hem de gayri resmi kanallar aracılığıyla sağlandığı karmaşık bir yapı sergilemiştir. Bu sistemde, kentlerdeki yönetici sınıfın oluşturduğu yardım kuruluşları, akrabalık ve dayanışma ilişkileriyle birlikte sosyal koruma mekanizmasının temel unsurlarını oluşturmuştur (Özbek, 2002: 32).

Tanzimat Dönemi (1839-1876), Osmanlı İmparatorluğu'nda merkezi otoritenin güçlendirilmesi, yasal sisteminin modernleştirilmesi ve bürokrasinin yeniden düzenlenmesi gibi önemli reformların gerçekleştirildiği bir dönemdir. Bu yenilikler, sosyal yardım alanında da kayda değer ilerlemelere yol açmıştır. Tanzimat reformları, sosyal devlet anlayışının ilk adımlarını atmış ve yeni bir yönetim biçiminin

benimsenmesine zemin hazırlamıştır. Tanzimat Dönemi, sosyal politika ve sosyal yardım alanında yapılan bu yeniliklerle, Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme sürecinin önemli bir parçasını oluşturmuş ve toplumsal refahın artırılmasına yönelik önemli adımlar atılmıştır. Eğitim alanındaki yenilikler, erkek ve kız çocukları için ıslahhanelerin ve sanayi okullarının açılmasını, temel eğitimin yaygınlaştırılmasını kapsamaktadır. Diğer önemli reformlar arasında, ihtisap nezaretinin yerine modern polis teşkilatının kurulması, ceza kanununun kabul edilmesi (1840) ve buna bağlı yasal düzenlemelerin yapılması yer almaktadır. Ayrıca, kentlerdeki yoksulların denetlenmesine yönelik çalışmalar, iç ve dış seyahatlerde pasaport uygulamasının başlatılması ve düzenli nüfus sayımlarının yapılması da bu dönemde gerçekleştirilmiştir (Özbek, 2002: 32).

1926 yılında yürürlüğe giren Borçlar Kanunu ve 1930'da kabul edilen Umumi Hıfzısıhha Kanunu, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal güvenlik alanında gerçekleştirdiği önemli yasal düzenlemeler arasında yer almaktadır. Bu kanunlar, toplumsal refahın artırılması ve bireylerin haklarının korunması açısından kritik bir rol oynamıştır (Köse, 2018: 13).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından, devletçi sanayileşme politikalarından liberal ekonomiye doğru bir geçiş süreci yaşanmıştır. Bu dönemde, kamu sektörünün yanı sıra özel sektörün de hızlı bir şekilde gelişmesiyle "karma ekonomi" ile tanımlanabilecek bir yapı oluşmuştur. Sosyal politikalar bakımından da bu süreçte dikkate değer bir hareketlilik yaşanmış, özellikle eğitim, sağlık ve çalışma hayatında önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Devletin bu alanlardaki müdahaleleri ve katkıları giderek artmış, sosyal refahın sağlanması adına önemli adımlar atılmıştır (Şişman, 2017: 22).

Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın ardından, dünyada sağlık ve sosyal güvenlik alanındaki gelişmelere uyum sağlamaya yönelik adımlar atmıştır. 10 Aralık 1948'de kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Türkiye tarafından 6 Nisan 1949'da Bakanlar Kurulu kararıyla onaylanmıştır. Aynı yıl, 9 Haziran 1949'da kabul edilen 5062 Sayılı Kanun ile Türkiye, WHO'ya üye olmuştur. Bu adım, Türkiye'ye sağlık ve sosyal güvenlik alanlarında yeni sorumluluklar yüklemiştir (Köse, 2018: 13).

1961 Anayasası ile sağlık ve sosyal güvenlik, vatandaşların temel hakları arasında tanımlanmış ve bu hakların hayata geçirilmesi devletin vazifesi olarak belirtilmiştir. 5 Ocak 1961'de yürürlüğe giren Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Yasası, bu alanda bir dönüm noktasıdır. Yasa, tüm sağlık hizmetlerinin devlet bütçesiyle finanse edilmesini ve bu hizmetlerin gerekli koşulları sağlayan herkese ücretsiz sunulmasını hedeflemiştir

(224 Sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun, Yayımlandığı Resmî Gazete: 12.01.1961 / 10705).

10 Temmuz 1976'da kabul edilen 2022 sayılı yasa, sosyal güvenlik alanında gerçekleştirilen en kapsamlı düzenlemelerden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu yasa ile 65 yaşını doldurmuş, kimsesiz ve bakıma ihtiyaç duyan bireylere düzenli maaş bağlanması karara bağlanmıştır (Güvercin, 2004: 89-95).

Geleneksel aile ve akrabalık ilişkilerinin, toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalması, özellikle 1980'lerde artan toplumsal huzursuzluklarla birlikte sosyal politika geliştirme ve uygulama gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde, sosyal hizmetlerin sistematik bir şekilde yürütülmesi ve toplumsal sorunların çözülmesi amacıyla önemli adımlar atılmıştır. 1983 yılında kurulan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK), dağınık durumdaki kamu sosyal hizmetlerini tek bir çatı altında birleştirerek, sosyal hizmetlerin daha etkili ve organize bir şekilde sunulmasını sağlamıştır. SHÇEK'in kurulmasıyla birlikte, yardıma ihtiyaç duyan gruplara yönelik hizmetlerin kapsamı genişlemiş ve bu hizmetlerin kalitesi artırılmıştır (Şişman, 2017: 23). Türkiye'nin sosyal politikasının Osmanlı Devleti'nde miras aldığı geleneksel uygulamaların etkisini taşımakla birlikte, Cumhuriyet döneminde hızla modernleştiğini göstermektedir. Osmanlı'da daha çok geleneksel yöntemlerle yürütülen sosyal yardımlar, Cumhuriyet döneminde yasal ve kurumsal bir çerçeveye oturtulmuştur. Türkiye'nin, Birleşmiş Milletler üyeliği ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi gibi uluslararası gelişmelere dahil olması, ülkenin sosyal politika alanında dünyadaki değişimlere ayak uydurduğunu ve bu değişimlerin yerel politikalara yansıdığını ortaya koymaktadır (Köse, 2018: 14).

1.3 Sosyal Koruma Kavramı

Bu kavram, içeriği, amacı ve doğası açısından farklı tanımlara sahip olabilmektedir. Her ülkenin ideolojik yapıları, vatandaşlarına sundukları sosyal yardımların biçimini etkileyebilmektedir. Araştırmalar, sosyal korumanın çoğu zaman sosyal sigorta ile örtüşen geniş bir kavram olarak kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu durum, her iki terimin birbirinden ayrılması gerektiğini ve her birinin net bir şekilde tanımlanmasının önemini vurgulamaktadır. Sosyal koruma kavramı, başlangıçta kıtlık veya hastalık gibi nedenlerle gelir kaybı yaşayan yoksul bireylerin karşılaştıkları şoklar ve risklerle başa çıkmalarına yardımcı olmayı amaçlayan bir anlayışla şekillenmiştir. Zamanla bu kavram,

yoksulların maruz kaldığı riskler ve kırılganlıkların nasıl önlenebileceği veya hafifletilebileceği ve şokların ardından iyileşmelerine nasıl yardımcı olunabileceği üzerine yoğunlaşan bir düşünce yapısına dönüşmüştür. Ancak son yıllarda sosyal korumanın, yoksulların yaşadığı zorlukları sadece önlemeye veya hafifletmeye yönelik değil, aynı zamanda onlara yönelik destekleyici faaliyetlerle hayatlarını dönüştürmeye yönelik bir yaklaşım sergilediği görülmüştür. Ayrıca, sosyal koruma, yalnızca yoksul bireyleri değil, savunmasız durumda olan ve yoksul olmayan kişileri de kapsayan geniş bir etki alanına sahiptir (Shepherd, 2004: 8).

Sosyal koruma, toplumların gelir eksikliklerini veya büyük düşüşlerini dengelemek ve çeşitli risklere karşı tepki göstermek amacıyla benimsedikleri kamu ve özel politikalarla oluşturulan programlardan oluşmaktadır. Bu politikalar ve programlar, özellikle çocuklu ailelere ve bireylere temel sağlık, barınma ve diğer yaşam desteklerini sunmayı hedeflemektedir. Sosyal koruma, bireylerin yaşam kalitesini artırmayı hedefleyerek, güvenlik, gelir hakkı, geçim kaynakları, istihdam, sağlık ve eğitim hizmetleri, barınma ve beslenme gibi temel unsurlarla desteklenmektedir (Güler, 2017: 5). Bu unsurlar, bireylerin sosyal ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olurken, aynı zamanda toplumsal eşitliğin sağlanmasına da katkıda bulunmaktadır. Sosyal koruma sistemleri, özellikle dezavantajlı grupların, yani engelli bireyler, yaşlılar ve düşük gelirli aileler gibi kesimlerin, temel ihtiyaçlarını karşılamada kritik bir rol oynamaktadır. Böylece, sosyal koruma politikaları, bireylerin daha iyi bir yaşam sürmelerine olanak tanıırken, toplumsal dayanışmayı güçlendirmekte ve sosyal adaletin sağlanmasına yardımcı olmaktadır (Güler, 2017: 5).

Sosyal koruma, sosyal hayatta karşılaşılan gelir kayıplarını ve artan giderleri dengelemeye yönelik, bireyleri sosyal risklerden koruyan bir dizi sistem ve önlem olarak tanımlanabilir. Ancak, sosyal koruma yalnızca bir risk meydana geldikten sonra devreye giren bir yapı olarak görülmemelidir. Sosyal koruma, bireyleri risklere karşı koruyarak bu olayların etkilerini azaltmanın yanı sıra, risklerin önlenmesine yönelik müdahaleleri de içeren bir sistemdir (García, Protection, 2003: 1). Bu bağlamda, sosyal koruma politikaları, bireylerin yaşam standartlarını korumayı ve sosyal adaleti sağlamayı amaçlayarak, proaktif yaklaşımlar geliştirmektedir. Örneğin, işsizlik sigortası, sağlık hizmetleri ve sosyal yardımlar gibi uygulamalar, bireylerin olası zorluklarla başa çıkma olanağını kolaylaştırırken, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı güçlendirmektedir. Bu

nedenle, sosyal koruma sistemlerinin etkinliği hem mevcut risklerin yönetimi hem de gelecekteki risklerin azaltılması açısından büyük önem taşıtmaktadır.

Sosyal koruma, bireylerin ekonomik güvenceye kavuşarak toplumsal yaşama etkin bir şekilde katılmalarını mümkün kılmaktadır. Aileler, alışanlar ve toplumun genel refahı için önemli bir kurum olan sosyal koruma, sosyal bütünlük, katılım ve barışın sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Sosyal koruma, sosyal dayanışma temelinde işlerken, yoksulluğın önlenmesinde önemli bir işlev üstlenmekte ve eşitlik, sosyal adalet ile insan onurunun korunmasına katkı sağlamaktadır (ILO, 1999: 3).

Bazı görüşler, sosyal korumanın yoksullukla mücadelede önemli bir araç olduğunu ileri sürmektedir. Ancak bu görüş, sosyal koruma kavramının, yoksulluk azaltmaya yönelik tüm politikaları içine alacak şekilde genişletilmesinin uygun olmadığını belirtmektedir. Çünkü yoksullukla mücadelede kullanılan farklı yöntemlerin sayısı, sosyal koruma kavramının anlamını işlevsel tanımının ötesine taşıyacak kadar genişletebilir (Marie, 2010: 9).

Sosyal koruma, devletin vatandaşlarını koruma amacıyla yürüttüğü eylemler olarak tanımlanabilir. Bu anlayış, İkinci Dünya Savaşı sonrası Batı Avrupa'daki tarihi gelişmelerle şekillenmiştir. Sosyal korumanın asıl amacı, insanları karşılaştıkları şoklardan koruyarak, savunmasızlıklarını azaltmaktır. Geleneksel olarak sosyal koruma, kısa vadeli güvenlik ağlarına dayanarak uygulanmış ve bu mekanizmalar, insanların kuraklık, sel, işsizlik, ailede gelir sağlayan kişinin kaybı gibi olumsuz durumların etkilerini hafifletmeye yönelikti (ILO, 2011: 22).

1.4 Sosyal Korumanın Kavramsal erevesi

Sosyal koruma ve sosyal güvenlik kavramları hem konu hem de işlev bakımından birbirine son derece yakın olup, sıklıkla birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Ancak, bu iki kavram arasında belirli farklar bulunmaktadır. Sosyal koruma, geniş bir sistemi ifade ederken, sosyal güvenlik bu sistemin bir parçası olarak tanımlanır. ILO, sosyal koruma kavramını, sosyal güvenliğin yanı sıra piyasa yapıları ve enformel sistemleri de kapsayan bir sistem olarak tanımlar. Buna karşın sosyal güvenlik, sadece kamu programlarını kapsayan daha dar bir çerçevede ele alınmaktadır (ILO, 2000: 29).

Genel olarak sosyal koruma anlayışı, yapısı ve uygulama biçimi konusunda hala çeşitli görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Toplumdaki siyasal yapılar, resmi ve gayri resmi sosyal

koruma faaliyetlerini ya destekleyebilir ya da engelleyebilir. Ayrıca, politik elitler, sosyal korumanın şekillendirilmesinde bir siyasi tercih olarak etkili olurken, aynı zamanda farklı biçimlerde sunulmasında da önemli bir rol oynamaktadır (Güler, 2017: 7).

Sosyal koruma konusundaki görüşlerden biri, sosyal korumayı, bireylerin ve ailelerin karşılaştıkları ekonomik şoklarla başa çıkmalarına yardımcı olmak için kısa vadeli yardımlar sağlayan bir araç olarak gören dar bir bakış açısını benimsemektedir. Bu daha geniş bakış açısına göre sosyal koruma, bireylere birikim yapmayı ve korunmayı teşvik eder. Ayrıca, insanlara fırsatları sınırsız bir şekilde değerlendirebilme şansı tanıyarak, sosyoekonomik ilişkilerini yeniden şekillendirmelerine yardımcı olur. İnsanlar yaşları, zayıflıkları veya engellilikleri nedeniyle başkalarına bağımlı olduğunda, bu geniş görüş uzun vadeli sosyal yardımları, örneğin hibe ve katkısız emekli maaşlarını da içermektedir (Barrientos, Shepherd, 2003: 4).

1.5 Sosyal Korumanın Görev ve İşlevleri

Sosyal korumanın ana amacı, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından belirtildiği üzere, bireylerin gelişimini desteklemek için fırsatları ve kaynakları artırmaktır. Sosyal korumanın hedeflerine bakıldığında, zorlu koşullarda yaşam mücadelesi veren insanlara, onurlu bir yaşam sürdürebilmeleri için gerekli asgari şartları sağlamak olduğu görülmektedir. Sosyal koruma, sadece en yoksul kesimlere yönelik bir politika aracı olmamalıdır. Aksine, toplum genelinde insan kaynaklarını geliştirerek, ekonomik hareketliliği, yaratıcılığı, sosyal adaleti ve toplumsal uyumu teşvik eden bir sistem olarak ele alınmalıdır (BM, 2000: 6).

Nakit transferleri, kamu iş programları, sosyal yardımlar, okul bursları ve yemek hizmetleri, işsizlik ya da maluliyet tazminatları, emeklilik ödenekleri, yemek desteği ve kuponları, sağlık ve eğitim yardımları, kullanıcı ücretinden muafiyet ve nakit destekli yardımlar gibi çeşitli unsurlar, sosyal koruma önlemleri kapsamında yer alabilir (Carly Nyst, 2012: 21).

Sosyal koruma önlemleri, bireylerin yaşam standartlarını yükseltmek ve sosyal risklere karşı koruma sağlamak amacıyla çeşitli araçlar ve programlar içermektedir. Bu önlemler arasında nakit transferleri, kamuya ait iş programları, okul bursları ve yemek yardımları gibi destekler yer almaktadır. Ayrıca, sosyal hizmetler, işsizlik veya maluliyet ödenekleri, emeklilik destekleri, yemek kuponları ve sağlık ile eğitim destekleri de sosyal koruma sisteminin önemli bileşenleridir. Kullanıcı ücreti muafiyetleri ve nakit destekli yardımlar

da bu kapsamda değerlendirilmektedir (Güler, 2017: 8). Bu tür önlemler, özellikle dezavantajlı grupların ihtiyaçlarını karşılamada kritik bir rol oynamakta ve sosyal adaletin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Sosyal koruma sistemleri, bireylerin ekonomik zorluklarla başa çıkmalarını kolaylaştırarak, toplumda daha geniş bir dayanışma ve destek ağı oluşturmayı hedeflemektedir. Bu sayede, sosyal koruma önlemleri, bireylerin yaşam kalitelerini artırırken, toplumsal eşitsizliklerin azaltılmasına da yardımcı olmaktadır.

Sosyal korumanın sorumlulukları geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Bu sorumluluklar, yoksulluğun ve kırılganlığın azaltılmasından insan sermayesinin güçlendirilmesine, kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesine, yaşam standartlarının ve refahın iyileştirilmesine, ekonomik ve diğer türdeki şoklara karşı tepki verilmesine kadar uzanır. Bu nedenle, sosyal koruma programlarının şekli ve işlevi, belirli hedeflere göre tamamen farklılık gösterebilmektedir (Barrientos, Hulme, 2010: 28).

Sosyal korumanın işlevleri şu dört ana grupta toplanabilir:

- Olası zararlar ve risklere karşı koruma sağlamak amacıyla proaktif bir temel koruma işlevi;
- Temel ihtiyaçların karşılanması ve sürdürülebilirlik sağlamak için bir işlev;
- Bireylerin kapasitesini artırmaya yönelik gelişimsel bir işlev;
- Sosyal adalet ve dayanışma ile toplumsal bütünleşmeyi destekleyen sosyal adalet işlevi (BM, 2000: 7).

Sosyal korumanın temel amacı, hükümetin vatandaşlarını çeşitli risklerden ve tehlikelerden korumak için aldığı önlemler ve gerçekleştirdiği eylemlerdir. Bu anlayış, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa'da şekillenen tarihsel süreçlere dayanmaktadır. Sosyal korumanın sınırı, toplumu etkileyen şoklara karşı savunmasız bireylere destek sağlamaktan ve bu şokların yönetilmesine yardımcı olmaktan ibarettir. Geleneksel olarak, sosyal koruma genellikle kısa vadeli güvenlik ağlarına dayanan uygulamalara odaklanmıştır. Bu ağların amacı, kuraklık, sel, işsizlik, aile başkanının vefatı ve resmi istihdamla ilgili sigorta müdahaleleri gibi olayların yarattığı şoklardan insanları korumaktır (Güler, 2017: 9).

Kısa vadeli yoksullukla mücadele yöntemlerinin yüksek maliyetli olması ve refah devletinin müdahaleci bir tavır sergileyerek bireylerin kendi kendine güven kazanmalarını zorlaştırması, bu yaklaşıma yönelik eleştirileri beraberinde getirmiştir. Bu

nedenle, sosyal koruma anlayışına uzun vadeli, önleyici ve kalkınmayı destekleyici bir perspektif eklenmiştir. Bu yeni yaklaşım, kronik yoksulluğun temel nedenlerini ve savunmasız bireylerin yoksulluktan kurtulmaya çalışırken karşılaştıkları sosyal, ekonomik ve siyasi engelleri ön plana çıkarmaktadır. Son yirmi yılda sosyal koruma üzerine yapılan tartışmalar, dört temel müdahale türüne odaklanmaktadır: koruyucu (şoklara karşı direnç geliştirme), önleyici (riskleri azaltarak şokların önüne geçme), teşvik edici (yeni fırsatlar yaratma) ve dönüşümsel (yapısal eşitsizlikleri ortadan kaldırarak kırılganlıkları azaltma) müdahaleler (Güler, 2017: 9).

1.6 Engellilere Yönelik Sosyal Politikaların Tarihsel Gelişimi

1.6.1 Engellilere yönelik sosyal politikaların dünyadaki gelişimi

I. Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa devletleri özel sektör ve kamu alanında belirli bir oranda engelli bireylerin istihdamını sağlamak amacıyla çeşitli düzenlemelere gitmiştir (Uşan, 1999: 90). Özellikle savaşın ardından fiziksel engelli bireylerin istihdamını zorunlu hale getiren yasalar, ilk olarak Almanya'da 1919'da kabul edilmiştir. Bu yasalar, savaşta yaralanan veya engelli hale gelen bireylerin topluma yeniden kazandırılması ve ekonomik hayata katılımının sağlanması açısından önemli bir adım olmuştur.

Almanya'nın ardından, Avusturya (1920), İtalya (1921), Polonya (1921), Fransa (1923) ve İngiltere (1944) gibi ülkelerde de benzer yasalar yürürlüğe girmiştir (Floyd, 1985: 8). Bu düzenlemeler, engelli bireylerin istihdamını teşvik etmekle kalmamış, aynı zamanda toplumsal kabul görmelerine ve bağımsız yaşam sürmelerine olanak tanımıştır.

Bu dönemde, engelli bireylerin istihdamı için özel iş yerleri kurulmuş, çeşitli meslek eğitimi programları geliştirilmiş ve işverenlere teşvikler sunulmuştur. Ancak, bu yasaların uygulanması ve etkileri ülkeden ülkeye değişiklik göstermiştir. Bazı ülkelerde bu düzenlemeler başarılı bir şekilde hayata geçirilirken, diğerlerinde engelli bireylerin istihdamı hala yeterince desteklenmemiştir. Farklı ülkeler, engelli bireylere yönelik sosyal yardımlar ve istihdam alanında çeşitli politikalar uygulamaktadır. Örneğin, ABD, 1990 yılında Engelli Amerikalılar Yasası'nı (ADA- Americans with Disabilities Act) kabul ederken, İngiltere 1995 yılında Engelli Ayrımcılığı Yasası'nı (DDA- Disability Discrimination Act) yürürlüğe koymuştur. Ancak her iki yasada da engelli bireylerin hakları konusunda farkındalık eksiklikleri ve devletin finansal desteğinin yetersizliği, işsiz engelli sayısının düşürülmesinde istenilen başarıyı elde edememiştir (Ersoy, Avcı, 2001: 13).

1.6.2 Engellilere yönelik sosyal politikaların tarihimizdeki gelişimi

Osmanlı İmparatorluğu'nda engellilere yönelik yardım faaliyetleri, kamusal bir nitelik taşımaktan ziyade, dini ve vicdani hassasiyetlere dayalı olarak şekillenmiştir. Bu yardımlar genellikle bireyler veya gönüllü kuruluşlar tarafından maddi destek ya da çeşitli hizmetler şeklinde sunulmuştur. Bazı durumlarda geniş aileler, akraba bağları ya da komşuluk ilişkileri de bu konuda önemli bir boşluğu doldurmuştur. İslam dininin bir gereği olarak zekât, fitre, sadaka ve kurban gibi uygulamalar, bu yardımların önemli bir boyutunu oluşturmuştur (Altan, 2009: 60). Bununla birlikte, engellilere yönelik modern sosyal politikaların ilk adımları ancak Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde atılabilmektedir.

19. yüzyılın sonlarında engelli eğitimi, Avrupa ülkelerinde önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir. Bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu da bu gelişmelerden etkilenmiş ve engelli bireylerin eğitimi konusunda adımlar atmaya başlamıştır. Özellikle II. Abdülhamid, Avrupa'daki sosyal politika uygulamalarını Osmanlı topraklarında hayata geçirme çabası içinde olmuştur. Bu bağlamda, İstanbul'da sağır, kör ve diğer engelli çocuklara yönelik çeşitli kurumlar kurulmuştur. Bu kurumlar, hem engelli bireylerin eğitimine katkıda bulunmuş hem de modernleşme sürecinin bir parçası olarak önemli bir rol oynamıştır. Avrupa'daki eğitim modellerinin örnek alındığı bu kurumlar, engelli bireylerin topluma kazandırılması ve sosyal entegrasyonları açısından kritik bir öneme sahiptir (Demirci Akyol, 2013: 35-39).

19. yüzyılın ikinci yarısında engellilere yardım ve hizmet sağlama amacıyla faaliyet gösteren Osmanlı Mecruhuni Askeri Muavenet Cemiyeti 1868 yılında kurulmuştur. Daha sonra ismi sırasıyla Osmanlı Hilali Ahmer Cemiyeti (1877) ve ardından da Kızılay olarak değiştirilmiştir. Bu kuruluşa 1895 yılında kurulan Darülaceze de eklenmiştir (Ağaoğlu ve Hüdaioglu, 1938: 62). Engellilere yönelik özel eğitim çalışmaları ise ilk kez II. Abdülhamit'in saltanatında (1876-1909) başlamıştır. İstanbul Ticaret Mektebi müdürü Oronti Efendi, önce işitme engelli çocuklar için 1899 yılında Sağır ve Dilsiz Mektebi'ni, bir yıl sonra ise görme engelli çocuklar için Â'mâ Mektebi'ni kurmuştur (Ağaoğlu ve Hüdaioglu, 1938: 62).

Bu gelişmeler, Osmanlı İmparatorluğu'nda engelli eğitime dair farkındalığın artmasına ve bu alanda sistematik bir yaklaşımın benimsenmesine zemin hazırlamıştır.

Türkiye'de engellilere yönelik kamusal düzenlemelerin başlangıcı, maden ocaklarındaki iş kazalarını önlemek ve bu kazalarda yaralanan ya da malul kalan işçilere sağlık hizmeti sunmayı, ayrıca maddi yardımlarda bulunmayı öngören nizamnamelerle olmuştur. Madenlerde çalışma koşullarını düzenleyen bu mevzuat, Cumhuriyet Dönemi'nde çıkarılan ilk kanunlarda da etkisini göstermiştir (Şişman, 2022: 36). Birinci Dünya Savaşı sırasında, 1918'de Bursa Askeri Hastanesi'nde savaşta yaralanan askerlere yönelik ilk tıbbi tedavi ve rehabilitasyon merkezi kurulmuştur (Altan, 1974: 182).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, 1920'de kurulan Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da engelliliğe yol açabilecek trahom, frengi ve lepra gibi bulaşıcı hastalıkların tedavisine ve önlenmesine yönelik çalışmalar yürütmüştür. 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında, nüfusun maluliyet durumlarının da kayıt altına alınması, engellilerin nicelik ve nitelik olarak tespit edilmesine verilen önemi göstermektedir (Şişman, 2022: 36).

1930'lu yıllarda, iş kazalarını ve meslek hastalıklarını önlemek ve bu durumlara maruz kalan kişilere tedavi ve destek sağlamak amacıyla çeşitli yasal düzenlemeler yürürlüğe girmiştir. Bunlar arasında Borçlar Kanunu (1926), Umumi Hıfzıssıhha Kanunu (1930), Belediye Kanunu (1930) ve 3008 Sayılı İş Kanunu (1936) sayılabilir. Engellilere yönelik bu koruma politikalarının kapsamı sınırlı kalmışsa da 1950'lerden itibaren Batı'daki uygulamalara benzer şekilde mesleki rehabilitasyon ve istihdam hedefleri ön plana çıkmaya başlamıştır (Şişman, 2022: 36).

Bu dönemde Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, İstanbul'da ilk mesleki rehabilitasyon merkezlerini açarken, Maarif Vekâleti (sonradan Millî Eğitim Bakanlığı) işitme ve görme engellilere yönelik okullar kurmuştur. Daha sonra bu okullara bedensel ve zihinsel engelli çocuklar için mesleki rehabilitasyon odaklı eğitim kurumları da eklenmiş, zamanla bu kurumlar yaygınlaştırılmıştır. Örneğin, 1954'te mesleki rehabilitasyon hizmeti sunan Heybeli Sanatoryumu, mesleki terapi hizmeti veren Yedikule Hastanesi ve sadece kadınlara yönelik rehabilitasyon hizmeti sağlayan Şişli Dispanseri faaliyete geçmiştir (Şişman, 2022: 36).

1945'lerden itibaren Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ile ilişkilerinde bir hareketlilik yaşanmıştır. Türkiye, ILO'nun 1948 yılında kabul ettiği, engellilerin istihdamına ilişkin düzenlemeleri içeren İşçi ve İşçi Bulma Servisleri Kurulması Sözleşmesi'ni 1949'da onaylamıştır. Bu ilişkiler çerçevesinde Türkiye, engellilerin

mesleki rehabilitasyonu ve istihdamına yönelik mevcut olanakların değerlendirilmesi ve bu alanda uygulanabilecek yol ve yöntemler üzerine çalışmalar yapılması için ILO'dan destek talep etmiştir (Şişman, 2022: 36).

Bu kapsamda, ILO uzmanları Türkiye'de çeşitli çalışmalar yürütmüştür. 1954 yılında A. Bennett, 1958 yılında ise M. A. Jones, Türkiye'de engellilerin istihdamı ve rehabilitasyonu üzerine detaylı raporlar hazırlayarak dönemin “İş ve İşçi Bulma Kurumu” (günümüzdeki İŞKUR) aracılığıyla hükümete sunmuşlardır. Türk hükümetinin, bu alandaki taleplerini ILO'ya iletmeye ilerleyen yıllarda da devam ettiği görülmektedir (Şişman, 2022: 36).

1967'de ILO'nun bölge uzmanlarından H.D. Muggass, engellilere yönelik çalışmalar için gerekli personelin eğitimi, işverenlere danışmanlık hizmetlerinin düzenlenmesi ve belirli iş kollarının engellilere tahsis edilmesi gibi konularda öneriler geliştirmiştir. 1971 yılında ise A. C. Sparshott Türkiye'de incelemelerde bulunarak engelli bireylerin istihdamına yönelik yöntem ve teknikler hakkında hükümete rapor sunmuştur. Sparshott'un önerileri arasında özellikle korumalı işyerlerinin kurulması önemli bir yer tutmuştur (Şişman, 2022: 38).

Engellilerin çalışma hayatına entegrasyonunu amaçlayan sosyal politikaların uygulanması, 1960'lı yıllarda başlamıştır. Bu süreç, Türkiye'deki önemli yasal düzenlemelerle şekillenmiştir (Şişman, 2022: 38).

1961 Anayasası: Sosyal hakların korunması ve bireylerin eşit haklara sahip olması gerektiği ilkesini benimsemiştir.

Deniz İş Kanunu: Engelli bireylerin denizcilik sektöründe istihdam edilmesine yönelik özel düzenlemeler getirmiştir (854 Sayılı Deniz İş Kanunu, Yayımlandığı Resmî Gazete: 20.04.1967 / 12586).

1970'lerde engellilik konusundaki farkındalık artarken, bu alanda daha sistematik ve kapsamlı politikaların geliştirilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Bu bağlamda, 1982 Anayasası, engellilere yönelik hakların güvence altına alınması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1982 Anayasası, sosyal devlet ilkesinin gereği olarak engelli bireylerin haklarını tanımış ve koruma altına almıştır (Polat, 2021: 32).

Bu gelişmeler, engelli bireylerin toplumsal hayata katılımını artırmak ve sosyal haklarını güvence altına almak için atılan önemli adımlardır.

1982 tarihli Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın X. Bölümünde yer alan "Kanun Önünde Eşitlik İlkesi", engelli bireyler için yasal düzenlemeler açısından önemli bir temel oluşturmuştur. Anayasada tüm bireylerin eşit haklara sahip olduğu ve ayrımcılığa tabi tutulamayacağı belirtilmiştir. Ayrıca, 7 Mayıs 2010 tarihinde yapılan anayasa değişikliğiyle "Çocuklar, yaşlılar, engelliler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz" şeklinde bir madde eklenmiştir. Bu değişiklik, engelli bireyler için pozitif ayrımcılığın yasal olarak yapılabileceğini vurgulamaktadır (Kara, 2016: 254).

2000 yılında gerçekleştirilen genel nüfus sayımı, Türkiye'deki engelli bireyler hakkında ilk sistematik verilerin elde edilmesini sağlamıştır. Bu sayım, engelli bireylerin sayısı, dağılımı ve genel durumu hakkında önemli bilgiler sunmuştur. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı (günümüzde Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü olarak bilinir) tarafından, engelli nüfusuna dair veri eksikliklerini gidermek amacıyla Türkiye Özürlüler Araştırması yapılmıştır (Tınar, 2018: 6).

2002 yılında gerçekleştirilen bu araştırma, Türkiye'deki engelli bireylerin durumunu detaylı bir şekilde ortaya koyan ilk kapsamlı çalışma olarak önemli bir yer tutmaktadır. Araştırma, engelli bireylerin eğitim, istihdam, sağlık hizmetlerine erişim gibi çeşitli alanlardaki durumlarını inceleyerek, bu alanda politika geliştirilmesine zemin hazırlamıştır. Bu tür çalışmalar, engelli bireylerin ihtiyaçlarının daha iyi anlaşılmasını ve sosyal politikaların bu ihtiyaçlara göre şekillendirilmesini sağlamaktadır (Tınar, 2018: 6).

Türkiye Özürlüler Araştırması, engelli bireylerin sayısı, sosyo-demografik ve sosyo-ekonomik özellikleri, beklentileri, engel türleri, engelliliğin sebepleri ve bölgesel farklılıklar gibi birçok önemli konuda değerli veriler sunmuştur. Türkiye genelindeki engelli bireyleri temsil eden geniş bir örneklem grubuyla gerçekleştirilen bu çalışma, toplamda 2.117.001 engelli bireyi kapsamıştır (Tınar, 2018: 6).

Bu araştırma, engellilerle ilgili önemli bilgilerin edinilmesine olanak sağlamış ve engelli bireylerin yaşam koşullarını anlamak için kritik bir kaynak oluşturmuştur. Elde edilen veriler, engelli bireylerin ihtiyaçlarının belirlenmesi, sosyal hizmetlerin geliştirilmesi ve politika oluşturma süreçlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, bu çalışma, engellilik alanında kaydedilen ilerlemeler açısından büyük bir önem taşımakta ve toplumsal farkındalığın artırılmasına katkıda bulunmaktadır (Tınar, 2018: 6).

2002 yılından itibaren Türkiye’de engelli bireylerle ilgili önemli yasal ve yapısal gelişmeler yaşanmıştır. Öncelikle, 2002 yılında yürürlüğe giren “2022 Sayılı Kanun”, sosyal devlet anlayışının bir adım ötesine geçilerek engellilere yönelik bakım yardımlarını içeren bir düzenlemeyi getirmiştir. Bu kanun, Türkiye’de engelli bakım yardımlarının ilk kez devlet politikası olarak kabul edilmesi açısından büyük bir yenilik teşkil etmektedir. Aynı dönemde, engellilere yönelik bazı haklar da hükümet politikaları çerçevesinde tanınmıştır (2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun, Yayımlandığı Resmî Gazete: 01.07.1976 / 15642).

2005 yılı, engellilere yönelik sosyal politikaların gelişiminde kritik bir dönüm noktası olmuştur. Bu yıl, "korumalı işyeri" kavramı Türkiye yasal sistemine dahil edilmiştir. Korumalı işyerleri, engelli bireylerin özel ihtiyaçlarına göre tasarlanmış iş yerleri olarak, onların istihdamını teşvik etmektedir.

Ayrıca, 5378 Sayılı Özürlüler Kanunu, 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanun, engelli bireylerin sorunlarına çözüm bulma ve mevcut mevzuatı yeniden düzenleme gerekliliği doğrultusunda hazırlanmıştır. Engelliler Kanunu, engellilere yönelik yeni düzenlemeler getirmekte ve mevcut yasalarda önemli değişiklikler yapmaktadır. Bu bağlamda, engelli bireylerin haklarını güvence altına alması ve özel bir yasal düzenleme olarak kabul edilmesi açısından büyük bir öneme sahiptir (5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun, Yayımlandığı Resmî Gazete: 07.07.2005 / 25868). Bu gelişmeler, engellilerin toplumsal hayata katılımını artırmakta ve ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarını desteklemektedir.

2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulmasıyla birlikte, bu bakanlık bünyesinde Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü oluşturulmuştur. Bu kurum, engelli bireylerin ve yaşlıların sorunlarını çözmek ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çeşitli faaliyetler yürütmeye başlamıştır. Bu gelişme, engelli ve yaşlı bireylerin haklarının korunması ve sosyal hizmetlerin geliştirilmesi açısından önemli bir adım olmuştur (Tınar, 2018: 6).

Ayrıca, Türkiye’de yerel yönetimler açısından bir ilk olarak İstanbul Büyükşehir Belediyesi bünyesinde “Özürlüler Koordinasyon Birimi” kurulmuştur. Bu birim, belediyecilikte sosyal politika alanında önemli bir yenilik getirmiş ve zamanla müdürlük haline gelerek Türkiye'deki yerel yönetimlere model olmuştur. Bu tür birimlerin

kurulması, engelli bireylerin toplumsal hayata katılımını artırmak ve sosyal hizmetlerin etkinliğini sağlamak açısından kritik bir rol oynamaktadır (Tınar, 2018: 6).

1.7 Engellilere Yönelik Sosyal Politikalara Duyulan Gereksinimin Nedenleri

Engelli bireyler, toplumun diğer kesimleriyle karşılaştırıldığında çeşitli dezavantajlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu dezavantajlar arasında (Şişman, 2022: 39):

İşlevsel ve Yapısal Farklılıklar: Engelli bireyler, fiziksel veya zihinsel işlevsellikte farklılıklar yaşayabilirler. Bu durum, günlük yaşam aktivitelerini ve iş hayatını olumsuz etkileyebilir (Şişman, 2022: 39).

Etkinliklerdeki Kısıtlılıklar: Engellilik durumu, bireylerin sosyal etkinliklere katılımını kısıtlayabilir. Fiziksel engeller veya erişim sorunları, sosyal etkileşimleri zorlaştırabilir (Şişman, 2022: 39).

Toplumsal Yaşama Katılımda Engeller: Engelli bireyler, toplumsal yaşama katılımda çeşitli engellerle karşılaşmaktadır. Bu engeller, fiziksel çevre, sosyal tutumlar ve yasal düzenlemeler gibi faktörlerden kaynaklanabilir (Şişman, 2022: 39).

Yüksek Yoksulluk ve Bağımlılık Oranları: Engelli bireyler, genellikle daha yüksek yoksulluk oranlarına ve bağımlılık durumlarına sahiptir. Bu durum, ekonomik fırsatların sınırlı olmasından ve istihdam olanaklarının azalmasından kaynaklanmaktadır (Şişman, 2022: 39).

Bu nedenlerle, engelli bireylerin daha fazla desteğe ve koruyucu politikalara ihtiyaç duyması kaçınılmazdır. Sosyal politikalar, engelli bireylerin yaşam kalitesini artırmak ve toplumsal entegrasyonlarını sağlamak amacıyla geliştirilmelidir (Şişman, 2022: 39).

1.7.1 Engellilerin sayısal çokluğu

WHO, dünya genelinde nüfusun yaklaşık %15'inin, yani bir milyardan fazla insanın, bir şekilde engellilik deneyimi yaşadığını tahmin etmektedir. Bunun yanı sıra, nüfusun yaşlanması ve ileri yaşlarda engellilik riskinin artması, ayrıca diyabet, kalp-damar hastalıkları, kanser ve obezite gibi kronik hastalıkların yaygınlaşması, engellilik oranlarının küresel ölçekte daha da yükseldiğini ortaya koymaktadır (Şişman, 2022: 39).

Türkiye'deki engelli bireylerin sayısı hakkında ise kesin bir rakam belirlemek zordur. Bunun temel nedenlerinden biri, dünyada olduğu gibi ülkemizde de engellilik tanımları ve sınıflandırma sistemlerinin zamanla değişmesi ve buna bağlı olarak veri toplama

kriterlerinin farklılaşmasıdır. Bu durum, Türkiye’deki engelli birey sayısına ilişkin iki buçuk milyon ile on milyonun üzerinde değişen farklı tahminlerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Şişman, 2022: 39).

Türkiye’de engellilere yönelik en kapsamlı istatistiksel çalışma, 2002 yılında gerçekleştirilen Türkiye Özürlüler Araştırması’dır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, Türkiye nüfusunun %12,29’u engelli bireylerden oluşmaktadır. Fiziksel, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli bireylerin oranı %2,58 iken, süregelen hastalıkları bulunan kişilerin oranı %9,70 olarak belirlenmiştir (Türkiye Özürlüler Araştırması, 2002: 5). 2024 yılı sonunda Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre Türkiye nüfusunun 86 milyon 614 bin 382 kişi olduğu (TÜİK, 2024) göz önüne alındığında, toplam engelli birey sayısının 2021 yılı itibarıyla yaklaşık 507.484. olduğu hesaplanabilir.

2011 yılında yapılan Avrupa Birliği İşgücü Araştırması sonuçlarına göre, en az 6 aydır devam eden (veya devam etmesi muhtemel olan) görme, işitme, yürüme, iletişim kurma gibi temel aktivitelerde zorluk yaşayan bireylerin oranı %1,4’tür. Aynı şekilde, en az 6 aydır süregelen (ya da sürme ihtimali olan) bir sağlık sorunu bulunanların oranı %15,6 olarak belirlenmiştir. Hem temel bir aktivitede zorluk çeken hem de uzun süredir devam eden bir sağlık sorunu yaşayan bireylerin oranı ise %16,2 olarak tespit edilmiştir (Şişman, 2022: 40).

Türkiye’de, Sağlık Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB)’nin Aile Bilgi Sistemi verileri ile Engelli Sağlık Kurulu Raporları temel alınarak hazırlanan Ulusal Engelli Veri Sistemi’ne göre, toplam engelli birey sayısı 2.511.950 olarak kaydedilmiştir (Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Mayıs 2022: 16).

Sonuç olarak, Türkiye’de de tıpkı dünya genelinde olduğu gibi, engelli birey sayısının dikkate değer bir düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Aile üyeleriyle birlikte düşünüldüğünde, bu durumun toplumun geniş bir kesimini doğrudan etkilediği açıkça görülmektedir.

1.7.2 Psikolojik ve sosyal yararlar

Bir bireyin fiziksel ve sosyal açıdan varlığını sürdürebilmesi, genellikle yeterli gelir elde edebileceği bir iş sahibi olmasına bağlıdır. Özellikle, başka bir gelir kaynağı bulunmayan ya da bakmakla yükümlü olduğu kişilerle yaşayan bireyler için bir işe sahip olmak, sadece

bir ihtiyaç değil, yaşamsal bir zorunluluktur. Bununla birlikte, insanlar yalnızca gelir elde etmek için çalışmazlar. alışmak, başarıya ulaşmak ve bu süreçte kişiliklerini ve özgüvenlerini geliştirmek, tüm bireyler için önemli bir ihtiyaç ve aynı zamanda mutluluk kaynağı olan bir yaşam tarzıdır. Engelli bireyler açısından da yetişkinlik dönemindeki en temel beklentilerden biri, çalışma hayatına katılmaktır (şişman, 2022: 41).

Diğer taraftan, engelli bireylerin çalışma hayatında aktif olarak yer alması, toplumsal yaşama tam ve eşit şekilde katılım olanaklarını büyük ölçüde artıracaktır. Bu durum, onların üretkenliklerini artırmakla kalmayıp, yalnızca kendi yaşamlarına değil, toplumun geneline de olumlu katkılar sağlayacaktır. Aynı zamanda, engelli bireylerin toplumla olan duyarlı ilişkilerinin gelişip güçlenmesine de zemin hazırlayacaktır (şişman, 2022: 41).

1.7.3 Konunun makro ekonomik boyutu

Engelli bireylerin çalışma hayatına katılım oranları hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde toplumun genel katılım oranlarına kıyasla oldukça düşüktür. İş hayatında yer alan engelliler ise genellikle düşük statülü, az talep gören işlerde çalışmakta; daha düşük ücretlerle, kötü çalışma koşullarında, çoğunlukla enformel sektörde veya kısmi süreli işlerde istihdam edilmektedirler (şişman, 2022: 41). Bu durum, engellilerin çoğu zaman gerçek potansiyellerini ortaya koyamamalarına neden olmaktadır. ILO'ya göre, engelli bireylerin işgücüne yeterince dahil edilmemesi, bir ülkenin gayri safi milli hasılasında %3 ila %7 arasında bir kayba yol açmaktadır (ILO, 2019: VII). Türkiye'deki verilere göre, engelli bireylerin yalnızca %14' çalışmakta olup çalışmayanların sadece %6,3' iş arayışındadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu, 2011). Gerekli düzenlemeler yapıldığında ve uygun hizmetler sağlandığında, engelli bireyler de işgücüne etkin bir şekilde katılabilir, beceri ve yetkinliklerinden faydalanılarak engelli olmayan bireyler kadar veya onlara yakın bir verimlilikle çalışabilirler. Hatta işletmeler açısından önemli faydalar sağlayabilirler. İş bulma ve işi sürdürebilme konusunda büyük zorluklar yaşamaları nedeniyle engelliler, genellikle işe geç kalma, devamsızlık yapma veya işten ayrılma oranları daha düşük olan çalışanlar olarak dikkat çekerler. Kendilerine güven duyulduğunda ve fırsat verildiğinde, işyerlerine daha bağlı ve işverenlerine karşı daha sadık davranırlar. Bu çerçevede, engelli bireylerin çalışma hayatına yeterince dahil edilmemesinin, insan kaynağının israfı anlamına geldiği ve toplumların refah düzeylerini artırma olanaklarını kaybettikleri söylenebilir. Engellilerin istihdama katılımının düşük

olması, toplumların ekonomik ve sosyal potansiyellerinden tam anlamıyla yararlanılamamasına yol açmaktadır (Şişman, 2022: 41).

Başka bir açıdan bakıldığında, engelli bireylerin istihdam edilerek gelir güvencesine sahip olmamaları durumunda, sosyal güvenlik sisteminden faydalandırılmaları kaçınılmaz hale gelecektir. Bu durum, sosyal güvenlik harcamalarının artmasına ve buna bağlı olarak sosyal yardım ve hizmetlerin maliyetlerinin yükselmesine yol açacaktır. Bu koşullarda, sosyal güvenlik sisteminin finansmanını sağlayan vergi mükellefleri ile aktif sigortalıların ekonomik yükleri de artacaktır (Altan, 2009: 255).

Bunun yanı sıra, çalışma hayatına katılamayan engelli bireyler, ekonomik açıdan ailelerine bağımlı hale gelecektir. Eğer engelli bireyin bakım ihtiyacı varsa, bu durum, bakımını üstlenen bir aile üyesinin de çalışma hayatına girmesini engelleyerek hane halkının ekonomik durumunu daha da zorlaştırabilir (Altan, 2009: 255).

1.7.4 Ahlaki sorumluluk

Engellilik, yalnızca bireylerin kendileri için değil, aileleri açısından da yoksulluk, eğitime ve sağlık hizmetlerine erişimde zorluklar, sosyal dışlanma ve ayrımcılık gibi sorunları artıran bir faktör haline gelmektedir. Örneğin, dünya genelinde en yoksul kesimlerin %20'sinin engelli bireylerden oluştuğu belirtilmektedir. Engelli çocukların ise %2'den daha azının okula gidebildiği tahmin edilmektedir. Ayrıca, dünya üzerindeki engellilerin %80'i az gelişmiş ülkelerde yaşamakta ve temel ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli imkânlardan yoksun bulunmaktadır. Bu durum, engellilerin genel olarak daha düşük yaşam standartlarında yaşadıklarını ortaya koymaktadır (Şişman, 2022: 42).

Engelli bireylerin de diğer bireyler kadar kendi varlıklarını koruma, geliştirme ve toplumsal hayata eşit bir şekilde katılma hakkına sahip olmaları gerekmektedir. Bu bireylerin toplumsal yaşama dahil olmalarını kolaylaştırmak ve bu doğrultuda fırsatlar sunmak, toplumdaki herkesin ortak bir sorumluluğudur. Bu sorumluluk yalnızca toplumsal değil, aynı zamanda ahlaki bir boyuta da sahiptir (Altan, 2009: 255).

Engelli bireylerin topluma tam ve eşit katılımını sağlamak adına yapısal dezavantajların giderilmesi, çevresel engellerin kaldırılması ve uygun fırsatların yaratılması “olumlu eylem” olarak tanımlanmaktadır (Çağlar, 2009: 52). Örneğin, engelli bireylerin eğitimi için özel eğitim okullarının teşvik edilmesi ve finansal destek sağlanması, bu kapsamda değerlendirilebilecek bir uygulamadır (Şişman, 2022: 44).

“Olumlu ayrımcılık” ise, engelli bireylere ayrıcalık sağlamak değil, başkalarının sahip olduğu hakların onlar için de erişilebilir hale getirilmesini amaçlar. Bu yaklaşım, engelli bireylerin farklılıklarından değil, eşit olmalarına rağmen bu eşitliği engelleyen ayrımcı ve dezavantajlı deneyimlerden kaynaklanan sorunları gidermek için geliştirilir. Örneğin, Ortaöğretime Geçiş Sistemi’nde engelli öğrencilere ek 30 dakika süre tanınması, olumlu ayrımcılığa yönelik bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Bu tür politikalar, engelli bireylerin yaşamlarını kolaylaştırmayı ve fırsat eşitliğini sağlamayı hedeflemektedir (Şişman, 2022: 44).

1.8 Engellilere Yönelik Sosyal Politikalar ve Bunlara İlişkin Veriler

Engelli bireylere yönelik politikalar, bu grupların ekonomik ve sosyal hayata tam ve eşit katılımını sağlamak amacıyla sosyal politika çerçevesinde geliştirilmiştir. Kamu hizmetlerine erişim, uygun eğitim ve istihdam koşullarının sağlanması, sağlık hizmetleri ve tedavi imkanları gibi özel destekler, engelli bireyler için sosyal politikaların temel alanlarından bazılarını oluşturur. Engellilik politikası, bir ülkenin refah düzeyi, kültürel değerleri, sosyal beklentileri ve diğer faktörler doğrultusunda şekillenmektedir. Bu nedenlerle, ulusal düzeyde engelli bireyler için sosyal harcamalar ve hizmetler sunulmaktadır. Engellilerin topluma katılımı önünde fiziksel, sosyal, politik ve teknik birçok engel bulunmaktadır. Engelli bireyler ve aileleri çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmakta ve bu durum genellikle engellerin daha da artmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda bu sorunlar, engellilerin psikolojik olarak da olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır. Bu nedenle engelliliği azaltmaya yönelik çözümler yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda değerler ve kimlik açısından da önem taşımaktadır (Polat, 2021: 30-31).

Engelli bireylerin sorunlarının çözülmesi ve onlara hakların verilmesi amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Engellilerin toplumda diğer bireylerle eşit şartlarda yaşamlarını sürdürebilmeleri için yeni kanunlar kabul edilmiştir. Bu yasal düzenlemeler sayesinde engelliler, yardıma muhtaç olmaktan çıkarılmaya ve topluma katkı sağlayan aktif bireyler olarak hayata kazandırılmaya çalışılmaktadır. Eğitim, sağlık, istihdam, iletişim ve rehabilitasyon gibi pek çok alanda engellilere yönelik çeşitli iyileştirmeler yapılmış, bu alanlarda önemli adımlar atılmıştır (Tınar, 2018: 6).

1.8.1 Engellilerde eğitim-öğrenim

Engelli bireyler ile ilgili 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun'un 15. maddesi, engelli bireylerin eğitim ve öğretimine ilişkin önemli düzenlemeleri içermektedir. Bu maddeye

göre, engelli bireylerin eğitim hakkı hiçbir şekilde kısıtlanamaz. Bireylerin özel durumları ve farklılıkları göz önünde bulundurularak, yaşadıkları çevrede topluma uyum sağlamaları amaçlanmaktadır. Ayrıca, bu bireylerin ayrımcılığa uğramadan ve eşitlik ilkesi doğrultusunda, yaşam boyu eğitim fırsatlarından yararlanmaları gerektiği vurgulanmıştır. Genel eğitim sistemi içerisinde, engelli bireylerin her seviyede eğitim alabilmeleri için bütünleştirici planlamalar yapılması gerektiği de ifade edilmiştir. Bu düzenleme, eğitimin temel bir insan hakkı olduğunu ve engelli bireylerin diğer bireylerle eşit şartlarda eğitim alma hakkına sahip olduklarını göstermektedir (Sosyal Hizmetler Kanunu, 27.09.2008 tarihli ve 5378 sayılı Yasa).

Engelli bireylerin okuryazarlık oranlarına bakıldığında, ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engeli olan bireylerde okuma yazma bilenlerin oranı, bilmeyenlere göre daha yüksektir ve bu oran %63,7 olarak belirlenmiştir. Süreğen hastalığı bulunan bireylerde ise bu oran daha da artmakta ve %75,1'e ulaşmaktadır. Türkiye genelinde, süreğen hastalığı olan bireylerin okuryazarlık oranı, diğer engelli gruplara kıyasla daha yüksektir. Bu durum, süreğen hastalığı olan bireylerin eğitim olanaklarına daha fazla erişim sağladığını veya bu bireylerin okuryazarlık konusunda daha fazla destek aldığını göstermektedir. Eğitim politikalarının ve destek programlarının, engelli bireylerin okuryazarlık oranlarını artırma konusunda önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Kentleşmiş bölgelerde hem engelli bireyler hem de süreğen hastalığı bulunan kişiler arasında okuryazarlık oranları oldukça yüksektir. Ancak, kırsal alanlarda okuma yazma bilen ve bilmeyen bireylerin oranları birbirine oldukça yakındır. Bu durum, kırsal bölgelerde eğitim hizmetlerinin yetersiz olduğunu veya engelli bireylerin bu hizmetlerden yeterince yararlanamadığını göstermektedir (Seloğlu, 2019: 52).

Süreğen hastalığı bulunan bireylerde okuma yazma bilenlerin oranı %67,2 olarak belirlenmiştir. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engeli bulunan erkek bireylerde bu oran %71,9'a çıkarken, süreğen hastalığı olan erkeklerde %90,2'ye kadar yükselmektedir. Kadınlar arasında ise okuma yazma oranı erkeklere göre daha düşüktür. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engeli olan kadın bireylerde, okuma yazma bilen ve bilmeyenlerin oranları birbirine oldukça yakındır. Süreğen hastalığı bulunan kadınlar arasında ise bu oran %65 olarak belirlenmiştir. Kentte yaşayan bireyler arasında okuryazarlık oranlarının yüksek olması, kentlerdeki eğitim düzeyinin daha iyi olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle süreğen hastalığa sahip erkekler arasında %90,2

oranına ulaşılması, erkeklerin eğitiminin daha fazla önceliklendirildiğini ve genel olarak erkeklerin okuryazarlık oranlarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Türkiye'de ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engeli olan bireylerin okuma yazma oranı %63,62 olarak belirlenmiştir. Bu bireyler arasında ilkokul mezunları en yüksek orana sahipken (%40,97), yükseköğretim mezunlarının oranı oldukça düşüktür (%2,42). Bu durum, engelli bireylerin temel eğitimin ardından eğitim hayatlarına devam etmekte zorlandığını veya yeterli imkânlara sahip olmadığını göstermektedir (Seloğlu, 2019: 52-54).

Kentte yaşayan engelli bireyler arasında okuryazarlık oranı %72,58'dir. Bu bireyler arasında ilkokul mezunları en büyük grubu oluştururken (%42,75), lise veya meslek okulu mezunlarının oranı %10,62, yükseköğretim mezunlarının oranı ise %4,36 ile en düşük seviyededir. Kırsal bölgelerde ise okuma yazma bilen ve bilmeyenlerin oranları birbirine çok yakındır. Kırsaldaki okuryazar bireyler arasında ilkokul mezunları çoğunlukta, üniversite mezunlarının sayısı yok denecek kadar azdır. Bu, kırsalda yaşayan engelli bireylerin yükseköğretim fırsatlarının oldukça sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır (Tınar, 2018: 7-8).

Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli erkek bireylerde okuryazarlık oranı %74,22'dir. Bu grubun büyük bir kısmı ilkokul mezunu iken, lise veya meslek okulu mezunlarının oranı %8,98, yükseköğretim mezunlarının oranı ise %3,10'dur. Kadınlar arasında ise okuma yazma oranı erkeklere kıyasla daha düşüktür ve okuma yazma bilenlerle bilmeyenler arasındaki fark oldukça azdır. Okuma yazma bilen kadınlar arasında da ilkokul mezunları en yüksek oranı oluştururken (%32,22), yükseköğretim mezunlarının oranı %1,45 ile oldukça düşük seviyededir. Bu durum, engelli kadınların eğitim hizmetlerinden yeterince faydalanamadığını göstermektedir (Tınar, 2018: 7-8).

1.8.2 Engellilerde istihdam

Engellilerde istihdam 5378 sayılı 14. maddede, engellilerin istihdamıyla ilgili önemli yeniliklere yer verilmiştir. Bu maddede, engelli bireylerin işgücü piyasasında kalıcı bir şekilde yer alabilmesi için kendi işlerini kurmalarına yönelik destekleyici rehberlik ve mesleki danışmanlık hizmetlerinin sunulması gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca, iş başvurusu, işe alım süreçleri, çalışma koşulları, istihdamın devamlılığı, kariyer olanakları ve güvenli bir çalışma ortamı sağlanması gibi konularda engellilere yönelik herhangi bir

ayrımcılığın kabul edilemez olduğu vurgulanmıştır. Engelli çalışanlar, engelleri nedeniyle diğer çalışanlardan farklı bir muamele görmemeli ve aleyhlerine sonuç doğurabilecek herhangi bir uygulamaya maruz bırakılmamalıdır. Bu düzenleme, engellilere yönelik ayrımcılığın önlenmesi ve eşit istihdam haklarının korunması amacıyla hayata geçirilmiştir (Sosyal Hizmetler Kanunu, 27.09.2008 tarihli ve 5378 sayılı Yasa).

Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli bireylerin işgücüne katılım oranı %21,7 olarak belirlenmiştir. Buna ek olarak, bu grubun işsizlik oranı %15,5 iken, işgücüne katılmayanların oranı %78,08 gibi oldukça yüksek bir seviyededir. Özellikle dikkat çeken husus, işgücüne dahil olmayan bireylerin oranının diğer göstergelere kıyasla oldukça yüksek olmasıdır. Kentte ise engelli nüfusun işgücüne katılım oranı düşük, ancak işgücüne dâhil olmayanların oranı çok yüksektir(%74.4). Kırsal alanlarda ise işgücüne katılma oranı daha da düşük olup (%17.8) işgücüne dâhil olmayanların oranı ise %82.2'ye ulaşmaktadır. Bu durum, kırsal bölgelerde ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ve zihinsel engelli bireylerin istihdam edilmesinin ciddi anlamda zorluklarla karşılaştığını göstermektedir. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli erkeklerin işgücüne katılım oranı, diğer gruplara kıyasla daha yüksektir. Erkekler arasında işgücüne katılım oranı en üst düzeydedir ve işgücünde yer almayan bireylerin oranı en düşük seviyede olup %67,8'dir. Buna karşılık, engelli kadınların işgücüne katılım oranı oldukça düşüktür (%6,7) ve bu grubun işgücüne dâhil olmayan kısmı ise %93,3 ile dikkat çekmektedir. Bu durum, engelli kadınların istihdam olanaklarının son derece sınırlı olduğunu ve iş hayatına katılmakta ciddi zorluklar yaşadıklarını göstermektedir. Kentsel bölgelerde erkeklerin işgücüne katılım oranı daha yüksekken, kırsal kesimde ve kadınlar arasında bu oran neredeyse yok denecek kadar azdır. Bu, kırsal alanda yaşayan engelli kadınların çalışma hayatına katılımının büyük ölçüde engellendiğini ortaya koymaktadır (Seloğlu, 2019: 58).

Süreğen hastalığı bulunan bireylerin işgücüne katılım oranı %22,9 olarak tespit edilmiştir. İşsizlik oranı %10,8 iken, işgücüne katılmayan bireylerin oranı %77,1'dir. Burada dikkat çeken nokta, işgücüne katılım oranının düşük olmasına rağmen işsizlik oranı ile arasında görece küçük bir fark bulunmasıdır. Kentte süreğen hastalığa sahip bireylerin işgücüne katılım oranı %23,1 ile düşük seviyedeysen, işgücüne katılmayanların oranı %76,9 olarak belirlenmiştir. Kırsal bölgelerde ise bu bireylerin işgücüne katılım oranı %22,5 olup,

işsizlik oranı burada en düşük seviyede (%7,1) gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, kırsal alanda da işgücüne katılmayanların oranı oldukça yüksektir (%77,5). Süreğen hastalığı olan erkeklerde işgücüne katılmayanların oranı yüksek olmakla birlikte, işgücüne katılım oranına oldukça yakındır, bu da erkeklerin hastalıklarına rağmen iş yaşamında daha aktif olduklarını göstermektedir. Ancak, süreğen hastalığı bulunan kadınların işgücüne katılım oranı oldukça düşük seviyede kalmaktadır (%7,2) ve kadınlar arasındaki işsizlik oranı en yüksek değere ulaşmaktadır (%12,8). Ayrıca, işgücünde yer almayan kadınların oranı %92,8 gibi oldukça yüksek bir seviyededir. Genel olarak, erkeklerin işgücüne katılma oranının çok yüksek olduğu, ancak kadınlarda bu oranının çok düşük olduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, engelli kadınların istihdamındaki eksiklikleri ve engelli kadınların çalışma potansiyelinin engelli erkeklere göre çok daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır (Seloğlu, 2019: 59).

Evde çalışma yöntemi, özellikle ağır engeli olan bireyler için oldukça uygun bir seçenek olarak görülmektedir. Ancak, engelli bireylerin alacağı eğitim, bu yöntemlerin etkili bir şekilde hayata geçirilmesi açısından son derece önemlidir. Günümüzde engellilerin temel eğitimlerine erişimde yaşadıkları zorluklar, bu yöntemle ilgili bazı zayıf noktaları ortaya koymaktadır. Ayrıca, evde çalışma yöntemine yönelik bazı eleştiriler de bulunmaktadır. Bu eleştiriler, yöntemin engellileri evlerine hapsederek, sosyalleşmelerini ve toplumla etkileşimde bulunmalarını engellediği yönündedir (Öz ve Orhan, 2012: 44). Evde çalışma, engelli bireye konforlu bir ortam sunsa da aynı zamanda onu diğer insanlarla etkileşimden yoksun bırakıp, sosyal hayattan izole olmasına yol açabilmektedir.

Korumalı işyeri yöntemi, engelli bireylerin belirli bir iş yerinde örgütlenecek çalışmaları şeklinde yapılandırılırken, kooperatif çalışma yöntemi ise engellilerin kooperatifler aracılığıyla bir araya gelerek iş yapmalarını amaçlamaktadır (Öz ve Orhan, 2012: 44).

Kişisel çalışma yöntemi, esnek çalışma saatleri sunmasıyla dikkat çeken bir istihdam modelidir. Bu yöntemde, engelli bireylerin kendi işlerini kurarak çalışmaları öngörülmektedir. Ancak, bu modelin uygulanabilirliği sınırlıdır. Çünkü engelli bireylerin kendi işlerini kurup başarılı bir şekilde yürütmeleri ve başkalarına istihdam yaratmaları oldukça zordur (Öz ve Orhan, 2012: 42). Kişisel çalışma, cazip bir model olsa da pratikte uygulanması zorluklar içermektedir.

Kişisel çalışma yönteminin etkili bir şekilde uygulanabilmesi için engelli bireylerin belirli becerilere sahip olmaları önemlidir. Bunun yanı sıra, devletin engellilerin kendi işlerini

kurmalarını teşvik etmesi, bu sürecin başarısı açısından hayati bir rol oynamaktadır. Bu yöntemin etkili bir şekilde hayata geçirilebilmesi için, engelli kişilerin eğitim alması, ekonomik gelişmeler, kaynak temini ve engellilere yönelik mesleki eğitim ile girişimcilik teşviklerinin sağlanması gibi bir dizi faktörün yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu gereksinimler sağlandığında, kişisel çalışma yöntemi başarıyla uygulanabilir (Tınar, 2018: 7-8).

Türkiye’de engelli istihdamı söz konusu olduğunda, kişisel çalışma yöntemi henüz yaygın olarak kullanılan bir model değildir. Bu durum, engelli bireylerin genellikle niteliksiz ve düşük ücretli işlerde çalışmak zorunda kalmalarına neden olmaktadır. Ancak, kişisel çalışma yöntemi önemli bir potansiyele sahiptir. Gereken şartlar sağlandığında, engelli bireylerin istihdam edilmesi konusunda önemli bir rol oynayabilir. Bu yöntemin etkinliği, devletin vereceği destekler ve teşviklerle doğrudan ilişkilidir (Öz ve Orhan, 2012: 43).

1.8.3 Engellilerde rehabilitasyon ve habilitasyon

Engellilerde rehabilitasyon 6518/70 sayılı yasanın 10. maddesinde, engelli bireylerin rehabilitasyon ve habilitasyon hizmetlerine ilişkin önemli düzenlemeler yer almaktadır. Bu maddeye göre, engellilere toplumsal katılım ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde habilitasyon ve rehabilitasyon hizmetleri sunulması gerektiği vurgulanmaktadır. Hizmetlerin planlanmasında, uygulanmasında ve sonlandırılmasında engelli bireyler ve ailelerinin aktif katılımının sağlanması önemlidir. Bu yaklaşım, bireylerin ihtiyaçlarına uygun, etkili ve kişiselleştirilmiş hizmetlerin sunulmasına olanak tanır. Ayrıca, habilitasyon ve rehabilitasyon hizmetlerinin mümkün olan en erken aşamada başlaması ve engelli bireyin ikametgahına en yakın yerde verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu kapsamda, engelli bireylerin rehabilitasyon hakkı olduğu ve bu hizmetlerin en erken dönemde başlatılmasının önemi vurgulanmaktadır. Erken müdahale, bireylerin gelişim süreçlerini olumlu yönde etkileyerek, bağımsız yaşam becerilerini kazanmalarına yardımcı olur (Seloğlu, 2019: 65). Bu tür düzenlemeler, engelli bireylerin toplumsal hayata katılımını artırmayı ve yaşam kalitelerini yükseltmeyi amaçlamaktadır.

Rehabilitasyon ve habilitasyon terimleri, engelli bireylere yönelik yardım ve destek süreçlerini ifade eden önemli kavramlardır. Rehabilitasyon, temelde "iyileştirme" anlamına gelmektedir. Genel olarak, rehabilitasyon; çeşitli sebeplerle kaybedilen becerilerin geri kazandırılması sürecidir ve bireyin "normal" işlevlerine geri dönmesi

amacı güder. Bu süreç, genellikle hastalık, kaza veya başka bir durum sonucunda oluşan kayıpların telafi edilmesine odaklanır. Habilitasyon ise, kişiyi daha işlevsel bir hale getirme çabasıdır. Bu süreç, bireyin maksimum potansiyelini ortaya çıkarabilmesi ve bunu kullanabilmesi için yeni beceriler edinmesini sağlar. Habilitasyon, genellikle doğuştan gelen engeller veya gelişimsel gecikmeler durumunda, bireyin bağımsızlık kazanmasına yardımcı olmayı hedefler. Rehabilitasyon ve habilitasyon, benzer bir hedefe yöneliyor olsa da birbirinden farklı yaklaşımları ve amaçları vardır. Rehabilitasyon, kaybedilen becerilerin geri kazanımına odaklanırken, habilitasyon yeni becerilerin kazandırılmasına yöneliktir. Bu farklılıklar, her iki sürecin de engelli bireylerin yaşam kalitesini artırma ve toplumsal katılımlarını sağlama açısından önemini ortaya koymaktadır. Engellilerin topluma entegrasyonunu sağlayan en kritik faktör, eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanabilmeleridir. Ancak, günümüzde pek çok engelli birey, bu fırsatlardan yeterince yararlanamamaktadır (Öztürk, 2013: 117).

1.8.4 Engellilerde sağlık

Sosyal sigortası olan engelli bireylerin tedavi, muayene, ilaç alımı, tetkikler ve ortez-protez ihtiyaçları, bağlı bulundukları sosyal güvenlik kurumu tarafından karşılanmaktadır. Ancak, bu hizmetlerden yararlanırken belirli bir katkı payı ödemeleri gerekebilmektedir. Bu katkı payı, bireylerin sağlık hizmetlerine erişimini kısıtlayabilen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Tınar, 2018: 7-8).

Sosyal güvenliği olan bireylerin büyük bir kısmı ise başkasına bağımlıdır (%55,1). Bu, engelli bireylerin çoğunun başka birinin desteğine ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır. Kentte sosyal güvenliği bulunanların oranı daha yüksektir (%59,3), ancak yine de başkasına bağımlı olanların oranı, kendi adına sosyal güvenliği olanlardan fazladır (%55,1). Bu durum, kentte yaşayan engelli bireylerin daha fazla özgürlüğe sahip olmasına olanak tanırken, başkasına bağımlı olanların sayısının hala yüksek olduğunu göstermektedir. Kırsal alanda ise sosyal güvenliği bulunmayan bireylerin oranı oldukça yüksektir (%64,9) ve başkasına bağımlı olanların oranı da önemli bir yekûn tutmaktadır (%54,2). Bu, kırsal bölgelerdeki engelli bireylerin sosyal güvenlik hizmetlerine erişiminin oldukça sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Genel olarak, engelli bireylerin sosyal güvenlik durumları hem kentsel hem de kırsal alanlarda önemli eşitsizlikler göstermekte ve bu durum, toplumsal destek sistemlerinin güçlendirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engelli erkekler

arasında sosyal güvencesi bulunmayanların oranı yüksek olmakla birlikte, sosyal güvencesi olanların oranı da bu rakama oldukça yakındır. Kendi adına sosyal güvencesi bulunan engelli erkeklerin oranı ise %68 gibi dikkat çekici bir düzeydedir. Bu durum, onların sağlık hizmetlerinden bağımsız bir şekilde yararlanmalarına olanak sağlamaktadır. Buna karşılık, aynı engel gruplarına sahip kadınlarda sosyal güvencesi olmayanların oranı %51,4 ile daha yüksektir. Kendi adına sosyal güvenliği bulunan kadınların oranı oldukça düşükken, sosyal güvenliklerini bir başkasının üzerinden sağlayanların oranı %82 gibi yüksek bir seviyeye ulaşmaktadır. Bu durum, engelli kadınların büyük bir kısmının sosyal güvenceleri açısından başkalarına bağımlı olduğunu göstermektedir. Erkeklerle kıyaslandığında, kadınlarda kendi adına sosyal güvenceye sahip olanların oranı oldukça düşüktür. Kendi adına sosyal güvencesi olmayan engelli bireylerin çoğunun, sağlık hizmetlerinden yararlanabilmek için başkalarına bağımlı olması bu durumun önemli bir göstergesidir (Seloğlu, 2019: 67).

Ekonomik zorluk çeken ve bakıma ihtiyaç duyan engelli bireylere hem evde hem de kurumsal bakım hizmetleri sağlanmaktadır. Eğer engelli kişinin ailesi bakım sağlayamayacak durumdaysa, bu hizmetler resmî kurumlar veya özel bakım merkezleri aracılığıyla sunulmaktadır. Bu kapsamda, Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı merkezler, özel bakım evleri ve devlet kurumları, engelli bireylerin bakımına destek olmaktadır (Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2018: 20-28).

Bu hizmetler, yardıma muhtaç engelli bireylerin bakım ihtiyaçlarının karşılanması ve yaşam kalitelerinin artırılması için önemli bir altyapı sunmaktadır. Evde bakım hizmetleri, bireylerin kendi evlerinde daha konforlu bir yaşam sürmelerine olanak tanıırken, kurumsal bakım hizmetleri ise profesyonel destek ve sosyal etkileşim imkanı sağlamaktadır. Bu tür desteklerin sağlanması, engelli bireylerin topluma daha aktif katılımlarını teşvik etmekte ve bağımsız yaşam becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmaktadır (Seloğlu, 2019: 69).

1.8.5 Engellilere sosyal yardımlar

Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel engeli olan erkek bireylerin işgücüne katılım oranı, diğer engelli gruplarına göre daha yüksektir. Erkekler arasında işgücüne katılım oranı oldukça yüksekken, işgücüne katılmayanların oranı ise düşük seviyededir (%67,8). Buna karşın, aynı engel gruplarındaki kadınların işgücüne katılım oranı çok düşüktür (%6,7) ve işgücüne katılmayanların oranı oldukça yüksektir (%93,3).

Bu durum, engelli kadınların iş bulma fırsatlarının neredeyse yok denecek kadar sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Kentlerde erkeklerin işgücüne katılımı yüksek olmasına rağmen, kırsal alanlarda ve kadınlarda bu oran neredeyse sıfıra yakındır. Bu, kırsalda yaşayan engelli kadınların çalışma imkanlarının son derece sınırlı olduğunu ve bu durumun onların işgücüne katılımını büyük ölçüde engellediğini ortaya koymaktadır. Engelli bireylerin çeşitli haklardan ve hizmetlerden faydalanabilmesi için engelli kimlik kartı almaları gereklidir. Bu kartı almak isteyen engelli bireylerin, bir dilekçe ile birlikte Özürlülük Ölçütü ve Sınıflandırması, Sağlık Kurulu Raporu'nun aslı veya onaylı bir nüshasını ibraz ederek ikamet ettikleri ilin Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'ne başvurmaları gerekmektedir. Başvurularını tamamlayan engelli bireyler, kimlik kartlarını alarak engelli haklarından ve hizmetlerinden yararlanabilirler (TÜİK, 2023). Engelli bireylerin kurum ve kuruluşlardan beklentilerine bakıldığında, en yüksek talep maddi destek ihtiyacına yöneliktir (%61,2). Bu durum, engelli bireylerin ekonomik yardıma olan gereksiniminin ön planda olduğunu göstermektedir. Buna karşın, uzman bir personelin evde bakım ve tedavi hizmeti sunma talebi en düşük oranda kalmıştır (%4,1). Bu veriler, engelli bireylerin uzmanlardan ziyade aile üyeleri tarafından bakım görmeyi tercih ettiğini ortaya koymaktadır. Kent yaşamında engelli bireyler arasında maddi desteğe olan ihtiyaç daha yaygındır (%55,3). Ayrıca, iş bulma konusunda destek talebi %10,2 olarak belirlenmiştir. Diğer ihtiyaçlar ise %15,4 oranındadır. Parasal destekten sonra en sık dile getirilen ihtiyaçlar bu grupta yer almaktadır. Kırsalda ise ekonomik yardım talebi oldukça yüksek bir orandadır (%68), bu da kırsal bölgelerde yaşayan engelli bireylerin daha fazla maddi yardıma ihtiyaç duyduğunu göstermektedir. Engelli erkek bireyler arasında en büyük talep maddi destek üzerine yoğunlaşmıştır (%59,3). Buna karşın, evde uzman bakım hizmeti isteme oranı oldukça düşüktür (%3). Bu durum, kırsalda yaşayan engelli bireylerin ailelerinin bakımını daha çok tercih ettiğini ortaya koymaktadır. Engelli kadın bireyler arasında da parasal destek talebi en yüksek oranı temsil etmektedir (%63,8). Diğer ihtiyaçların oranı %14,7, yasal hakları savunma talebi ise en düşük düzeydedir. Bu, kırsal bölgelerde yaşayan kadın engellilerin haklarını savunma konusunda beklenti düzeylerinin düşük olduğunu göstermektedir (TÜİK, 2023).

1.9 Türkiye’de Engellilere Yönelik İstihdam

Engellilik, tarih boyunca önemli bir sosyal mesele olarak karşımıza çıkmış ve engelli bireylerin toplumdan dışlanması, kendilerini gerçekleştirememe gibi pek çok sorunu

beraberinde getirmiştir. Engelli bireylerin topluma kazandırılması, bağımsız bir yaşam sürdürebilmeleri ve özgüvenlerinin korunması amacıyla, 1970’li yıllarda engellilere yönelik istihdam politikaları geliştirilmesi gerekliliği doğmuştur. Zamanla çıkarılan yasalar ve kanun hükmünde kararnameler ile engelli bireylerin çalışma hakkı, insan hakları perspektifinde ele alınmıştır.

1.9.1 Türkiye’de engellilere yönelik istihdam ve yasal düzenlemeler

Engelli bireylerin işgücü piyasasına düşük düzeyde katılımı, gelir eşitsizliği ve yoksulluk gibi ekonomik sorunların yanı sıra sosyal dışlanma riskini de artırmakta, toplumsal hayata tam ve eşit bir şekilde katılımlarını engellemektedir. Bu nedenle, bireyin özgürce meslek seçebilmesi, sosyal güvenlik haklarından yararlanabilmesi, adil ve uygun çalışma koşullarına erişebilmesi ve işsizliğe karşı korunması gibi unsurları kapsayan “çalışma hakkı”, tüm insanlar için temel bir insan hakkı olarak kabul edilmektedir. Bu hak, aynı zamanda insan onuruna uygun bir yaşam sürmenin temel taşlarından biridir ve engelli bireyler için de hayati bir öneme sahiptir (Şişman, 2022: 44).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi başta olmak üzere, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, ILO sözleşmeleri, Avrupa Sosyal Şartı ve Avrupa Birliği belgeleri gibi temel insan hakları dokümanları, çalışma hakkını güvence altına almış ve taraf devletlere bu hakkın hayata geçirilmesi için sorumluluk yüklemiştir. Sosyal devlet anlayışı, bu yükümlülüklerin yerine getirilmesini ve herkes için eşitlik temelinde insanca yaşam koşulları sağlamayı gerektirir. Bu bağlamda, çalışmak ve bu yolla toplumsal hayata katılmak, engelli bireyler için de vazgeçilmez bir hak olarak tanınmalıdır. Devletin bu doğrultuda engelli bireylerin istihdamını artırmaya yönelik ekonomik, yasal ve sosyal politikalar geliştirmesi; kamu yararı ilkesini gözeterek bu politikaları uygulamaya koyması, koordinasyonu sağlaması ve denetim mekanizmalarını işletmesi gerekmektedir. Çalışma hakkının etkin bir şekilde kullanılması, yalnızca bireylerin yaşam standartlarını iyileştirmekle kalmaz, aynı zamanda toplumsal refahın artmasına da katkı sağlar (Altan, 2009: 256).

ILO tarafından 20 Haziran 1983 tarihinde kabul edilen "159 Sayılı Engellilerin Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Sözleşmesi", engelli bireylerin istihdamını teşvik eden önemli bir uluslararası anlaşmadır. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1999 yılında onaylanan bu sözleşme, engelli bireylerin çalışma hayatına katılımını artırmayı hedeflemekte ve bu bağlamda çeşitli yükümlülükler getirmektedir. Sözleşmenin en dikkat

çekici özelliği, "istihdam" konusuna odaklanmasıdır; bu, engelli bireylerin işgücü piyasasında yer alabilmeleri için gerekli koşulların sağlanmasını vurgular. Aynı zamanda, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1981 yılını "Tam Katılım ve Eşitlik" temasıyla Uluslararası Engelliler Yılı olarak ilan etmiştir. Bu yıl, engelli bireylerin toplumsal yaşama ve kalkınma süreçlerine eşit katılımını sağlamak amacıyla önemli adımlar atılmasına öncülük etmiştir. Bu çerçevede, ILO, engelli bireylerin hem kentlerde hem de kırsal alanlarda iş olanaklarına erişiminin artırılmasının ve topluma entegrasyonlarının sağlanmasının kritik önem taşıdığını vurgulamaktadır. Engelli bireylerin mesleki rehabilitasyonu ve istihdamı, onların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarını, sosyal entegrasyonlarını ve toplumsal hayata aktif katılımalarını desteklemektedir. Bu nedenle hem uluslararası hem de ulusal düzeyde engelli bireylerin haklarının korunması ve desteklenmesi, sürdürülebilir kalkınma hedefleri açısından büyük önem taşımaktadır (Özgökçeler, 2006: 339).

Türkiye’de engelli bireylerin istihdamına yönelik düzenlemeler, tarihsel süreç içinde sosyal devlet anlayışının bir yansıması olarak gelişmiştir. Engelli bireylerin topluma entegrasyonu ve ekonomik özgürlük kazanmaları amacıyla, özellikle 1970’li yıllardan itibaren yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler, hem engelli bireylerin haklarını güvence altına almayı hem de işverenlerin engelli istihdamına teşvik edilmesini hedeflemiştir. 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 Sayılı İş Kanunu, engellilerin çalışma hayatındaki yerini güçlendiren en önemli düzenlemelerden biridir. Bu kanun kapsamında, 50 ve daha fazla çalışanı bulunan işyerlerinde işverenlere, belirli oranlarda engelli birey çalıştırma zorunluluğu getirilmiştir. Bu düzenleme ile “kota sistemi” uygulanmış ve bu sistem sayesinde engellilerin iş bulma olanakları artmıştır. Kota sistemine uymayan işverenlere idari para cezası uygulanması, yasanın etkinliğini artırmayı amaçlamıştır (Sosyal Hizmetler Kanunu 27.09.2003 tarihli ve 4857 sayılı Yasa).

159 sayılı sözleşme, sakat bireylerin mesleki rehabilitasyonunu hedefleyerek, onların uygun iş bulmalarını sağlamak, bu işlerinde devam etmelerini temin etmek ve işlerinde gelişim göstermelerini destekleyerek topluma entegre olmalarını amaçlamaktadır. Bu sözleşmeye taraf devletler, kendi ülke koşullarına uygun şekilde ve alacakları tedbirlerle bu hükümleri uygulamakla yükümlüdür.

Sözleşme, sakatların mesleki rehabilitasyonu ve istihdamına dair iki ana başlık altında ele alınmıştır. Bunlar (Özgökçeler, 2006: 339):

- Engelli bireyler için mesleki rehabilitasyon ve istihdam hizmetlerinin iyileştirilmesi
- Engelli bireyler için mesleki rehabilitasyon ve istihdam politikalarının temel ilkeleri olarak belirtilmiştir.

2005 yılında kabul edilen 5378 sayılı Özürlüler/Engelliler Kanunu, engellilerin karşılaştığı uzun süreli sorunların çözülmesi adına önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu kanun, engellileri ilk kez sosyal politika alanına dahil ederek, engelli bireylerin haklarının ve ihtiyaçlarının daha görünür hale gelmesini sağlamış ve bu konuda önemli bir paradigma değişikliği gerçekleştirmiştir (Özgökçeler, 2006: 339). Kanun ile birlikte, engellilere yönelik bir veri tabanı oluşturulması, hizmetlere erişimin artırılması ve rehabilitasyon hizmetlerinin uluslararası standartlara ulaşması için uzun vadeli bir sosyal plan geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda, engelli bireylerin ihtiyaçlarına uygun hizmetlerin sunulması, toplumda farkındalığın artırılması ve engelli bireylerin toplumsal yaşama aktif katılımlarının teşvik edilmesi amaçlanmıştır (Özgökçeler, 2006: 339).

Engellilerin ihtiyaçlarına yönelik olarak, kanun kapsamında yapılan düzenlemeler genel bir çerçeveden başlayıp, daha spesifik alanlara yönelik pek çok yeniliği içermektedir. Bu düzenlemeler, insan hakları açısından ayrımcılığa karşı korunma, engellilere yönelik destek ve hizmet sağlanması, ayrıca gerekli kurumsal yapıların kurulması gibi önemli unsurları içermektedir (Özgökçeler, 2006: 339).

2008 yılında yapılan değişiklikle, 5763 sayılı Kanun, 4857 sayılı İş Kanunu'nun 2. ve 30. maddelerinde başlık ve içerik açısından düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemelere göre, özel sektörde elli veya daha fazla çalışanı olan işverenler, en az %3 engelli işçi istihdam etmekle yükümlüdür. Kamu sektöründe ise bu oran %4 engelli işçi ve %2 eski hükümlü işçi olarak belirlenmiştir (4857 sayılı İş kanunu, 13.02.2008 RG / 26786).

Engellilerin ve eski hükümlülerin istihdamı, onların mesleklerine, bedensel ve ruhsal durumlarına uygun işlerde gerçekleştirilmelidir. Bu düzenlemeler, engelli bireylerin çalışma hayatına katılımını artırmayı ve toplumsal entegrasyonlarını desteklemeyi amaçlamaktadır. Yükümlülükleri yerine getirmeyen işletmelere, her ay için idari para cezası uygulanmaktadır (Güler, 2017: 51).

Cezalar, engelli ve eski hükümlülerin mesleki eğitimi, iş kurmalarına yönelik destek ve istihdam projelerine yönlendirilmektedir. Her çalıştırılmayan engelli veya eski hükümlü için, her ay için binyediyüz Türk Lirası olarak belirlenen bu ceza, engelli bireylerin istihdamını teşvik etmeyi hedeflemektedir (Güler, 2017: 51). Bu tür düzenlemeler, işverenleri engelli bireylerin istihdamına yönlendirirken, aynı zamanda sosyal adaletin sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Geleneksel sosyal politikalar, "yaşlanan nüfus" ve "işgücü piyasasından dışlanma" gibi çağdaş sorunlara karşı etkili çözümler üretememiştir. Yeni sosyal politika anlayışının amacı, toplumu oluşturan bireylerin ve grupların "sosyal ve ekonomik" yaşama tam anlamıyla katılmalarını sağlamaktır. Bu yaklaşım, toplum üyelerinin "hak ve sorumluluklarının" tanınmasına dayanır ve yaşamda karşılaşılan olası risklere karşı kişilerin sadece korunması değil, aynı zamanda onların yeteneklerine yatırım yapılması ve tüm yaşamları boyunca potansiyellerini en üst düzeye çıkarmalarına odaklanır (Güler, 2017: 52). Yeni sosyal politika anlayışı ile birlikte, geçmişte uygulanan sosyal politikaların hedefleri değişmelidir. Dezavantajlı gruplara sadece gelir güvencesi sağlamak ve yoksulluktan korumak gibi sınırlı amaçların ötesine geçilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede, ülkemizdeki sosyal hizmetler ve sosyal politika anlayışının yeniden değerlendirilmesi gerektiği açıktır. Ancak, ülkemizde bazı bakış açıları, örneğin "Görme engelli olman rağmen iş verdik, daha ne istiyorsun?" gibi ifadeler, bu tür değişikliklerin gerçekleştirilmesini zorlaştırmaktadır. Bu tür anlayışlar, engelli bireylerin ihtiyaçlarını ve potansiyellerini göz ardı etmekte ve sosyal entegrasyonlarını engellemektedir. Dolayısıyla, sosyal politika alanında köklü değişiklikler yapmak için toplumsal farkındalığın artırılması ve engelli bireylerin haklarına saygı gösterilmesi büyük önem taşımaktadır (Güler, 2017: 52).

Aktif işgücü piyasası politikalarının ana amacı, işsizlik oranlarını azaltmak ve işsizliğin önüne geçmektir. Gelir kaynağı olmayan engelli bireylerin, işsizlik nedeniyle yoksulluk riskiyle karşı karşıya kaldıkları bilinmektedir. Bu bağlamda, bu bölümde engellilerin işsizlikten kaynaklanan yoksulluklarını azaltmayı hedefleyen aktif işgücü piyasası politikalarına değinilecektir. Kriz dönemlerinde artan işsizlik oranları, toplumu çeşitli şekillerde etkilerken, engelli bireyler bu süreçte en savunmasız gruplar arasında yer almaktadır. Ekonomik dalgalanmalar ve krizler, engellilerin topluma entegre olmasını daha da zorlaştırmaktadır. Özellikle toplumda yaygın olan önyargılar, olumsuz düşünceler ve düşük verimliliğe sahip oldukları algısı, engellilerin işgücüne katılımını engelleyen önemli faktörler arasındadır. Engelliler için istihdam, yalnızca bir iş

bulmaktan ibaret değildir; aynı zamanda uygun bir işte çalışma ve bu süreçte karşılaşılan zorlukların üstesinden gelme anlamına gelmektedir. Engelli bireyler, gelir elde etme konusunda diğer bireylere göre birçok engel ve zorlukla karşılaşmaktadır. Bu zorlukları daha iyi anlayabilmek ve ifade edebilmek için, engellilerin istihdamdaki durumunu üç ana başlık altında inceleyebiliriz (Güler, 2017: 52).

Kamu kurumları, engelli personel açığını kapatmak amacıyla her yıl nisan-mayıs, temmuz-ağustos ve ekim-kasım aylarında bir ya da birkaç dönemde sınavlar düzenleyerek, ilgili mevzuata uygun şekilde engelli kontenjanlarını doldurmayı amaçlamaktadır. Duyuru yapılırken, kurumların engelli bireyler arasında ayrımcılıktan kaçınması ve işin özel bir gerekliliği bulunmadığı sürece engel oranıyla ilgili herhangi bir kısıtlama getirmemesi gerekmektedir. Türkiye’de yaklaşık 9 milyon engelli birey bulunmaktadır ve bu sayının 5 milyonu kadın, 4 milyonu ise erkektir. Bu da ülke nüfusunun yaklaşık %12’sinin engelli olduğunu göstermektedir (Özcan, 2016: 41).

Kamuda çalışan engelli memur sayısı 34.082 olarak kaydedilmiştir (Özcan, 2016). 2011 yılı itibarıyla kamu sektöründe yaklaşık 2 milyon engelli istihdam edilirken, hala 23.545 engelli kontenjanı boş durumdadır. Bu durum, engelli bireylerin istihdamında önemli bir potansiyelin olduğunu ancak bu potansiyelin yeterince değerlendirilemediğini göstermektedir (Özcan, 2016: 42).

Engelli bireylerin işgücüne katılımını artırmak için, kamu ve özel sektörün daha kapsayıcı politikalar geliştirmesi ve engelli bireylerin yeteneklerine uygun pozisyonlarda istihdam edilmeleri sağlanmalıdır. Ayrıca, bu bireylerin iş hayatına katılımlarını teşvik edecek eğitim ve destek programlarının oluşturulması da büyük önem taşımaktadır (Özcan, 2016: 43).

Kamuda görev yapan engelli memurların eğitim durumu incelendiğinde hem kadınlar hem de erkekler arasında en yüksek istihdam oranının ortaöğretim ve lisans mezunları arasında olduğu görülmektedir. Ortaöğretim mezunu 14.156 kişi ile en kalabalık grubu oluştururken, ikinci sırada lisans mezunları yer almaktadır. Lisansüstü eğitim almış engelli bireyler ise kamu sektöründe en düşük istihdam oranına sahiptir (Güler, 2017: 54). Bu durum, engelli bireylerin eğitim seviyeleri ile istihdam fırsatları arasında bir dengesizlik olduğunu göstermektedir. Ortaöğretim ve lisans mezunlarının daha fazla istihdam edilmesi, bu grupların işgücü piyasasında daha fazla yer bulduğunu, ancak daha yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerin istihdamında karşılaşılan zorlukların devam

ettiğini ortaya koymaktadır. Kamu sektöründe istihdam edilen memurların engel türüne bakıldığında hem erkekler hem de kadınlar arasında en fazla ortopedik engelli bireylerin çalıştığı görülmektedir. Genel olarak, engeli sınıflanmamış olan grupta daha yüksek bir istihdam düzeyi bulunmaktadır (Güler, 2017: 52).

Engel oranlarına göre değerlendirdiğimizde, en fazla istihdam edilen grup %40 ile %60 arasındaki engellilik oranına sahip olan bireylerdir. Bu grupta, kadınların sayısı 5.630 iken, erkeklerin sayısı 20.559'dur (Güler, 2017: 53).

Bu veriler, kamu sektöründe ortopedik engelli bireylerin yanı sıra, belirli bir engel oranına sahip bireylerin istihdamının daha yaygın olduğunu göstermektedir. Ayrıca, cinsiyetler arası farklar da dikkat çekicidir; erkeklerin bu gruptaki sayısının kadınlardan belirgin şekilde fazla olduğu görülmektedir. Bu durum, engelli bireylerin istihdamında cinsiyet eşitliği konusunun ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır (Güler, 2017: 53).

Kamu sektöründe engelli bireylerin çeşitli engel türlerine göre istihdamının artırılması ve farklı engel türlerine sahip bireyler için uygun iş olanaklarının sağlanması, daha kapsayıcı bir işgücü piyasası oluşturmak açısından önemlidir (Güler, 2017: 53).

Engelli bireylerin istihdamını teşvik etmek amacıyla çeşitli destek ve teşvik programları da yürürlüğe konmuştur. İşverenlere, engelli çalışanlar için sigorta primi teşvikleri sağlanmakta ve mesleki eğitim programları ile engelli bireylerin yetkinliklerinin artırılması hedeflenmektedir. İŞKUR bu süreçte önemli bir rol oynamakta, hem engelli bireylerin iş bulmasına yardımcı olmakta hem de işverenlerin bu bireylere ulaşmasını kolaylaştırmaktadır (Tınar, 2020: 438).

Kamu kurumlarında engelli bireylerin istihdam edilmesi amacıyla Engelli Kamu Personel Seçme Sınavı (EKPSS) uygulanmaktadır. EKPSS, engelli bireylere uygun pozisyonlarda çalışma fırsatı sunmayı hedefleyen bir sınavdır. Bu sınav, engellilerin kamu sektöründe istihdam edilmesine önemli bir kapı aralamış ve eşitlik ilkesine uygun bir işe alım süreci oluşturmuştur. Türkiye, engellilerin çalışma hakkını koruma altına alan uluslararası sözleşmelere de taraf olmuştur. Özellikle Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi, engellilerin istihdamını destekleyen önemli bir referans noktasıdır. Türkiye, bu sözleşme doğrultusunda yasal düzenlemeler yaparak engelli bireylerin işgücü piyasasına erişimini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır (Tınar, 2020: 438).

1.9.2 Türkiye’de engellilere yönelik istihdam türleri

Yasal düzenlemelerin uygulanmaya başlanmasıyla birlikte, engelli istihdamına yönelik çeşitli çalışma şekilleri ve şartlarına dair plan ve programlar hazırlanmış ve bu doğrultuda farklı istihdam türleri ortaya çıkmıştır (Tınar, 2020: 442). Bu istihdam türleri, genellikle yedi ana başlık altında incelenmektedir (Aydın, 2024: 52).

1.9.2.1 Kota sistemi

Kota sistemi, ilk olarak 1919 yılında Almanya’da uygulanmaya başlamış olup, amacı iş yerlerinde belirli bir oranda engelli personel çalıştırma zorunluluğu getirmektir. Bu sistem, Avrupa genelinde I. Dünya Savaşı’nın ardından daha fazla benimsenmiş olsa da II. Dünya Savaşı sonrası dönemde yaygın bir uygulama haline gelmiştir (Gedikli, 2022: 90; Tınar, 2020: 442). Engellilerin, kamu veya özel sektör fark etmeksizin istihdam edilmesini teşvik eden bu sistem, Türkiye’de 1971 yılında yürürlüğe giren İş Kanunu ile hayata geçirilmiştir (Tınar, 2020: 443).

4857 sayılı İş Kanunun 2003 yılında yapılan düzenlemesi ile bu oran özel sektör için %3, kamu iş yerleri için %4 olarak belirlenmiş ve bu şekilde Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Bu doğrultuda kullanılan kota sisteminin güncel halini, 50 veya daha fazla çalışanın bulunduğu iş yerlerinde özel iş yerleri için engelli istihdam oranının %3, kamu iş yerleri için bu oranın %4 olması zorunluluğu oluşturmaktadır (Aydın, 2024: 52-53).

Kamu ve özel sektör ayrımı yapılmaksızın iş yerlerinde belirlenen oranlarda engelli birey çalıştırılmaması durumunda, engelli çalıştırma yükümlülüğüne aykırı hareket edildiği gerekçesiyle idari para cezası uygulanmaktadır. 2003 yılında kabul edilen 4857 sayılı İş Kanunu’nun 101. maddesi uyarınca, çalıştırılması gereken her bir engelli için ve her ay başına belirlenen para cezası o yılın koşullarına göre belirlenmektedir. Örneğin, 2003 yılında bu ceza miktarı 1700 TL olarak belirlenmişken (RG: 10.06.2003-25134, m.101), 2023 yılı itibarıyla bu tutar 13 bin 191 TL’ye yükseltilmiştir (Sosyal Hizmetler Kanunu, 27.09.2003 tarihli ve 101 sayılı Yasa).

1.9.2.2 Korumalı iş yerleri yöntemi

Engelli bireylerin işgücüne katılımını artırmak amacıyla, engelleri nedeniyle işgücüne katılamayan kişilere yönelik sağlanan teknik ve mali destekle, iş yerlerinin düzenlenmesi korumalı iş yerleri yönteminin temel ilkelerindendir (Gedikli, 2022: 90).

Engelli bireylerin korumalı işyerlerinde çalışabilmesi için, Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik'te belirtilen bazı özel koşullara uymaları gerekmektedir. Bu koşullar sırasıyla şunlardır (Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik, Yayımlandığı Resmî Gazete: 27.01.2022 /31732):

- Davranışsal, zihinsel veya ruhsal-duyusal engeli bulunan bireylerin engel oranlarının %40 veya daha fazla olması gerekmektedir;
- Davranışsal, zihinsel ya da ruhsal-duyusal engel kategorilerinden farklı engellere sahip bireylerin engel oranlarının ise %60 veya daha fazla olması şarttır.
- Bu koşulları sağlayan bireyler, 15 yaş ve üzeri olup, İŞKUR'a kayıtlı olmaları durumunda korumalı işyerlerinde çalışabilirler (Şen, 2018: 138).

2006 yılında yürürlüğe giren Korumalı İşyerleri Hakkında Yönetmelik ile belirlenen bu şartlar, 2013 yılında yapılan bir değişiklikle revize edilmiştir. 2013'teki yeni düzenleme, "Korumalı İşyerleri Yöntemiyle İstihdam Edilebilecek Olan Engelli Bireylerin Sadece Ruhsal ve Zihinsel Engelli Bireylerden Oluşacağı" hükmünü getirmiştir. Yani, iki yönetmelik arasındaki ana fark, yeni düzenlemenin bu istihdam türünden faydalanan engelli bireylerin sadece ruhsal ve zihinsel engelleri olan bireylerden oluşacağına dair belirlemedir (Şen, 2018:138-139).

1.9.2.3 Kişisel çalışma yöntemi

Engelli bireylerin potansiyellerinin farkına varmalarını ve bu potansiyellerini geliştirmelerini sağlayan kişisel çalışma yöntemi, onların kendi işlerini kurarak çalışma hayatına adım atmalarını destekler. Bu yöntem, engelli bireylerin kendilerine olan güvenlerini artırmalarına, bağımsızlık kazanmalarına ve toplumsal izolasyondan uzaklaşıp topluma entegre olmalarına imkân verir. Kendi işlerini kurarak yaşamlarını sürdürebilme ve geçimlerini sağlama olanağı tanıyan bu istihdam biçimi, engelli bireylerin kimseye bağımlı olmadan kendi ayakları üzerinde durabilmelerini mümkün kılar (Gedikli, 2022: 90; Tınar, 2020: 443).

Kişisel Çalışma Yöntemi ile iş yeri kurmayı isteyen engelli bireyler, kendi imkanlarını kullanarak iş kurabilecekleri gibi devletin sunduğu desteklerden de yararlanabilirler. Devlet desteğinden faydalanabilmek için yerine getirilmesi gereken koşullar şunlardır:

- Engelli bireyin engellilik oranının %40 veya daha fazla olması,
- Kurulacak iş yerinin faaliyet göstereceği alanda mesleki eğitim sertifikasına sahip olunması,

1.9.2.4 Evde çalışma yöntemi

Evde Çalışma Yöntemi ile işgücüne katılmayı isteyen ancak engeli nedeniyle evde çalışma imkânı sağlanan engelli bireyler, danışmanlık, aracılık ve çevirmenlik gibi çeşitli hizmetlerde çalışabilmek için evlerinde uygun bir çalışma ortamı oluşturulması hedeflenmektedir (Şen, 2018: 140; Tınar, 2020: 444).

Bu yöntemle istihdam sağlanması amacıyla gerçekleştirilen projelerden biri, “İşte Engel Yok – Engelli Gençler İstihdam Projesi”dir (Tınar, 2020:444). Bu proje, engelli bireylerin toplumsal hayata katılımının artırılması için çok önemli bir rol oynamaktadır ve bu doğrultuda farklı eğitim programları sunulmaktadır (Aydın, 2024: 54).

2012 yılında İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA) desteği ile İBB tarafından başlatılan “İşte Engel Yok – Engelli Gençler İstihdam Projesi” kapsamında, engelli bireylere web tasarımı, ipek halıcılığına, muhasebeden aşçı çırağına kadar geniş bir yelpazede eğitimler verilmiştir. Bu eğitimler 2012 yılından itibaren artarak devam etmiş ve 19 farklı branşta toplam 371 engelli bireye toplam 8.512 saatlik mesleki eğitim verilmiştir (Aydın, 2024: 55).

Proje kapsamında, santral operatörlüğü, tekstil, montaj, temizlik, büro ve satış elemanlığı gibi alanlarda engelli bireylerin istihdamı sağlanmıştır. Kasım 2013 itibarıyla, toplamda 1333 engelli birey çeşitli sektörlerde işgücüne katılmıştır. Bu proje sayesinde engelli bireylerin kendi yaşamlarını sürdürebilme becerilerinin arttığı ve önemli bir destek sağlandığı gözlemlenmiştir (Tiyek, 2014: 119-120).

1.9.2.5 Sadece Engellilerin Çalıştırıldığı Seçilmiş İşlerde İstihdam Yöntemi

Tahsis yöntemi, yalnızca engelli bireylerin istihdam edildiği özel iş kollarının oluşturulmasını temel alan bir istihdam modelidir. Bu yöntemin amacı, engelli bireylerin fiziksel ve zihinsel yeteneklerine uygun işler aracılığıyla ekonomik hayata katılımlarını sağlamak ve onlara daha güvenli, kapsayıcı bir çalışma ortamı sunmaktır. Özellikle ağır ve tehlikeli işlerin dışında kalan, engelli bireylerin yeteneklerine ve ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş işlerde bu yöntem kullanılmaktadır (Aydın, 2024: 55).

Tahsis yöntemi kapsamında, engelli bireylerin istihdam edileceği işler genellikle onların fiziksel kapasitelerini zorlamayacak, sosyal becerilerini geliştirecek şekilde tasarlanır. Bu iş alanlarında üretim, paketleme, montaj veya sanat ve el işçiliği gibi görevler öne çıkar. İş ortamı, çalışanların engel durumuna göre düzenlenir; örneğin erişilebilirlik sağlanır, teknolojik destekler sunulur ve güvenlik önlemleri artırılır. Bu yöntemin en büyük avantajlarından biri, engelli bireylerin mesleki becerilerini geliştirerek işgücü piyasasında daha aktif hale gelmelerine olanak tanınmasıdır. Ayrıca, sosyal çevreleri genişleyen engelli bireyler, toplumsal dışlanma hissinden uzaklaşarak özgüvenlerini artırabilirler. İşverenler açısından ise bu yöntem, sosyal sorumluluk bilincini artırarak daha kapsayıcı bir kurum kültürü oluşturma fırsatı sunar (Aydın, 2024: 55).

Dünyada tahsis yöntemi, özellikle Avrupa’da yaygın olarak kullanılmaktadır. Almanya ve Hollanda gibi ülkelerde, yalnızca engelli bireylerin çalıştığı atölyeler ve iş merkezleri bulunmaktadır. Türkiye’de ise bu yöntem, henüz istenilen düzeyde uygulanmasa da belirli iş kollarında engelli bireylerin yoğun olarak çalıştığı atölyeler ve kurumlar mevcuttur. Özellikle sivil toplum kuruluşları (STK) ve bazı sosyal girişimler, tahsis yöntemi çerçevesinde engelli bireylerin istihdam edilmesi için projeler geliştirmektedir (Aydın, 2024: 55).

Tahsis yönteminin uygulanmasında karşılaşılan başlıca zorluklar arasında, yeterli finansman sağlanamaması, engelli bireylere uygun iş ortamlarının oluşturulamaması ve işverenlerin bilinç eksikliği bulunmaktadır. Bu yöntemin daha yaygın hale gelebilmesi

için devletin teşvik politikalarını artırması, işverenlere yönelik farkındalık eğitimlerinin düzenlenmesi ve engelli bireylerin mesleki eğitim imkanlarının genişletilmesi gerekmektedir (Aydın, 2024: 55).

1.9.2.6 İşverenlerin zorunluluk olmadan engelli istihdamı yöntemi

İşverenlerin, korumalı işyerleri yöntemi veya kota sistemi gibi engellilere yönelik istihdam yöntemlerinden farklı olarak, tamamen gönüllülük esasına dayalı olarak engelli istihdamı sağladıkları bir yöntem bulunmaktadır. Bu yaklaşım, işverenlerin herhangi bir zorunluluk hissetmeden, engelli bireylerin iş bulma sürecinde karşılaştıkları zorlukları aşmalarına yardımcı olmayı ve onların bağımsızlıklarını kazanmalarını desteklemeyi hedefler (Aydın, 2024: 55).

Bu istihdam türü, işverenlerin kendi istekleriyle engelli bireyleri işe almasını sağlar. 4857 sayılı İş Kanunu'nun 30. maddesi uyarınca, devlet, engelli çalışanların işe alımını teşvik etmek amacıyla prim desteği sunmaktadır. Söz konusu madde ile, işverenlerin zorunlu olmadan çalıştırdıkları her engelli için belirli bir alt sınır belirlenmiş ve bu maliyet, Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından karşılanmaktadır (Aydın, 2024: 56).

1.9.2.7 Kooperatif çalışma yöntemi

Kooperatif çalışma yöntemi, istihdam edilmek isteyen ancak iş bulamayan engelli bireylerin, kendi kurdukları kooperatifler aracılığıyla iş imkânı yaratmalarını amaçlayan bir yaklaşımdır. Bu kooperatifler, devlet desteği ile kurulabileceği gibi, engelli bireylerin kendi kaynaklarıyla da hayata geçirilebilir. Bu istihdam yöntemi, engelli bireylerin yalnızca işgücü piyasasına katılmalarını değil, aynı zamanda ilgi alanları, yetenekleri ve kapasiteleri doğrultusunda da piyasada yer almalarını sağlamayı hedefler (Tınar, 2020: 444).

İKİNCİ BÖLÜM

2 ENGELLİLERE GENEL BAKIŞ

2.1 Engelli Kavramı

Engellilik, insanlık tarihinin ilk dönemlerinden itibaren var olan bir olgudur. Tarihin başlarında engellilik, genellikle ilahi bir bakış açısıyla değerlendirilirken, zamanla engelliler toplumda lanetlenmiş ya da bir yük olarak görülmeye başlanmıştır. İlk çağlarda engellilerin bakım ve ihtiyaçları, aile üyeleri, yakın akrabalar veya komşular tarafından

karşılanırken, devletlerin büyümesi ve sosyal refah devletlerinin ortaya çıkmasıyla birlikte engelliler ve diğer dezavantajlı grupların bakımı da devletin sorumluluğuna girmiştir (Öztürk, 2012: 7).

Bilimsel, teknolojik ve kültürel alandaki ilerlemeler, engellilikle ilgili bakış açısında önemli değişikliklere yol açmıştır (Öztürk, 2012: 7). Modern toplumlarda engellilik, yalnızca bir bireyin fiziksel ya da zihinsel durumu olarak değil, aynı zamanda sosyal ve çevresel faktörlerle şekillenen bir olgu olarak ele alınmaktadır. Bu değişim, engelli bireylerin haklarının tanınması ve toplumsal katılımının artırılması yönünde önemli adımlar atılmasına zemin hazırlamıştır (Öztürk, 2012: 7).

Günümüzde engellilik, bireylerin toplumsal hayata katılımını engelleyen yapısal ve sosyal engellerin ortadan kaldırılması gereken bir durum olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, engellilere yönelik politikaların geliştirilmesi, eğitim ve istihdam fırsatlarının artırılması, fiziksel ve sosyal çevrelerin erişilebilir hale getirilmesi büyük önem taşımaktadır. Engellilikle ilgili bu yeni anlayış, toplumun genelinde daha kapsayıcı ve destekleyici bir yaklaşımın benimsenmesine katkıda bulunmaktadır (Şişman, 2022: 25).

Engelliler Kanunu'nun 3. maddesi engelliği, “fiziksel, zihinsel, ruhsal ve duyuşsal yetilerinde çeşitli düzeyde kayıplarından dolayı topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını kısıtlayan tutum ve çevre koşullarından etkilenen birey” olarak tanımlamaktadır (Engelliler Kanunu, 07.07.2005 tarihli ve 5378 sayılı Yasa).

Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik ise 4. maddesinde “engelli bireyi” Engelliler Kanunu ile bire bir aynı şekilde tanımladıktan sonra “engellilik durumu”, “engellilik durum değerlendirmesi”, “kısmi bağımlı engelli birey” ve “tam bağımlı engelli birey” kavramlarını tanımlamıştır (Erişkinler İçin Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik, Yayımlandığı Resmî Gazete 20.02.2019 / 30692). Buna göre:

- Engellilik durumu: Bireyin doku, organ ve/veya fonksiyon ve psikiyatri tanısı ve buna bağılı muhakeme yeteneği kaybından kaynaklı engelliliğini uluslararası yöntemleri temel alarak belirleyen derecelendirmeler, sınıflandırmalar ve tanılamaları,
- Engellilik durum değerlendirmesi: Engelliliğin tespiti amacı ile hastalık şiddeti, organ veya fonksiyon kaybını içeren değerlendirmeyi,

- Kısmi bağımlı engelli birey: Doku, organ ve/veya fonksiyon kaybı ve/veya psikiyatri tanısına bağlı olarak muhakeme yeteneği değerlendirilmesi gereken fonksiyonel bağımsızlık ölçeklerine göre günlük yaşam aktivitelerini yardım alarak gerçekleştirebileceğine karar verilen bireyi,

Tam bağımlı engelli birey: Engel durumuna göre engel oranı %50 ve üzeri olduğu tespit edilenlerden doku, organ ve/veya fonksiyon kaybı ve/veya psikiyatri tanısı bağlantılı olarak muhakeme yeteneği değerlendirilmesine göre günlük yaşam aktivitelerini yardım almasına rağmen kendi başına gerçekleştiremediğine karar verilen bireyi ifade eder (Şişman, 2022: 25).

4857 Sayılı İş Kanunu ise “engelli” tanımını yapmamış olmakla birlikte bu Kanun’a dayanarak çıkarılan 2009 tarihli Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmelik çerçevesinde engelli “Doğuştan ya da sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duysal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılamada güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişilerden tüm vücut fonksiyon kaybının en az yüzde kırk olduğu sağlık kurulu raporu ile belgelenenler” biçiminde tanımlanmıştır (Yurtiçinde İşe Yerleştirme Hizmetleri Hakkında Yönetmelik, Yayımlandığı Resmî Gazete: 25.04.2009 / 27210).

WHO, engelliliği bir eksiklik olarak tanımlar ve bu eksikliği fiziksel, psikolojik veya hareketlerdeki tutarsızlıklar şeklinde açıklar. Engellilik, insan olmanın doğal bir parçasıdır. Neredeyse herkes hayatlarında bir noktada geçici ya da kalıcı olarak engelli olabilir. WHO'ya göre, dünya nüfusunun yaklaşık %16'sı, yani 1,3 milyar insan şu anda belirgin bir engellilik riski taşımaktadır. Bu rakam, yaşlanma ve hastalıkların artan etkileri nedeniyle giderek daha fazla bireyi etkilemektedir (WHO, 2022).

Engellilik, bireyin günlük yaşam aktivitelerini bağımsız bir şekilde gerçekleştirmesini zorlaştıran bir durumdur. Bu durumun yanı sıra, eşitsizlik ve ayrımcılık gibi faktörler, engelli bireylerin haklarını kullanmalarını ve toplumsal yaşama etkin bir şekilde katılmalarını engelleyen temel problemler arasında yer alır. Bu sebeple, günümüzde engelli bireyleri tanımlamak için kullanılan “sakat” ve “özürlü” gibi terimler, genellikle olumsuz bir anlam taşıyarak, bireyin yetersizliğinin tamamen kişisel bir eksiklikten kaynaklandığı izlenimini verebilmektedir. Ayrıca, “özürlü” terimi, engelli bireyler ve aileleri tarafından rahatsız edici bulunmakta olup, bu yüzden son yıllarda daha az tercih

edilmektedir. Bu tür terimler, engelli bireylerin yaşadığı zorlukları ve sosyal yapıda karşılaştıkları dezavantajları gözler önüne sererken, toplumsal engellerin ve çarpıklıkların daha fazla vurgulanmasına neden olmaktadır (Aghayev, 2024: 4).

Engellilik, birçok farklı boyutu olan bir kavramdır ve çeşitli şekillerde tanımlanabilir. Bu terim, literatürde sakatlık, özürlülük, anormallik, eksiklik ve maluliyet gibi farklı ifadelerle de kullanılmaktadır (İçağasıoğlu, 2002: 4).

Son yıllarda "özürlülük" kelimesinin yerine kullanılan "engelli" terimi, bireyin fiziksel durumları nedeniyle toplumsal rollerini yerine getirmede zorluk yaşadığını ifade eder. Engelli olmak, sosyal yaşama tamamen katılamamak, işgücü piyasasında yer alamamak veya işte uzun süre kalamamak ve sosyal olanaklara erişimde dezavantajlı olmak anlamına gelir (Seyyar, 2006: 313).

Engellilik algısı yalnızca fiziksel ve zihinsel yetersizliklerle sınırlı değildir. Yaş, cinsiyet, sosyo-kültürel faktörler gibi etmenler de bireylerin fırsatlardan yararlanma ve toplumsal hayata eşit şekilde katılım sağlama konularında engeller oluşturabilir. Bu nedenle, engellilik olgusu sadece engelli bireylerle ilgili bir durum değildir (Uşan, 1999: 90).

2.2 Engelliliğin Ortaya Çıkış Zamanı ve Nedenleri

Engellilik, insanlık tarihinin her döneminde var olmuştur. Ancak engellilik durumunun toplumlar tarafından nasıl algılandığı ve bu bireylere nasıl yaklaşıldığı zaman içinde büyük değişiklikler göstermiştir. Tarihsel olarak, engellilik ilk başlarda bir çeşit doğa olayı olarak kabul edilirken, zamanla bu bireyler genellikle dışlanmış ve toplumsal hayatta yer almakta zorlanmışlardır. Özellikle modern toplumlar, engellilik durumunun sadece bireysel bir problem olamayacağını, sosyal ve yapısal faktörlerin de bu durumu etkileyebileceğini fark etmeye başlamıştır (Devlet İstatistik Enstitüsü, 2002: 25).

Engelliliğin ortaya çıkışı ise birkaç farklı faktöre dayanır. Bunlar genellikle doğuştan gelen sebepler, genetik hastalıklar, kazalar, hastalıklar ve yaşlanma süreciyle ilgilidir. Doğuştan gelen engellilikler, genetik faktörlerden, prenatal (doğum öncesi) sorunlardan ya da doğum sırasında yaşanan komplikasyonlardan kaynaklanabilir. Örneğin, doğuştan gelen fiziksel ya da zihinsel engeller, genetik bozukluklar, hamilelik sürecinde yaşanan enfeksiyonlar veya doğum sırasında meydana gelen oksijen yetersizliği gibi nedenlerle ortaya çıkabilir (Devlet İstatistik Enstitüsü, 2002: 25).

Sonradan kazanılan engellilik ise genellikle bir kaza, hastalık ya da yaşlanma sonucu ortaya çıkar. Trafik kazaları, iş kazaları, spor yaralanmaları ya da felç gibi hastalıklar, bireylerin günlük yaşamlarını etkileyebilecek şekilde engelli hale gelmelerine yol açabilir. Ayrıca, yaşlanma süreciyle birlikte görme, işitme veya hareket kabiliyetinde zorluklar yaşanabilir ve bu da bireyde engelliliğe yol açabilir. Engelliliğin ortaya çıkışı ve nedenleri, toplumların bu bireylere nasıl yaklaşacağını belirleyen temel unsurlardır. Toplumlar, engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımını destekleyen politikalar geliştirdikçe, engelliliğin yalnızca bireysel bir sorun olmadığını, sosyal ve çevresel faktörlerin de önemli bir rol oynadığını anlamaya başlamışlardır (Devlet İstatistik Enstitüsü, 2002: 25).

2.2.1 Doğum öncesi nedenler

Engelliliğe doğum öncesinde yol açan başlıca sebepler iki ana faktörde yoğunlaşmaktadır. Birincisi, annenin hamilelik döneminde engelliliğe neden olabilecek bir duruma maruz kalması, ikincisi ise ebeveynlerin genetik yapılarından kaynaklanan faktörlerdir. Engelliliğe neden olabilecek doğum öncesi etkenler genel olarak şu şekilde sıralanabilir (Topbaş, 1999: 15):

- Hamilelik sırasında annenin enfeksiyonlar (örneğin, kızamıkçık, toksoplazma, vb.) geçirmesi.
- Anne adayının alkol, sigara veya uyuşturucu madde kullanımı.
- Genetik hastalıklar veya metabolik bozukluklar.
- Yetersiz beslenme veya vitamin eksiklikleri (özellikle folik asit).
- Anne adayının kronik hastalıkları (örneğin, diyabet, hipertansiyon) ile ilgili komplikasyonlar.
- Hamilelik sırasında kullanılan bazı ilaçlar (teratojenik ilaçlar).
- Ailede genetik geçişle aktarılan hastalıklar veya bozukluklar.
- Hem anne hem de baba tarafından taşıyıcı olma durumu (örneğin, orak hücreli anemi, kistik fibrozis gibi kalıtsal hastalıklar).
- Genetik mutasyonlar veya kromozomal bozukluklar (örneğin, Down sendromu).
- Ailede benzer sağlık problemleri ve engellilik öyküsü bulunması.

2.2.2 Doğum sonrası nedenler

Engelliliğe yol açan sebepler arasında doğum sonrası gelişen durumlar incelendiğinde, çoğunlukla ailelerin çocuk bakımına gereken özeni göstermemeleri, bebek bakımı konusunda eksik bilgiye sahip olmaları veya yanlış bilgilere dayalı uygulamalar yapmaları öne çıkmaktadır. Ayrıca, çocuğun büyüme sürecinde yaşadığı kazalar ve çevresel etkenler de önemli rol oynamaktadır. Bunları daha detaylı ifade etmek gerekirse (Topbaş, 1999: 15);

- Çocuk bakımında yetersizlik: Ailelerin, özellikle bebek bakımı konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları ya da bakım sürecinde gereken özeni göstermemeleri.
- Yanlış bilgi ve uygulamalar: Ailelerin bebek bakımına yönelik yanlış uygulamalar veya yanlış bilgilendirme nedeniyle engelliliğin gelişmesi.
- Doğum sonrası hastalıklar: Yenidoğan dönemi ve sonrasındaki hastalıklar, örneğin menenjit, serebral palsi gibi durumlar engelliliğe yol açabilir.
- Kazalar: Çocuğun düşme, yaralanma gibi fiziksel kazalar sonucu beyin travması ya da fiziksel engeller yaşaması.
- Çevresel faktörler: Zehirli maddelere maruz kalma, kötü beslenme, kirli hava koşulları veya stresli yaşam koşulları gibi çevresel etmenler engelliliğe neden olabilir.
- Yetersiz sağlık hizmetler: Sağlık hizmetlerine erişim zorlukları veya yanlış tedavi uygulamaları sonucunda gelişen engellilik.
- Genetik hastalıklar ve kalıtsal faktörler: Ailedeki genetik hastalıkların doğum sonrası etkiler göstermesi.

2.3 Engelli Çeşitleri

WHO, engellilik sınıflandırmasını yaparken engelli bireyleri öncelikle dört ana grupta toplamakta ve bu gruplamayı bireylerin vücut fonksiyonlarını kullanabilme durumlarına göre belirlemektedir.

2.3.1 Görme engelli

Görme engelli bireyler, görme duyusunun kaybı veya kısıtlanması nedeniyle çevrelerini algılamakta zorluk çekerler. Görme kaybı, doğuştan ya da sonradan gelişen çeşitli nedenlere bağlı olarak ortaya çıkabilir. Doğuştan gelen görme engelli bireyler, görme duyusunun hiçbir zaman gelişmediği veya çok sınırlı olduğu durumlarla karşılaşır. Bu tür engellilik, genetik faktörler, prematüre doğum veya doğum sırasında yaşanan

komplasyonlardan kaynaklanabilir (Koch, 2007: 45). Sonradan gelişen görme engellilik ise genellikle göz hastalıkları veya yaralanmalar nedeniyle meydana gelir. Glaukom, katarakt, maküler dejenerasyon gibi hastalıklar görme kaybına yol açabilir ve zaman içinde bireylerin görme yetilerini kaybetmelerine neden olabilir (Zhao et al., 2015: 58).

Görme engelli bireylerin yaşadıkları en büyük zorluklardan biri, çevrelerini görsel olarak algılayamamalarıdır. Bu durum, bireylerin günlük yaşam aktivitelerini, iletişimlerini ve toplumsal hayata katılımlarını önemli ölçüde etkileyebilir. Görme kaybı yaşayan bireyler, özellikle hareket kabiliyetlerini artırmak ve güvenli bir şekilde çevrelerinde dolaşmak için yardımcı araçlara ve teknolojilere ihtiyaç duyarlar. Braille alfabesi, sesli navigasyon cihazları ve görme engelliler için tasarlanmış diğer teknolojik araçlar, bireylerin günlük yaşamlarını daha bağımsız hale getirmelerine yardımcı olabilir (Dixon et al., 2018: 40).

Görme engelli bireylerin eğitim, istihdam ve sosyal yaşama katılımı da genellikle çeşitli engellerle karşı karşıyadır. Eğitim süreçlerinde, görme engelli öğrenciler genellikle öğretim materyallerinin uygun şekilde uyarlanmadığı veya öğretmenlerin bu bireylere yönelik özel eğitim yöntemleri kullanmadığı durumlarla karşılaşabilirler. Sosyal dışlanma ve ayrımcılık gibi sorunlar da görme engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımını zorlaştıran diğer faktörlerdir. Bu nedenle, görme engellilerin topluma entegre olabilmesi için hem fiziki çevrenin hem de toplumsal tutumların değişmesi gerekmektedir (Gómez et al., 2019). Sonuç olarak, görme engelli bireylerin yaşadığı zorluklar hem biyolojik hem de sosyal açıdan oldukça karmaşıktır. Görme kaybı, bireylerin hayatlarını birçok yönden etkilerken, uygun destekler ve uyarlanmış çözümlerle bu bireylerin bağımsızlıklarını artırmak mümkündür. Toplumsal, engelli bireylerin haklarını ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, daha kapsayıcı bir yaklaşım benimsemelidir (İlkım, 2017: 8).

2.3.2 Dil ve konuşma engelli

Dil ve konuşma engelliliği, bireylerin dil becerilerini geliştirme ve konuşma yetilerini kullanma konularında zorluklar yaşadıkları durumları ifade eder. Bu tür engellilikler, doğuştan gelen genetik faktörler, nörolojik bozukluklar, travmalar veya hastalıklar sonucu ortaya çıkabilir. Dil ve konuşma engeli, bir kişinin düşüncelerini ifade etme, anlamlı şekilde iletişim kurma ve sosyal etkileşimde bulunma yetisini etkileyebilir. Konuşma engelli bireyler, sesin doğru çıkmaması, kelimeleri düzgün telaffuz edememe

veya akıcı konuşma zorluğu yaşayabilirler. Dil engelli bireyler ise dilin yapılarını (gramer, kelime bilgisi) anlamada ve kullanmada zorluk çekebilirler (Miller, 2012: 433-448).

Dil ve konuşma engellerinin birçok farklı türü vardır. Örneğin, ses kısıklığı veya afoni gibi durumlar, bireylerin seslerini duyurabilmesini engellerken, artikülasyon bozuklukları, sesleri doğru bir şekilde oluşturamama durumudur. Afazi, bir tür dil engelidir ve genellikle beynin belirli bölgelerinde hasar meydana gelmesi sonucu dilin anlaşılması ve üretilmesinde zorluk yaşanır (Lazar et al., 2010: 201-214). Ayrıca, kekemelik de konuşma engellerinden biridir ve bireylerin konuşma sırasında kesintili veya tekrarlayan sesler kullanmalarına neden olur (Pinto et al., 2019: 810-814).

Dil ve konuşma engelli bireylerin yaşam kalitesini artırmak için erken teşhis ve müdahale çok önemlidir. Bu bireyler için özel eğitim programları, dil terapileri ve konuşma terapileri geliştirilmiştir. Bu terapiler, bireylerin iletişim becerilerini iyileştirmek ve toplumsal yaşama katılımlarını artırmak amacıyla tasarlanır. Konuşma terapistleri, bireylerin sesli iletişim becerilerini geliştirmek, dil yapılarını doğru kullanmalarını sağlamak ve sosyal etkileşimde başarılı olmalarını desteklemek için çeşitli yöntemler uygulurlar (Goldman et al., 2016: 81-98).

Dil ve konuşma engelli bireylerin eğitimi ve sosyal entegrasyonu, toplumsal anlayışın bir yansımasıdır. Toplumlar, bu bireylerin iletişim becerilerini geliştirmelerine yönelik daha kapsayıcı bir yaklaşım benimsemeli ve engelliliğe dair önyargılardan kaçınmalıdır. Ayrıca, eğitim ve istihdam olanakları, dil ve konuşma engelli bireyler için daha erişilebilir hale getirilmelidir. Bu tür bireylerin toplumda daha bağımsız bir yaşam sürmeleri için dil terapisi ve sosyal entegrasyon çalışmalarına daha fazla önem verilmesi gerekmektedir (Snow, 2010: 244-252).

2.3.3 Ortopedik engelli

Ortopedik engellilik, genellikle kas-iskelet sistemiyle ilgili problemlerin bir sonucu olarak ortaya çıkar ve bireylerin fiziksel hareketliliğini sınırlayan bir durumdur. Bu tür engeller, doğuştan gelen malformasyonlar, kazalar, kas hastalıkları veya yaşa bağlı dejeneratif hastalıklar gibi çeşitli nedenlere bağlı olarak gelişebilir. Ortopedik engelli bireylerin karşılaştığı zorluklar, genellikle yürüyüş, denge, el ve kol fonksiyonları gibi temel hareketlilik becerilerinde yaşanan kısıtlamalarla ilişkilidir. Bu durumlar, bireylerin

bağımsızlıklarını etkileyebilir ve günlük yaşam aktivitelerini yerine getirmelerini zorlaştırabilir (Jayarajan, 2018: 641-660).

Ortopedik engellilik, çeşitli düzeylerde olabilir; bazı bireyler hafif düzeyde hareket kısıtlılığı yaşarken, diğerleri daha ciddi fonksiyon kayıplarıyla karşılaşabilir. Örneğin, omurilik yaralanmalarından kaynaklanan parapleji veya tetrapleji gibi durumlar, vücudun büyük bir kısmında felce yol açabilir ve bireylerin kendi başlarına hareket etmelerini imkânsız hale getirebilir (Curtis et al., 2016: 20-25). Ayrıca, ampute olan bireyler de ortopedik engellilik kategorisinde yer alır; bu durum, ekstremitte kayıplarının ardından protetik cihazlar ve rehabilitasyon süreci gerektirir.

Toplumda, ortopedik engelli bireylerin sosyal entegrasyonunu sağlamak adına çeşitli önlemler alınmaktadır. Bu önlemler, binalarda fiziksel erişilebilirliğin artırılması, kamu ulaşımının engellilere uygun hale getirilmesi ve iş yerlerinde engelli bireyler için uygun düzenlemelerin yapılmasını içermektedir. Ayrıca, eğitsel ve mesleki rehabilitasyon programları, ortopedik engelli bireylerin becerilerini geliştirmelerini sağlayarak toplumsal hayata daha etkin katılmalarını teşvik etmektedir (Kumar et al., 2017: 896-900).

2.3.4 Zihinsel engelli

Zihinsel engellilik, bireylerin zihinsel işlevlerinde kalıcı sınırlamalarla karakterize edilen bir durumdur ve genellikle öğrenme, problem çözme ve günlük yaşam aktivitelerini gerçekleştirme gibi bilişsel işlevlerde zorluklara yol açar. Zihinsel engelliliği olan bireyler, zihinsel gelişimlerinin yaşıtlarına göre daha yavaş gerçekleşmesi nedeniyle akademik, sosyal ve mesleki alanlarda destek ve rehberlik gereksinimi duyarlar. Zihinsel engellilik, genetik faktörler, doğum öncesi veya sonrası beyin hasarı, enfeksiyonlar, travmalar, toksik maddelere maruz kalma veya kromozomal hastalıklar gibi çeşitli nedenlerden kaynaklanabilir (Baumeister & Chafetz, 2017: 5-13).

Zihinsel engelliliği olan bireyler, genellikle IQ testlerinde daha düşük sonuçlar elde ederler. Ancak, zihinsel engelliliğin derecesi farklılık gösterebilir. Hafif zihinsel engellilik, bireylerin genellikle temel eğitim alabilmesi ve günlük yaşam aktivitelerinde bağımsızlık kazanabilmesi anlamına gelirken, orta ve ağır dereceli zihinsel engellilik, daha fazla destek gerektirir ve genellikle sürekli bakım ve gözetim gerektirebilir (Schalock et al., 2010: 335–358). Bu durum, bireylerin yaşam kalitesini ve toplumsal katılımını doğrudan etkileyebilir.

Zihinsel engelliliği olan bireylerin eğitim ihtiyaçları özel bir yaklaşım gerektirir. Eğitimde, bireylerin öğrenme hızları, öğrenme tarzları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak bireyselleştirilmiş eğitim programları uygulanmalıdır. Ayrıca, bu bireylerin toplumsal hayata katılımlarını artırmak amacıyla sosyal beceri eğitimi ve mesleki rehabilitasyon programları önemlidir. Bu tür destekler, zihinsel engelliliği olan bireylerin bağımsız yaşam becerilerini kazanmalarını, kendi potansiyellerini en üst düzeye çıkarmalarını ve topluma daha aktif katılımlarını sağlar (Borthwick-Duffy, 2017: 415–433).

Toplumsal açıdan, zihinsel engelliliği olan bireyler sıklıkla damgalanma ve dışlanma gibi zorluklarla karşılaşabilirler. Toplumun engellilikle ilgili olumsuz algıları, bu bireylerin sosyal, eğitsel ve ekonomik fırsatlarını sınırlayabilir. Bu nedenle, zihinsel engelliliği olan bireylerin haklarını savunmak, onlara saygı göstermek ve toplumsal entegrasyonu sağlamak adına farkındalık yaratma ve eğitim programları önemlidir (Connors et al., 2014: 36).

2.3.5 Ruhsal ve duygusal engelli

Ruhsal ve duygusal engeller, bireylerin zihinsel, duygusal ve sosyal gelişimlerini etkileyen durumlar olarak tanımlanabilir. Bu engeller, genellikle bireyin çevresel, genetik ya da psikolojik faktörler sonucu gelişir ve kişinin sosyal yaşamını, eğitimini, iş hayatını ve günlük işlevlerini zorlukla yerine getirmesine yol açabilir. Ruhsal engeller, depresyon, anksiyete bozuklukları, bipolar bozukluk gibi psikiyatrik hastalıkları içerebilir. Duygusal engeller ise, bireyin duygusal düzenlemesi, stresle başa çıkma becerisi ve empati gibi duygusal işlevlerdeki eksiklikleri kapsar. Bu tür engeller, bireyin insanlarla olan ilişkilerinde sorunlar yaşamasına ve duygusal olarak dengesiz hissetmesine neden olabilir (Güler, 2017: 30).

Ruhsal engellerin genellikle biyolojik ve çevresel etmenlerin birleşimi ile ortaya çıktığı kabul edilir. Örneğin, genetik yatkınlık, ailevi geçmiş, kişilik özellikleri ve yaşanan travmalar, bireylerin ruhsal engeller geliştirme riskini artırabilir. Duygusal engeller ise, çocukluk deneyimleri, aile ilişkileri, sosyal çevre ve eğitim gibi faktörlerle şekillenir. Duygusal engelleri olan bireyler, duygusal tepkilerini düzenleme ve başkalarının duygusal ihtiyaçlarını anlama konusunda zorluklar yaşayabilirler. Bu durum, kişisel ve profesyonel yaşamda zorluklar yaratabilir (Güler, 2017: 30).

Ruhsal ve duygusal engellerin tedavi edilmesi için psikoterapi, ilaç tedavisi ve destekleyici sosyal hizmetler gibi çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Psikoterapi, bireylerin duygusal ve ruhsal durumlarını anlamalarına yardımcı olurken, ilaç tedavisi özellikle ruhsal bozukluklarda yaygın olarak kullanılır. Ayrıca, bireylerin duygusal engelleri aşabilmesi için erken yaşta eğitim ve destek alması büyük önem taşır. Eğitimciler ve aile üyeleri, duygusal gelişim konusunda bireyleri destekleyerek, bu engellerin üstesinden gelmelerine yardımcı olabilir (Güler, 2017: 30).

2.3.6 Süreğen engelli

Süreğen engelli, bireyin doğrudan yaşam kalitesini etkileyen ve uzun bir süre boyunca devam eden bir engellilik türüdür. Bu tür engellilik, genellikle kalıcı bir hasar ya da bozulma sonucu ortaya çıkar ve tedavi edilse dahi etkileri uzun vadeli olur. Süreğen engellilik, genellikle fiziksel ya da zihinsel bozukluklar sonucu gelişir ve bu durumlar, bireyin günlük yaşam aktivitelerini, işlevselliklerini ve sosyal ilişkilerini sürekli olarak zorlaştırır. Örneğin, felç, spastik hastalıklar, Alzheimer hastalığı ve Parkinson hastalığı gibi durumlar süreğen engellilik olarak kabul edilir. Bu tür engellilik, sadece bireyleri değil, aileleri ve toplumları da derinden etkileyebilir (Altıntaş & Kılıç, 2016: 82-87).

Süreğen engellilik, genellikle bireylerin fiziksel bağımsızlıklarını kaybetmelerine, işgücünden yoksun kalmalarına ve psikolojik olarak zorluklarla karşılaşmalarına neden olabilir. Bunun yanı sıra, süreğen engellilikle yaşayan bireyler, toplumsal hizmetler, sağlık hizmetleri ve sosyal desteklerden bağımsız olarak yaşamlarını sürdürebilmek için çeşitli zorluklarla mücadele etmek durumunda kalırlar. Bununla birlikte, zamanla gelişen sosyal farkındalık ve eğitim uygulamaları, süreğen engelliliği olan bireylerin toplumsal yaşamda daha etkin yer alabilmesi için önemli bir adım teşkil etmektedir (Güler, 2017: 30).

2.4 Sosyal Koruma Kapsamında Engellilerin Sorunları

Türkiye’de engelli bireyler, gelişim süreçlerinde bir dizi zorlukla karşılaşmaktadır. Bu zorlukların en önemlileri arasında, engellilerin "istihdam fırsatlarından yoksun kalması, mimari engellerle karşılaşması ve toplu taşıma hizmetlerinden faydalanamaması" gibi sosyal hayatta yaşadıkları sıkıntılar bulunmaktadır. Bu olumsuz durumlar, engellilerin bağımlılıklarını ve muhtaçlıklarını daha da artırmaktadır. Engellilerin eğitim hakkını kullanırken büyük zorluklarla karşılaştıkları görülmektedir. Diğer bireyler gibi eğitim olanaklarına rahatça erişim sağlamakta güçlük çekmektedirler. Engelliler için her engel

türüne uygun özel okulların bulunmaması ve eğitim imkanlarına maddi veya fiziksel engeller nedeniyle ulaşamamak, onların eğitim süreçlerini olumsuz etkilemektedir (Güler, 2017: 10).

Sosyal hayatta engellilerin kendi başlarına yaşamlarını sürdürebilmeleri için gereken desteklerin yetersizliği, önemli bir sorun teşkil etmektedir. Engellilerin kendi bağımsız yaşamlarını kurabilmeleri için bir işte çalışmaları ve kendi ihtiyaçlarını karşılamaları hayati öneme sahiptir (Güler, 2017: 10).

Engellilerin sosyal güvenceye sahip olmaları, bedensel engelli bireylerin tekerlekli sandalye gibi destekleyici araçlara erişimi ve sağlık hizmetlerinin kesintisiz sunulabilmesi açısından son derece önemlidir. Sosyal güvence, engelli bireylerin sağlık hizmetlerine ulaşımını kolaylaştırarak, yaşam kalitelerini artırmalarına yardımcı olur. Ancak, bu tür kaynaklara erişimde yaşadıkları zorluklar, engellilerin günlük yaşamlarını zorlaştıran unsurlar arasında yer almaktadır (Güler, 2017: 10).

Engelli bireyler, genellikle fiziksel erişim engelleri, maddi yetersizlikler ve bilgi eksiklikleri gibi çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu durum, onların ihtiyaç duydukları destekleyici araçlara ve sağlık hizmetlerine ulaşmalarını engelleyebilir. Dolayısıyla, sosyal koruma politikalarının ve sosyal güvenlik sistemlerinin, engelli bireylerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak tasarlanması ve uygulanması büyük önem taşımaktadır. Bu sayede, engellilerin toplumsal hayata katılımları teşvik edilebilir ve yaşam standartları yükseltilebilir (Güler, 2017: 10).

Sanayileşme ile hızla büyüyen çarpık kentleşme, insanların birlikte yaşam kurmasını daha da zorlaştırmaktadır. Bu süreçte, insan doğasına uygun olmayan kentsel tasarımlar, sadece engelli olmayan bireyler için değil, engelli bireyler için de büyük sorunlar yaratmaktadır. Özellikle, engelli bireylerin günlük yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan erişilebilirlik, kentsel alanların tasarımında göz önünde bulundurulmamaktadır (Güler, 2017: 10).

Sağlık hizmetleri sağlayan kuruluşlar da dâhil olmak üzere tüm kamu ve özel hizmetlerin erişilebilirliğini artırmak ve ulaşım engellerini ortadan kaldırmak büyük önem taşımaktadır. Tekerlekli sandalye ve sedye kullanımına uygun olmayan dar kapılar, kaygan zeminler ve merdivenlerdeki korkuluk eksiklikleri gibi unsurlar, engelli bireyler için önemli engeller oluşturmaktadır. Bu durum, onların yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemekte ve toplumsal hayata katılımlarını zorlaştırmaktadır (Bekci, 2012: 27).

Dolayısıyla, kentsel planlama ve tasarım süreçlerinde engelli bireylerin ihtiyaçlarının dikkate alınması, daha kapsayıcı ve erişilebilir bir yaşam alanı oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Erişilebilirlik, sadece fiziksel engellerin ortadan kaldırılmasını değil, aynı zamanda engelli bireylerin sosyal, ekonomik ve kültürel hayata aktif katılımlarını da destekleyecek bir anlayışın benimsenmesini gerektirir.

2.4.1 Biyolojik sorunları

Engellilerin biyolojik sorunları, genellikle doğuştan ya da sonradan gelişen fiziksel, zihinsel ya da duygusal engellerden kaynaklanmaktadır. Bu sorunlar, bireylerin günlük yaşamlarını ve sosyal hayata katılımlarını doğrudan etkileyebilir. Sağlık problemleri, engellilerin sıklıkla yaşadığı rahatsızlıkları içerir; bu, fiziksel ağrılar, kronik hastalıklar veya işlev kaybı gibi durumları kapsar. Tedaviye yönelik güçlükler ise, engelli bireylerin ihtiyaç duyduğu özel tedavi yöntemlerinin ve tıbbi hizmetlerin yetersizliği ya da erişim zorlukları nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Rehabilitasyon süreci de engellilerin yaşam kalitesini artırmaya yönelik fiziksel, psikolojik ve sosyal desteklerin sağlanmasını amaçlasa da bu süreçte karşılaşılan eksiklikler ve zorluklar, engelli bireylerin toparlanmalarını engelleyebilir (Gülsen, Peker, Tekiner, Ak, Dağlı, 2013: 725).

2.4.1.1 Sağlık sorunları

Engelli bireylerin karşılaştığı zorluklar incelendiğinde, sağlıkla ilgili risklerin özellikle daha fazla olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, sağlık sorunlarına yol açan etkenlerin çok çeşitli olmasından dolayı sağlık hizmetlerinin de farklı şekillerde sunulmasıdır (Gülsen, Peker, Tekiner, Ak, Dağlı, 2013: 725).

2006 yılında yapılan araştırmalara genel olarak bakıldığında, fiziksel engelli bireylerin, birinci basamaktaki koruyucu sağlık hizmetlerinden, diğer engel türlerine göre daha az yararlandığı gözlemlenmiştir. 2008 yılına ait bir çalışmada ise, fiziksel engelli yetişkinler için birincil sağlık hizmetlerinin değerlendirildiği ve tüm katılımcıların engelliliğin etkileri hakkında daha fazla eğitime ihtiyaç duydukları konusunda hemfikir oldukları belirtilmiştir (Kroll, Jones, 2006: 284-293).

Fiziksel engellerin sağlık hizmeti erişimini kısıtlayan birçok faktör olduğu sonucuna varılmıştır. Bu faktörler arasında ulaşım ve erişim sorunları, sağlık çalışanlarının bilgi ve tutumlarındaki eksiklikler, ödeme ve ödeme desteği bulma güçlükleri, iletişim zorlukları

ve sağlık sisteminin yetersizlikleri gibi engeller yer almaktadır (Morrison, Mosqueda, 2008: 645-651).

2.4.1.2 Tedavi sorunları

Engelli bireylerin tedavi süreçlerinde karşılaştıkları zorluklar arasında, anne-babalar, eğitimciler ve tedavi ekipleri arasındaki bilgi akışının yeterince sağlanamaması, ailelerin tedavi süreci hakkında yeterince bilgilendirilmemesi ve duygusal olarak kendilerini ifade etmelerine olanak tanınmaması önemli sorunlar arasında yer almaktadır. Ayrıca, çocuğun yetenekleri doğru bir şekilde belirlenmeden ona uygun destek verilmemesi ve ailelerin yaşadığı zorlukları hafifletmeye yönelik yeterli yardımların sağlanmaması da tedavi sürecinde yaşanan sıkıntılardan biridir (Güler, 2017: 12).

Engelli çocuk sahibi olan ebeveynler, genellikle çocuklarının engelini kabul etmede zorluk çekerler. Birçok ebeveyn, hastalığın teşhisinin yeterince ayrıntılı şekilde anlatılmadığından ve izlenecek yol hakkında yeterince bilgi verilmediğinden şikayet etmektedir. Ayrıca, tedavi sürecinde sağlık ekibinin çocuklarıyla yeterince ilgilenmedikleri düşünülmektedir. Ebeveynler ve aile bireyleri, engellilik durumu ile nasıl başa çıkacakları ve engelli çocuklarına nasıl yaklaşacakları konusunda rehberliğe ihtiyaç duymaktadır. Eşler arasında çocuğa dair beklentiler ve bakım konusunda farklı görüşler bulunduğu için bu durum evlilikleri olumsuz şekilde etkileyebilmektedir. Bir ebeveynin çocuğun durumunu kabul etmemesi, maddi sıkıntılar ve bu nedenle engelli çocuğa yeterli bakımın sağlanamaması, evlilik ilişkilerini zorlaştıran faktörlerdendir. Anne-babalar, çocuklarının gelecekteki ruhsal, bedensel ve zihinsel gelişiminin nasıl olacağı ve engelli çocuğun bakımını kimin üstleneceğı konusunda ciddi endişelere sahiptirler (Ciğerli, Topsever, Alvur, Görpelioğlu, 2014: 75).

2.4.1.3 Rehabilitasyon sorunları

Engelli bireylerin fiziksel, zihinsel, psikolojik, sosyal, mesleki ve ekonomik alanlarda yeterlilik kazanarak kendilerine yeterli olmalarını ve toplumsal hayata tam anlamıyla katılmalarını sağlamayı hedefler. Ayrıca, ayrımcılıkla mücadele etmek ve engelli bireylerin haklarını korumak için gerekli tüm tedbirlerin alınması da rehabilitasyonun bir parçasıdır. Bu süreç, koruyucu, tıbbi, mesleki, eğitsel ve psiko-sosyal hizmetleri içerir (Güler, 2017: 13).

Rehabilitasyonun etkin bir şekilde uygulanamaması, engelli bireylerin topluma uyum sağlamalarını engelleyen başlıca sorunlardan biridir. Rehabilitasyon, kaybedilen yeteneklerin yeniden kazanılması ya da yerine yeni bir becerinin kazandırılması sürecidir. Eğer bir engelli, daha önce gerçekleştirdiği bir işi yapamıyorsa, bu beceriyi tekrar elde edebilmesi için rehabilitasyon sürecine girmesi gerekmektedir. Eğer bu mümkün değilse, yeni işlerde başarılı olabilmesi için farklı beceriler kazanması gerekir. Rehabilitasyon sürecinden yararlanmayan birey, toplum ve ailesine yük olmaktan başka bir seçenek bırakmaz. Engelli bireylerin eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinden faydalanması, onların toplumsal hayata entegrasyonunun en önemli adımıdır. Ancak günümüzde, ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre değişiklik gösterse de engelli bireylerin büyük bir kısmı bu hizmetlerden yararlanamamaktadır (Güler, 2017: 14).

Rehabilitasyon hizmetleri, iki temel gruba ayrılmaktadır: Bunlar:

- Tıbbi tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri: Engelliliğe yol açan riskler ortadan kaldırılmış ve koruyucu sağlık önlemleri geliştirilmiş olsa dahi, istenmeyen kazalar veya hastalıklar sonucu ortaya çıkan engellerin tedavisi ve rehabilitasyonu gereklidir. Tedavi edici hizmetler, sağlığı bozulan bireylerin iyileşmesine yardımcı olacak tüm süreçleri kapsar. Muayene ve testlerle tanı konduktan sonra uygun tedavi yöntemlerinin uygulanmasını içerir. Tıbbi rehabilitasyon hizmetleri, doğuştan ya da sonradan edinilen engellilik durumuna göre, bireylerin engellilik seviyelerinin ve türlerinin dikkate alınarak rehabilite edilmesini amaçlar. Bu süreçte engelliliğin tamamen ortadan kaldırılması hedeflenirken, bu mümkün değilse en aza indirilmesi için çalışmalar yapılır (Sosyal Doku Projesi Araştırmaları, 2004: 30).
- Mesleki rehabilitasyon hizmetleri: Engelli bireylerin toplumda diğer bireylerle eşit şekilde çalışma hayatına katılabilmesi, sosyal haklardan yararlanabilmesi ve kaliteli bir yaşam sürdürebilmesi için büyük önem taşımaktadır. Bu süreç, engelli kişilerin yeteneklerine uygun işlerde çalışabilmesi için gerekli olan mesleki eğitim, rehberlik ve destek hizmetlerini kapsar. Aynı zamanda, engellilerin durumlarına uygun işlerde istihdam edilebilmeleri için sunulan hizmetleri de içerir. Engellilere sağlanacak rehabilitasyon hizmetlerinin hedefleri şunlardır:
- Engellilerin bağımsız yaşamlarını sürdürebilmesi, topluma entegrasyonlarını sağlayabilmesi ve insana yakışır yaşam standartlarına sahip olabilmesi için gerekli imkânların sağlanması,

- Engelli bireylerin mevcut durumları ile barışık bir şekilde yaşamayı öğrenmesi, özgüven kazanmaları ve sosyal yaşama entegre olmaları için destek sağlanması,
- Tıbbi yardımlar, mesleki eğitim ve rehabilitasyon yoluyla engellilerin karşılaştığı eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve fırsat eşitliğinin sağlanması (Sosyal Doku Projesi Araştırmaları, 2004: 30).

2.4.2 Sosyal riskler

Her birey doğuştan eşit haklara sahiptir ve eğitim ile diğer hizmetlere erişim konusunda da eşit fırsatlara sahip olmalıdır. Ancak, bazı gruplar, "sosyal konumları, bilişsel ve fiziksel farklılıkları" nedeniyle bu hakları kullanmakta güçlük çekebilirler. Engelliler, bu dezavantajlı gruplar arasında en çok zorluk çeken kişilerdir. Engelli bireyler, toplumun diğer üyeleri gibi “günlük yaşamda, mesleki gelişimlerinde ve sosyal refahlarını artırmada” eğitim ve deneyim desteğine ihtiyaç duyarlar (Subaşıoğlu, 2008: 401).

Engellilere yönelik "önyargılar ve kalıplaşmış düşünceler", engelli bireylerin "eğitim, işgücü, sağlık hizmetleri ve toplumsal katılım" gibi alanlarda ciddi zorluklarla karşılaşmalarına yol açmaktadır. Okul yöneticilerinin, öğretmenlerin, ailelerin ve diğer öğrencilerin tutumları, engelli çocukların temel eğitim almasını engelleyebilir. Bu çocuklar, eğitim imkanlarından ya hiç faydalanamamakta ya da sadece sınırlı bir şekilde yararlanabilmektedirler. İş dünyasında ise, engellilere dair yanlış düşünceler ve engelli bireylerin, engelli olmayan yaşlılarına göre daha az verimli olduğuna dair ön yargılar, iş yerinde engellerin kaldırılmasına yönelik düzenlemelerin eksikliği nedeniyle engellilerin istihdamını zorlaştırmaktadır (Öztürk, 2011: 21).

Engellilerin karşılaştığı birçok toplumsal risk bulunmaktadır. Bu riskler arasında, en yaygın olanı yoksulluktur. Bunun yanı sıra, ayrımcılık, işsizlik, eğitimdeki zorluklar, erişilebilirlik sorunları, sosyal dışlanma ve damgalanma gibi problemler de engellilerin sıkça karşılaştığı başlıca sorunlar arasında yer almaktadır (Öztürk, 2011: 21).

2.4.2.1 Yoksulluk

Yoksulluk, yalnızca ülkemizde değil, tüm dünyada karşılaşılan ve giderek daha büyük bir sorun haline gelen sosyal bir olgudur. Bu sosyal riskin ortaya çıkmasında ekonomik krizler, demografik değişiklikler, göç hareketleri ve uygulanan ekonomik politikalar gibi çeşitli faktörler etkili olmaktadır.

Yoksulluğun nedenleri, ülkeden ülkeye farklılık gösterebilir; ancak bu sebeplerin temelinde bazı benzerlikler bulunmaktadır. Yoksulluğun başlıca sebeplerinden biri olan işsizlik ile yoksulluk arasında güçlü bir bağ vardır. İşsizlik oranlarının yüksek olduğu bir toplumda, işini kaybeden ve başka gelir kaynakları olmayan bireyler için yoksulluk kaçınılmaz hale gelir. Ayrıca, işsizlik nedeniyle yoksulluk yaşayan bazı toplumsal gruplar da bulunmaktadır. Bu gruplar, işsizlik nedeniyle yoksullukla daha fazla yüzleşmekte ve bu durum onların yaşam koşullarını olumsuz etkilemektedir (Güneş, 2012: 155).

Engelli bireyler ve engelli bireylerin aileleri, gıda güvenliğine erişim eksiklikleri, uygun barınma imkanlarının olmaması, temiz su ve hijyen hizmetlerinden yoksunluk, sağlık hizmetlerine ulaşmada karşılaşılan zorluklar gibi çeşitli sorunlarla mücadele etmektedir. Ayrıca, bu bireyler ve aileler, toplumdaki diğer engelli olmayan bireylere ve ailelere göre daha düşük mal varlığına sahip olma eğilimindedir (Can, 2012: 38).

Engelli bireyler, tıbbi bakım, kişisel destek ve yardımcı cihazlar gibi ekstra harcamalar yapma gerekliliğiyle karşılaşabilirler. Bu ekstra masraflar, engelli bireylerin ve ailelerinin benzer gelir düzeyine sahip olup engelli birey bulunmayan ailelere göre daha düşük ekonomik düzeyde olmalarına yol açabilir (Can, 2012: 38).

2.4.2.2 Ayrımcılık

Ayrımcılık konusunda evrensel bir tanım bulunmamakla birlikte, genel anlamda şu şekilde tanımlanabilir: Ayrımcılık, bir bireyin cinsiyeti, ırkı, ten rengi, dini inancı, siyasi görüşü, cinsel yönelimi, yaşı, engel durumu veya etnik kökeni gibi özellikleri nedeniyle diğerlerinden daha olumsuz bir şekilde muamele görmesine yol açan adaletsiz bir farklı muamele şeklidir. Bu durum, ayrımcılığa uğrayan bireylerin topluma eşit koşullarda katılmalarını engeller ve toplum içinde aynı hak ve olanaklara sahip olmalarını zorlaştırır (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi).

Ayrımcılık, bireylerin potansiyellerini gerçekleştirmelerini engelleyerek sosyal adaletin sağlanmasını zorlaştırır. Toplumda eşitlik ve adaletin sağlanabilmesi için ayrımcılığın ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu, sadece yasal düzenlemelerle değil, aynı zamanda toplumsal bilincin artırılması ve eğitimle de mümkün olacaktır. Ayrımcılığa karşı mücadele, insan haklarının korunması ve herkesin eşit fırsatlara sahip olabilmesi için kritik bir adımdır.

Engellilere yönelik ayrımcılık, erişim, eğitim ve istihdam gibi temel haklarda kendini göstermektedir. Bununla birlikte, engellilere yönelik benzer olumsuzluklar, yaşamın diğer alanlarında da gözlemlenebilir. Engellilere yönelik ayrımcılığı üç ana başlık altında toplayabiliriz (Akbulut, 2012: 10):

- Kanunlar, yönetmelikler veya tüzüklerde bulunan ayrımcılık,
- Yasa uygulayıcılarının tutum ve davranışlarından doğan ayrımcılık,
- Bireyler arasındaki eylemler, tutumlar ve davranışlar nedeniyle ortaya çıkan ayrımcılık.

2.4.2.3 İşsizlik

Engellilerin topluma entegrasyonunu engelleyen başlıca unsurlardan biri istihdamdır. "Çalışmanın hem bireysel hem de toplumsal refahın sağlanmasındaki önemi tartışmasız kabul edilmektedir. Çalışmayı teşvik etmenin hem bireylere hem de topluma birçok fayda sağladığı bilinmektedir. Ayrıca, günümüz perspektifine göre, çalışmak ve işsizlikten korunmak, temel bir insan hakkı olarak kabul edilmektedir." (Güler, 2017: 18).

"Her bireyin yapabileceği bir iş vardır; engelli bireyler de fiziksel ve ruhsal işlevlerinde bazı zorluklarla karşılaşsalar da onlara uygun eğitim ve rehabilitasyon sağlandığında üretime katılabilirler. Çalışma, kültürel olarak önemli bir değer taşıırken, engelliler de diğer insanlar gibi çalışmak ve üretmek istemektedirler" (Güler, 2017: 18).

İş hayatına katılım ve işsizlikle ilgili yaşanan zorluklar, engellilerin karşılaştığı diğer problemlerin temellerini atmaktadır. Bu sorunlar, engellilerin yaşadığı diğer sıkıntıların daha da derinleşmesine ve hissedilmesine yol açmakta, birbiriyle birleşerek bireylerin daha da savunmasız ve muhtaç bir duruma düşmesine neden olmaktadır.

2.4.2.4 Eğitim sorunları

Engelli bireylerin, engelli olmayan akranlarına göre temel eğitime başlama olasılıkları daha düşüktür ve okulda geçirdikleri süre ile akademik başarıları da sınırlıdır. Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde, farklı yaş gruplarındaki bireylerin eğitimlerini tamamlama oranlarında belirgin farklılıklar gözlemlenmektedir. Ancak bu farklar, gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkelerde daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Hawking, 2012: 4).

Gelişmekte olan ülkelerde, engelli bireylerin eğitim sistemine dahil edilmesi genellikle çeşitli engellerle karşılaşmaktadır. Bu engeller arasında fiziksel erişim eksiklikleri, yetersiz eğitim materyalleri, öğretmenlerin özel eğitim konusunda yetersizliği ve toplumsal tutumlar önemli rol oynamaktadır. Bu durum, engelli bireylerin eğitim fırsatlarından yeterince yararlanamamalarına ve dolayısıyla akademik başarılarının sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Eğitimde eşitlik sağlanması, engelli bireylerin topluma katılımlarını artırmak ve yaşam kalitelerini yükseltmek için kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, eğitim politikalarının ve uygulamalarının engelli bireylerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak yeniden düzenlenmesi hem bireylerin hem de toplumun yararına olacaktır. Engelli bireylerin durumu incelendiğinde, çoğu zaman düşük eğitim seviyesine sahip ailelerin çocukları oldukları görülmektedir. Sağlıklı bireylerin ve toplumların yetiştirilmesinde; "dikkatsizlik, bilgisizlik, bilinçsizlik ve ilgisizlikten kaynaklanan sorunların çözülmesinde" eğitim büyük bir rol oynamaktadır. Eğitim, bu tür olumsuzlukların ortadan kaldırılması ve azaltılması için kritik bir faktördür (Genç, 2015: 71).

2.4.2.5 Erişebilirlik

Erişilebilirlik, kamusal alanlar, binalar ve bilgi erişim sistemlerinin herkes için uygun şekilde erişilebilir olmasını ifade eder. Ancak, engelli bireyler için sağlık hizmetlerine erişim ya da iş arama gibi temel ihtiyaçlara ulaşmak genellikle zordur, çünkü ulaşım kaynakları yetersizdir. Erişilebilirlik konularında yasal düzenlemeler yapan birçok ülkede bile, bu düzenlemelere yeterince uyulmadığı gözlemlenmektedir (Öztürk, 2011: 21).

Engelli bireylerin teknolojiye erişimi ve bilgiyi işleme becerisi, engelli olmayan bireylere göre genellikle daha düşük seviyededir. Bu durum, engelli kişilerin televizyon, telefon ve internet gibi günlük yaşamda yaygın olarak kullanılan cihazları kullanmada güçlük çekmelerine veya bu hizmetlerden tamamen yararlanamamalarına yol açabilir. Engelli bireyler, bu teknolojilere erişim konusunda çeşitli engellerle karşılaşmakta, dolayısıyla dijital dünyadan tam anlamıyla faydalanmakta zorlanmaktadırlar. Ayrıca, yaya yollarında bulunan engeller, basamaklar ve kot farkları gibi tehlike yaratabilecek unsurlar, engelli bireylerin özel ihtiyaçlarına göre düzenlenmemektedir (Uslu, Shakouri, 2014: 14).

Engellilerde erişilebilirlik ile ilgili yasanın 6518/69 md. yayımlanan 7. maddesi, engellilerin erişilebilirliği konusunda önemli düzenlemeler içermektedir. Bu maddeye göre, engelli bireylerin çevreye erişimini sağlamak amacıyla planlama, tasarım, inşaat,

Üretim, ruhsatlandırma ve denetim aşamalarında erişilebilirlik standartlarına uyulması zorunludur. Bu düzenleme, engelli bireylerin yaşam alanlarına, kamu hizmetlerine ve sosyal olanaklara erişimlerini kolaylaştırmayı hedeflemektedir. Erişilebilirlik standartlarının uygulanması, engelli bireylerin bağımsızlıklarını artırmak ve toplumsal hayata etkin bir şekilde katılımlarını sağlamak için kritik bir öneme sahiptir. Bu tür yasal düzenlemeler, engelli bireylerin haklarının korunması ve sosyal adaletin sağlanması açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, dokuz ya da daha fazla koltuğa sahip özel ve kamuya ait toplu taşıma araçlarının, sürücü koltuğu dışında, engellilere uygun şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra, bilgi ve iletişim teknolojileri ile bilgilendirme hizmetlerinin de engellilerin kullanımına uygun şekilde düzenlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu düzenlemeler, engelli bireylerin diğer bireylerle eşit erişim hakkına sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Toplu taşıma araçlarının engelli yolculara uygun şekilde tasarlanması da bu kapsamda ele alınmıştır (Seloğlu, 2019: 64).

Erişilebilirlik, engelli bireylerin binaları, açık alanları, ulaşım sistemlerini ve bilgi-iletişim teknolojilerini güvenli ve bağımsız bir şekilde kullanabilmelerini ifade eder. Engelli bireylerin bu haklarından tam anlamıyla yararlanabilmeleri için açık alanlarda fiziksel engellerin ortadan kaldırılması ve onların ihtiyaçlarına uygun düzenlemelerin yapılması gereklidir. Bu bağlamda, kamu ve özel sektör tarafından gerçekleştirilen projelerde, engelli bireylerin erişim ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulması önemlidir. Yürüyüş yollarının, toplu taşıma araçlarının, kamu binalarının ve sosyal alanların tasarımında erişilebilirlik standartlarına uyulması, engelli bireylerin toplumsal hayata katılımını artıracak ve yaşam kalitelerini yükseltecektir. Ayrıca, bilgi-iletişim teknolojilerinin erişilebilir hale getirilmesi, engelli bireylerin bilgiye ulaşımını kolaylaştıracak ve dijital dünyada da daha aktif olmalarını sağlayacaktır. Engelli bireyler, sosyal, kültürel ve politik alanlara bağımsız ve aktif bir şekilde katılım sağlamakta çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu bireylerin topluma entegrasyonunu desteklemek ve sosyal dışlanmayı önlemek amacıyla, karşılaştıkları engellerin kaldırılması ve özellikle toplu taşıma gibi erişim imkanlarının artırılması büyük önem taşır (Gönülaçan, 2016: 27). Bu tür düzenlemeler, engelli bireylerin günlük yaşamlarında karşılaştıkları zorlukları azaltarak çevrelerine daha kolay uyum sağlamalarına katkı sunacaktır.

Engelli bireyler, ulaşım konusunda çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Bu zorlukların en yaygın olanları şunlardır:

- Erişilebilirlik Sorunları: Toplu taşıma araçlarında engellilere uygun alanların eksikliği veya yetersizliği.
- Ulaşım Araçlarının Fiziksel Engelleri: Rampaların, asansörlerin ya da uygun iniş çıkış yerlerinin olmaması.
- Yetersiz Bilgilendirme: Ulaşım araçlarında ve duraklarda engelli bireyler için yeterli bilgilendirme sistemlerinin bulunmaması.
- Toplu Taşıma Araçlarının Yetersiz Donanımı: Engelli rampalarının, geniş koridorların ve uygun oturma alanlarının eksikliği.
- Zorlayıcı Durak ve İstasyon Tasarımları: Duraklarda ya da istasyonlarda engelli erişimini engelleyen dar kapılar veya merdivenler.
- Yetersiz Eğitim ve Bilinç: Toplu taşıma araçlarını kullanan personelin engelli yolcularla ilgili yeterli eğitim almış olmaması.
- Fiziksel Güçlükler: Engelli bireylerin toplu taşıma araçlarına binme, inme ve seyahat etme sırasında fiziksel engellerle karşılaşması.
- Zaman Kısıtlamaları: Engelli bireyler için ulaşım araçlarının zamanlama ve hizmet sıklığının yetersiz olması (Gönülaçan, 2016: 29).

2.4.2.6 Sosyal dışlanma

Engelli bireyler, yaşadıkları toplumda kendilerine bir yer edinmek için büyük zorluklarla mücadele etmek zorundadır. Çoğu zaman "çalışma, eğitim, kültürel etkinlikler veya diğer çeşitli faaliyetler" içinde kendilerine tamamen veya kısmen yer bulabilen engelliler, bu imkanlardan yararlanamama riskiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durum, onların toplumsal ilişkilerini oldukça sınırlamak zorunda kalmalarına neden olmaktadır (Küçükali, 2014: 64).

Engelli bireylerin topluma katılımlarını artırmak için, erişilebilirlik, farkındalık ve destekleyici politikaların hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır. Fiziksel ve sosyal engellerin aşılması, engelli bireylerin hayatın her alanında aktif rol almalarını sağlamakta ve toplumsal katılımı güçlendirmektedir. Bu bağlamda, toplumun tüm kesimlerinin engelli bireylere karşı duyarlı olması ve destekleyici bir ortam yaratması, sosyal bütünleşmeyi teşvik edecektir. Engelli bireylerin fırsat eşitliği sağlanmadığı sürece,

toplumsal ilişkileri ve yaşam kaliteleri olumsuz yönde etkilenmeye devam edecektir (Küçükali, 2014: 64).

2.4.2.7 Damgalanma

Farklılıklar denildiğinde akla genellikle inanç, ırk, ten rengi ve cinsiyet gibi unsurlar gelmektedir. Ancak son yıllarda engellilik de bir farklılık olarak kabul edilmekte ve bu durum bireylerin damgalanmasına yol açmaktadır. Engelli bireyler, farklılıklarını toplum içinde en çok yadırgayan ve korkutucu bir deneyim yaşayan grup olarak öne çıkmaktadır (Topçuoğlu, 2014: 130).

Bu damgalama, engelli bireylerin sosyal hayata katılımını zorlaştırmakta ve toplumsal dışlanmalarına neden olmaktadır. Engellilik, sadece fiziksel bir durum değil, aynı zamanda toplumsal bir algı meselesidir. Toplumda engellilere yönelik önyargılar ve stereotipler, onların yaşam kalitelerini olumsuz yönde etkileyen önemli faktörlerdir. Bu nedenle, engellilik konusunda farkındalığın artırılması, toplumsal algının değiştirilmesi ve engelli bireylerin haklarının korunması büyük önem taşımaktadır (Goffman, 1990: 13).

Engelli bireylerin toplumda kabul görmesi ve eşit haklara sahip olmaları için, eğitim, medya ve kamu politikaları gibi alanlarda olumlu değişiklikler yapılması gerekmektedir. Bu tür adımlar, engellilerin kendilerini ifade etmelerine, sosyal ilişkilerini geliştirmelerine ve topluma aktif bir şekilde katılmalarına olanak tanıyacaktır (Goffman, 1990: 13).

Bir engel ya da kronik sağlık sorunu, yalnızca fiziksel bir rahatsızlıktan çok daha fazlasını ifade eder. Bu durum, bireyin fiziksel farklılığından dolayı maruz kaldığı damgalamanın beraberinde birçok sosyal, ekonomik ve psikolojik zorluk getirmesine yol açmaktadır. Hem birey hem de çevresi, bu sorunlarla başa çıkmaya çalışırken büyük bir güçlük yaşamaktadır (Goffman, 1990: 13).

Toplumda yaygın olan "normal" anlayışına uymayan her türlü fiziksel farklılık, damgalanmakta ve bu damga, engelli bireyin çevresine de yansımaktadır; toplum, çevredekileri de aynı şekilde damgalamaktadır (Goffman, 1990: 13). Bu damgalama, engelli bireylerin sosyal hayata katılımını kısıtlayarak, onları yalnızlaştırmakta ve özsayıgılarını olumsuz etkilemektedir. Damgalama süreci, yalnızca bireyler üzerinde değil, aynı zamanda aileleri ve arkadaşları üzerinde de olumsuz etkiler yaratmaktadır. Engelli bireylerin çevresindeki insanlar, toplumun yargılarından etkilenerek, engelli

bireylerle olan ilişkilerini sorgulamakta ve bu durum, sosyal destek ağlarının zayıflamasına yol açmaktadır (Goffman, 1990: 13).

Bu bağlamda, toplumsal farkındalığın artırılması ve engelli bireylere yönelik olumlu tutumların teşvik edilmesi, damgalamanın azaltılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Eğitim, medya ve kamu politikaları aracılığıyla engellilik algısının değiştirilmesi, engelli bireylerin toplumsal kabul görmelerine ve yaşam kalitelerinin artmasına katkıda bulunacaktır.

2.4.3 Bakım sorunları

Engelli bireylerin yaşam kalitesini etkileyen en önemli unsurlardan biri bakım süreçleridir. Bakım, yalnızca fiziksel ihtiyaçların karşılanması değil, aynı zamanda ruhsal, psikolojik ve sosyal gereksinimlerin de göz önünde bulundurulmasını gerektiren karmaşık bir süreçtir. Engelli bireyler, çeşitli fiziksel, zihinsel veya duygusal engeller nedeniyle günlük yaşam aktivitelerini bağımsız bir şekilde gerçekleştiremeyebilirler. Bu nedenle, onların yaşamlarını sürdürebilmesi için sürekli bir bakım ve desteğe ihtiyaç duyulur. Ancak, bakım hizmetleri birçok açıdan sorunlarla karşı karşıyadır. Bu bakım sorunları, engelli bireylerin fiziksel ihtiyaçlarının karşılanmasından, sağlık hizmetlerine erişim, psikolojik destek gereksinimleri ve sosyal hizmetlere ulaşım gibi pek çok alana yayılmaktadır. Bakım verenlerin yetersizliği, çevresel engeller ve maddi sıkıntılar, bakım süreçlerini daha da karmaşık hale getirebilir (Güler, 2017: 21).

2.4.3.1 Evde bakım sorunları

Evde bakım, engelli bireylerin yaşamlarını sürdürebilmesi için önemli bir destek sağlar, ancak bu süreç çeşitli zorluklarla doludur. İlk olarak, evde bakım hizmetlerinin sağlanması, engelli bireylerin hem fiziksel hem de psikolojik ihtiyaçlarını karşılamayı gerektirir. Ancak, evde bakım süreci genellikle aile üyeleri tarafından yürütüldüğünde, bakım veren kişilerin bu ihtiyaçlara yeterince vakit ayırabilmesi zorlaşır. Aile üyelerinin, engelli bireylerin özel ihtiyaçlarını karşılayacak eğitim ve deneyime sahip olmamaları, bakım kalitesini olumsuz etkileyebilir. Ayrıca, engelli bireylerin evdeki fiziksel ortamlarının yetersizliği, bakım sürecini zorlaştırabilir. Evdeki dar alanlar, merdivenler ve engelliye uygun olmayan tuvaletler, engelli bireylerin hareket kabiliyetini kısıtlayarak bakım verenlerin işini zorlaştırır (Güler, 2017: 21).

Bunun yanı sıra, evde bakım süreci genellikle yalnızca bir kişinin sorumluluğunda olduğunda, bakım veren kişinin tükenmişlik yaşaması kaçınılmaz olabilir. Uzun süreli bakım hem fiziksel hem de psikolojik açıdan ağır bir yük oluşturur. Bakım veren kişi, engelli bireylerin ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanırken, kendi sağlığını ihmal edebilir. Ek olarak, maddi kaynakların yetersizliği, evde bakımın sürdürülebilirliğini tehdit eder. Engelli bireylerin özel bakım ekipmanlarına, ilaçlara ve tedavi hizmetlerine olan ihtiyaç, ailelerin ekonomik durumunu zorlayabilir. Sonuç olarak, evde bakımın sağlanmasında karşılaşılan bu zorluklar hem engelli bireylerin yaşam kalitesini hem de bakım veren kişilerin yaşamını olumsuz etkileyebilir (Hawking, 2011: 3).

2.4.3.2 Kurumsal bakım sorunları

Kurumsal bakım, engelli bireylerin profesyonel ortamda bakım aldığı bir hizmet şeklidir. Ancak bu bakım türü, birçok sorunu beraberinde getirebilir. İlk olarak, kurumların kapasite yetersizlikleri önemli bir engel teşkil etmektedir. Birçok bakım merkezi, kapasitesinin üzerinde bir sayıda bireye hizmet vermek zorunda kalmakta ve bu da bakım kalitesinin düşmesine yol açmaktadır. Personel sayısının yetersizliği de bu sorunları daha da derinleştirebilir, çünkü her bir bireye yeterince vakit ayrılmaması, bakımın etkinliğini azaltır ve bireylerin ihtiyaçları karşılanamaz (Güler, 2017: 21).

Kurumsal bakımda bir diğer önemli sorun, bakım hizmetinin kişiselleştirilememesidir. Kurumlar genellikle büyük gruplara hitap ettiğinden, her bireyin özel ihtiyaçlarına odaklanmak zordur. Bu durum, bireylerin psikolojik ve fiziksel ihtiyaçlarının yeterince göz önünde bulundurulmamasına yol açar. Ayrıca, kurumlarda engelli bireylerin sosyal izolasyonu da sıkça karşılaşılan bir problemdir. Birçok bakım merkezi, sosyal etkinlikler ve bireysel iletişim olanakları konusunda eksik kalabilir, bu da engelli bireylerin ruhsal sağlıklarını olumsuz etkileyebilir (Güler, 2017: 21).

Maddi kaynakların sınırlı olması, kurumsal bakımda sıkça yaşanan bir diğer sorundur. Devlet destekli bakım evleri veya özel kurumlar, finansal zorluklarla karşı karşıya kalabilir ve bu durum, bakım hizmetlerinin kalitesini doğrudan etkiler. Yetersiz finansman, altyapı eksikliklerine, personel eğitimine ayrılacak bütçenin kısıtlanmasına ve gerekli bakım araçlarının temin edilmesinde zorluklara yol açabilir. Bu sorunlar, engelli bireylerin kaliteli bakım almasını engelleyebilir ve yaşam kalitelerini düşürebilir (Güler, 2017: 21).

Son olarak, kurumsal bakımda yaşanan yönetimsel zorluklar da önemli bir engeldir. Kurumların yönetimindeki eksiklikler hem bakım verenler hem de bakım görenler için ciddi sorunlar yaratabilir. Yetersiz yönetim, bakım süreçlerinin düzenli ve etkili bir şekilde ileyiini engeller, bu da kurumda verilen hizmetin kalitesini doğrudan etkiler. Tüm bu sorunlar, kurumsal bakımın engelli bireyler için ideal bir çözüm olmasını zorlaştırmakta, alternatif bakım yöntemlerine olan ihtiyaı artırmaktadır (Güler, 2017: 21).

2.5 Dünya’da Engellilerin Mevcut Durumu

Dünya genelindeki veriler incelendiğinde, engelli bireyler dezavantajlı gruplar arasında en kalabalık nüfusu olutırmaktadır. Engelliliğe yol açan başlıca sebepler arasında kalp-damar hastalıkları, solunum yolu hastalıkları, kanser, diyabet, trafik kazaları, dmeler, şiddet sonucu meydana gelen yaralanmalar, psikolojik rahatsızlıklar ve HIV/AIDS gibi durumlar bulunmaktadır. Bu faktörler, bireylerin yaşam kalitesini önemli ölçüde etkileyebilir ve çeşitli seviyelerde engelliliğe neden olabilir (Güler, 2017: 32).

Engellilik ltlarına göre, bireyin ihtiyalık durumu da bu kriterler arasında sayılmaktadır. Bu nedenle, yalı bireyler de yaşlılığa bağlı ihtiyalıkları nedeniyle engelli grubuna dahil edilmektedir. Dünya genelinde yalı nüfusun artması, engelli birey sayısının da yükselmesine neden olmaktadır. Birleşmiş Milletler’in verilerine göre, dünya genelindeki nüfusun yaklaşık %10’u engelli bireylerden oluşmaktadır. OECD lkelerinde ise engellilik oranı, genellikle düşük eğitim düzeyine sahip ve ekonomik olarak dezavantajlı gruplar arasında daha yaygın olarak görülmektedir. Dünya Bankası’na göre, dünya genelindeki en yoksul bireylerin %20’si en az bir engelle yaşamaktadır. Ayrıca, OECD lkelerinde engelli kadınların sayısı engelli erkeklerden daha fazladır (Güler, 2017: 32).

ILO verileri, dünya genelinde 386 milyon engelli bireyin çalışma çağında olduğunu, ancak bazı ülkelerde engelliler arasındaki işsizlik oranının %80’e kadar yükseldiğini göstermektedir. Çifte dezavantaj kavramı ele alındığında, engelli bireylerin kadın veya ocuk olmaları, yaşadıkları zorlukları daha da derinletirmektedir. Engelli kadınlar ve kız çocukları, cinsel şiddet ve taciz gibi risklerle daha sık karşı karşıya kalmaktadır (Güler, 2017: 32).

1930’lu yıllarda engellilere yönelik genel kanı, bu bireylerin alıamayacakları yönündeydi ve bu dönemde engelliler arasında işsizlik oranı oldukça yüksekti. Ancak, I.

ve II. Dünya Savaşları, mevcut engelli nüfusa milyonlarca yeni birey ekledi. Savaş sonrası dönemde artan işgücü ihtiyacı, engellilerin çalışma hayatına katılmasına zemin hazırladı ve mesleki rehabilitasyon, teknik eğitim ile bilimsel iş analizleri gibi süreçler gündeme geldi. 1990'lı yıllardan itibaren engellilerin istihdamını artırmaya yönelik politikalar hız kazandı ve bu alanda çeşitli düzenlemeler hayata geçirildi (Güler, 2017: 32).

Son dönemde, engelli bireylere yönelik sosyal politikalar, onların istihdama katılımını artırmayı ve iş ortamını ihtiyaçlarına uygun hale getirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, sağlık, eğitim, bakım, konut ve sosyal güvenlik gibi alanlarda da engellilere uygun çözümler geliştirilmesi ve dönüşüm sağlanması büyük önem taşımaktadır.

Engellilere yönelik uluslararası belgeler arasında şunlar yer almaktadır (Güler, 2017: 32):

- Avrupa Konseyi "Avrupa Sosyal Şartı ve Güncellenmiş Avrupa Sosyal Şartı"
- Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen "Engelli Bireylerin Hakları Bildirgesi"
- ILO tarafından hazırlanan "Engelli Bireylerin Mesleki Rehabilitasyonu ve İstihdamı Sözleşmesi"
- Avrupa Konseyi'nin onayladığı "İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Avrupa Sözleşmesi"

Birleşmiş Milletler, 2008 yılında kabul ettiği "Engelli Bireylerin Hakları Sözleşmesi" ile engelli kişilere yönelik kapsamlı bir uluslararası düzenleme oluşturmuştur. Bu sözleşme, engellilere yönelik olarak hem koruyucu hem de destekleyici önlemler içeren, bağlayıcı niteliği taşıyan ilk ve tek belge olma özelliği taşır. Belgede, engelli bireylerin yaşam kalitelerini iyileştirmeye yönelik birçok temel hak ve yükümlülük düzenlenmiştir (Güler, 2017: 32).

Sözleşme, engellilerin hayatın her alanında eşit fırsatlara sahip olabilmesi için ayrımcılıkla mücadele edilmesi gerektiğini vurgular. Bu bağlamda, engelli bireyler herhangi bir ayrımcılığa tabi tutulamaz, toplumsal yaşama katılımında engelleri ortadan kaldıracak erişilebilirlik önlemleri sağlanmalıdır. Ayrıca, engelli bireylerin toplumda daha fazla görünür hale gelmesi için farkındalık yaratma çabaları da önemlidir. Sözleşme, engelli kişilerin en temel hakkı olan hayat hakkı'nı güvence altına alırken, bu bireylerin adalete erişimi'nin önündeki engellerin kaldırılması gerektiğini de belirtir. Kişisel özgürlük ve güvenlik hakları da belgede öne çıkan bir diğer önemli noktadır. Engelli

bireyler, istismar, şiddet ve sömürüye uğramamalıdır. Bu bağlamda, engellilerin korunması için gerekli rehabilitasyon ve koruyucu önlemler de belgenin önemli bir parçasıdır (Güler, 2017: 32).

Sözleşmede, engelli bireylerin hayat kalitelerinin artırılması adına, eğitim, sağlık hizmetlerine erişim ve istihdam gibi sosyal politikaların güçlendirilmesi gerektiği ifade edilir. Bu konularla ilgili olarak, taraf devletlerin belirli yükümlülükleri yerine getirmesi gerekmektedir. Böylece engelli bireylerin daha bağımsız ve onurlu bir yaşam sürmeleri sağlanmaya çalışılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3 TÜRKİYE'DE ENGELLİLERE YÖNELİK SOSYAL KORUMA ÖNLEMLERİ

3.1 Engelli Hakları

Dünya genelinde ve Türkiye'de insan hakları alanındaki ilerlemelerle birlikte, engelli hakları da bu gelişmelerden payını almış ve bu süreçten olumlu etkilenmiştir. Engelli hakları, bu değişimlerden yararlanmış ve giderek daha fazla önem kazanmıştır. "Engellilik" anlayışındaki dönüşümde, engelliliğin sadece tıbbi bir sorun olarak değil, aynı zamanda toplumsal ve hak temelli bir perspektifle ele alınması önemli bir rol oynamıştır. Engelli hakları, genellikle engelli bireylerin sahip olduğu bağımsız bir hak kategorisi olarak düşünülse de aslında bu kavram, engellilerin tüm temel haklardan ve özgürlüklerden diğer bireylerle eşit bir şekilde yararlanmasını sağlamak amacı taşır. Bu yaklaşım, insan onuruna saygıyı artırmayı ve engellilerin toplumsal hayata tam entegre olmasını teşvik etmeyi hedefler (Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, 2013: 13).

Bu bağlamda, engelli bireylerin eğitim, istihdam, sağlık hizmetleri ve sosyal katılım gibi alanlarda eşit fırsatlara sahip olmaları için gerekli yasaların ve politikaların geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, toplumsal farkındalığın artırılması ve engelli bireylerin haklarının korunması için STK'lerin ve uluslararası kuruluşların rolü de kritik bir öneme sahiptir (Güler, 2017: 32).

Engellilere tanınan haklar, onlara özel bir ayrıcalık tanımak yerine, aslında fırsat eşitliği sunarak diğer bireylerle aynı rekabet koşullarında yer alabilmelerini sağlamaktadır. Bu haklar, engelli bireylerin kendilerini ifade edebilmeleri, toplumla bütünleşebilmeleri ve

eşit şartlarda katılım gösterebilmeleri için gerekli hizmetleri içermektedir (Güler, 2017: 32).

3.1.1 Eğitim hakkı ile ilgili verilen hizmetler

Eğitimle ilgili sunulan hizmetler, engelli bireylere temel eğitim imkanı sunmayı, onların farklılıklarını azaltarak toplumla daha uyumlu bir şekilde yaşamalarını sağlamayı ve gelecekte iş bulma süreçlerini kolaylaştırarak işgücüne katılımlarını desteklemeyi amaçlamaktadır. Bu hedeflere ulaşabilmek için sağlanan hizmetler şu şekildedir (Engelli Hakları, 2017):

- Kredi ve Yurtlar Kurumu, %40 ve daha fazla engeli olduğunu kanıtlayan öğrencilere öğrenim kredisi ve harç ödemelerinde öncelik tanımakta, ayrıca geri ödemelerde %50 indirim uygulanmaktadır.
- Engelli öğrenciler, Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan öğrenci yurtlarından faydalanabilirler, talep etmeleri durumunda bu hizmetten yararlanabilirler.
- Yükseköğretime kabul edilen engelli öğrenciler, kayıt işlemlerinin tamamlanmasının ardından, bulundukları ildeki Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'na başvurup Başbakanlık bursundan yararlanabilirler. Ayrıca, engelli öğrencilere ders materyalleri ve diğer yardımcı araç gereçlerin temininde destek sağlanmaktadır.
- Az gören üniversite öğrencileri, sınavlarında büyük puntolu harflerle yazılmış sorular alabilmektedir, bu hizmet başvuru üzerine sağlanmaktadır.
- Üniversite ve kamu kurumlarının sınavlarında, ortopedik ve görme engelli adaylar için özel sınav alanları oluşturulmakta, gerektiğinde ek süre verilmekte ya da sınav görevlisi refakatçi eşliğinde sınavlara girme imkânı tanınmaktadır.
- Yükseköğretim kurumlarında, engelli öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere “Özürlüler Danışma ve Koordinasyon Merkezleri” kurulmuştur.
- Zihinsel engelliler, iki ana grup olarak eğitilmektedir; eğitilebilir ve öğretilebilir gruplar, özür seviyelerine göre okullarda ya da kaynaştırma sınıflarında eğitim alabilmektedir.
- Braille alfabesiyle basılan ders kitapları, görme engelli öğrencilere dağıtılmakta ve talepleri doğrultusunda ilgili kişilere iletilmektedir. Ayrıca, görme engelliler sesli kitap kütüphanelerinden diğer kitapları da temin edebilmektedirler.

- Görme engelli öğrenciler, ilkokuldan sonra kaynaştırma yöntemiyle normal okullarda eğitimlerine devam etmektedirler.
- İşitme engelli öğrenciler, sınavlara tabi olmadan meslek liselerine kabul edilmektedirler.
- Uzun süre tedavi gören çocuklar için bazı hastaneler, bünyelerinde “hastane ilkokulları ve ortaokulları” kurmaktadır.
- İşitme ve görme engelli bireylere, okul öncesinden başlayarak, ilkokul, ortaokul ve lise seviyelerinde yatılı ve gündüzlü eğitim fırsatları sağlanmaktadır.
- Ortopedik engellilere, okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve meslek lisesi seviyelerinde yatılı ve gündüzlü eğitim seçenekleri sunulmaktadır.

3.1.2 Çalışma ve işsizlikten korunma hakkı ile ilgili verilen hizmetler

"Çalışma ve işsizlikten korunma hakkı" kapsamında sağlanan hizmetlerin ana hedefi, engelli bireylerin toplumun en dezavantajlı grubunu oluşturduğu gerçeğini dikkate alarak, bu kişileri yoksulluktan çıkarıp, onlara istihdam fırsatları sunarak ekonomik bağımsızlıklarını elde etmelerini sağlamaktır. Ayrıca, engelli bireylerin sosyalleşmelerini teşvik etmek ve toplumla entegrasyonlarını desteklemek de oldukça önemlidir. Bu hizmetler, engellilerin sosyal hayata aktif bir şekilde katılabilmelerini sağlamak ve toplumsal bütünleşmeye katkıda bulunmak amacı taşımaktadır. Bu haktan faydalanmaları için yapılan hizmetler (Güler, 2017: 42);

- Engelli bireyler, kendi işlerini kurduklarında gelir vergisi indirimi hakkından yararlanabilirler.
- Belediyelere ait olan ve belediyeler tarafından işletilen veya kiraya verilen iş yerleri, büfeler ve otoparklar gibi alanlar, engelli bireylerin bu yerleri işletmelerini kolaylaştırmak amacıyla çeşitli düzenlemelere tabi tutulmuştur. Bu düzenlemeler, engelli bireylerin ekonomik hayata aktif bir şekilde katılmalarını desteklemek için özel olarak yapılmıştır.
- Meslek edindirme kurslarına katılan engelli vatandaşlara, işe yerleştirilme konusunda öncelik tanınmaktadır.
- İşverenler, belirli bir mesleğe sahip engelli bireyleri, öncelikli olarak bu meslekleriyle ilgili işlerde istihdam etmelidir.

- Kamu ve özel sektör kuruluşları, engelli bireylerin çalışabilmesi için çalışma alanlarını uygun şekilde düzenlemeli, gerekli tedbirleri almalı ve engelli bireylerin işlerini sürdürebilmesi için özel araç ve gereç sağlamalıdır (Güler, 2017: 42).
- Engelli bireyler için iş bulma konusunda en önemli rolü üstlenen kurum, Türkiye İş Kurumu'dur.
- Türkiye'de engelli bireyler için meslek edindirme kursları, Türkiye İş Kurumu, halk eğitim merkezleri, mesleki eğitim merkezleri, özel dershaneler, belediyeler ve engelli odaklı dernekler ve vakıflar tarafından düzenlenmektedir.
- Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan engelli bireyler, özelleştirme yapılması halinde, yalnızca kurumun kapanması veya tasfiye edilmesi durumunda işten çıkarılabilirler.
- Özelleştirme sonucu engelli bireylerin çalıştığı kurum kapanır veya tasfiye edilirse, işine son verilen engelli birey, ilgili ildeki Türkiye İş Kurumu'na başvurabilir. Bu durumda, iş kaybı tazminatı, diğer çalışanlara sağlanan hakların iki katı olarak ödenir.
- Toplu iş sözleşmelerinde engelli işçilerin aleyhine herhangi bir hüküm eklenemez.

3.1.3 Ulaşım hakkı ile ilgili verilen hizmetler

Ulaşım Hakkı ile ilgili sunulan hizmetler incelendiğinde, yerel yönetimlerin engelli bireyler için gerekli düzenlemeleri, "572 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname" çerçevesinde ve belirlenen standartlara uygun şekilde gerçekleştirmeleri zorunludur. Ulaşım hakkında verilen hizmetler (572 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 1998);

- H sınıfı sürücü belgesine sahip engelliler, özel donanımlı araçlarını alırken vergi indirimlerinden yararlanmaktadırlar.
- Engelliler, H sınıfı sürücü belgesi alarak, özel düzenlemeli araçları kullanma hakkına sahiptir.
- Tamamen el ve ayak fonksiyonlarını kaybetmiş engellilerin, yurt dışından alacakları özel düzenlemeli minibüslerde gümrük vergisi uygulanmaz.
- H sınıfı sürücü belgesine sahip ve uygun koşulları taşıyan engelliler, yurt dışından getirecekleri özel düzenlemeli araçlar için gümrük vergisi muafiyetinden faydalanabilir.
- Belediyeler, engellilerin toplu taşıma araçlarını ücretsiz ya da indirimli kullanmalarını sağlar.

- Yeni şehir planlama düzenlemelerine göre, kaldırımlar, yaya yolları, konutlar ve kamu binaları engelli bireylerin erişimi için uygun bir şekilde inşa edilmelidir.
- Tekerlekli sandalye kullanan engelli bireylere, belediyeler tarafından ücretsiz taksi hizmeti sağlanmaktadır.

3.1.4 Toplumsal ve kültürel hayata katılma hakkı ile ilgili verilen hizmetler

Toplumsal ve kültürel hayata katılma hakkı ile ilgili sunulan hizmetler, bireylerin toplumla entegrasyonunu desteklemeyi ve onların toplumda var olduklarını hissetmelerini sağlamayı hedeflemektedir. Bu hizmetler, aynı zamanda engelli bireylerin toplum tarafından kabul edilmesini ve toplumsal yaşamın bir parçası olmalarını teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu hizmetler (Güler, 2017: 45):

- Engelli bireyler, devlet tiyatroları, müzeler ve ören yerlerine ücretsiz giriş hakkına sahiptir.
- Faturalı cep telefonlarında, engelliler için görüşme ücretlerinde indirim uygulanmaktadır.
- Bankalar ve diğer kuruluşlar, engelli bireyler için kredi ve fon sağlama konusunda avantajlı koşullar sunmaktadır.
- Devlet, engelli kişilerin topluma entegre olmalarını desteklemek ve toplumdan izole olmalarını engellemek amacıyla gerekli kişisel yardımları temin etmektedir.

3.1.5 Maaş hakkına yönelik verilen hizmetler

18 yaşını doldurmuş ve herhangi bir gelir kaynağı bulunmayan engelli bireyler, Emekli Sandığı'na ya da ikamet ettikleri ildeki valilik veya kaymakamlığa başvurarak 2022 Sayılı Kanun kapsamında aylık bağlanmasını talep edebilirler (Güler, 2017: 45).

2022 maaşı, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı tarafından, en az %40 engellilik oranına sahip, herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olmayan ve ekonomik durumu yetersiz olan 18 yaş üzeri engelli bireylere veya 18 yaş altındaki engelli yakınına verilen bir destek ödeneğidir. Bu şartları taşıyan kişiler, bulundukları ilin valiliği ya da kaymakamlığına başvurarak 2022 sayılı Kanun çerçevesinde düzenli maaş bağlanmasını talep edebilirler (Güler, 2017: 45). “2022 maaşında engelliler için özür oranına bağlı olarak iki kademe bulunmaktadır: %40 ile %69 arasında engellilik oranına sahip bireyler için maaş belirli bir seviyede, %70 ve üzeri engellilik oranına sahip bireyler için ise daha yüksek bir maaş ödenmektedir.”

3.1.6 Bakım hizmeti alma hakkı ile ilgili hizmetler

“Engelli bireylerin yaşamlarını öncelikle bulundukları çevrede sağlık, güven ve huzur içinde sürdürebilmeleri, toplumsal hayata katılabilecek, kendi kendilerine idare edebilecek ve üretken bir birey olabilmeleri için gerekli bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinin verilmesi esastır. Ayrıca, bakım ihtiyaçları olan engelli bireylerin geçici veya kalıcı olarak bakım altına alınması ya da evde bakım hizmeti sağlanması da önemlidir.” (Özürlüler Kanunu ve İlgili Mevzuat, 2008).

Engelli bireyin bakım ihtiyaçları raporlanmış ve hanenin gelir düzeyi belirli bir seviyenin altındaysa, engelliye bakım veren kişi, İl Sosyal Hizmetler Müdürlüklerine başvurarak evde bakım ya da kurum bakımı talep edebilir ve bu hizmetten faydalanabilir.

3.1.7 Sağlık hakkı-hasta hakları ile ilgili verilen hizmetler

Engelli bireyler, diğer tüm bireyler gibi sosyal güvenlik haklarından yararlanabilmekte ve sağlık hizmetlerine olan ihtiyaçları genellikle daha fazla olabilmektedir. Bu durum, sağlık kurumlarından almaları gereken hizmetlerin çeşitlenmesine yol açmaktadır. Güler (2017: 46) tarafından sıralanan bazı hak ve hizmetler şu şekilde özetlenebilir:

SGK'ye kayıtlı engelli bireyler ve birinci derece yakınları (eş, çocuk, anne ve baba), sağlık sigortası kapsamında sağlık hizmetlerinden yararlanabilmektedir.

- Engelli maaşı alan bireylerin sağlık harcamaları devlet tarafından karşılanmaktadır.
- Engelli bireylerin muayene, tedavi, ilaç ve tıbbi cihaz ihtiyaçları, sağlık sigortası aracılığıyla karşılanmaktadır.
- Engelli bireylerin tedavi masrafları ve ortopedik ya da işlevsel destek sağlayan yardımcı cihazları Teşvik Fonu tarafından finanse edilmektedir.
- Hamilelik sürecinde, bebeğin fiziksel veya zihinsel engel durumu hakkında bilgi almak amacıyla genetik danışmanlık hizmetleri verilmektedir. Sağlık kuruluşları, engelli bireylerin özel ihtiyaçlarına göre düzenlenmektedir.
- Engelli bireyler, sağlık hizmetlerinden yararlanırken öncelikli olarak hizmet alabilmektedir.

3.1.8 Siyasi yaşama katılma- seçme ve seçilme hakkı ile ilgili hizmetler

Modern demokrasilerde, siyasal yaşama katılmak tüm bireyler için temel bir hak olarak kabul edilmektedir. Her birey, yönetici seçme, yönetici olma ve dolayısıyla yönetime etki etme konusunda çeşitli siyasal haklara sahip olmalıdır. Bu haklar, engelli bireyler için de geçerlidir. Oy kullanma sürecinde, seçim kurulları engelli bireylerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak çeşitli düzenlemeler yapmaktadır. Ülkemizde engelli bireylerin seçme ve seçilme hakkı güvence altına alınmıştır (Oran, 2017: 25).

3.1.9 Dilekçe ve adalete erişim hakkı ile ilgili verilen hizmetler

Engelli bireylerin adalete erişim hakkı, temel insan haklarından biri olup, yasal süreçlere eşit şartlarda katılım göstermeleri için gerekli düzenlemelerin yapılmasını gerektirir. Bu kapsamda, engelli bireylerin haklarını korumak ve yasal işlemlerini kolaylaştırmak amacıyla çeşitli hizmetler sunulmaktadır (Güler, 2017: 48):

Dilekçe Hakkı: Engelli bireyler, haklarını aramak ve resmî kurumlara taleplerini iletmek için yazılı veya dijital olarak dilekçe sunma hakkına sahiptir. Bu dilekçeler, kamu kurumları, yerel yönetimler veya yargı organlarına yönelik olabilir. Dilekçe hakkının kullanımı sırasında, görme, işitme veya konuşma engeli bulunan bireylere yardımcı olmak amacıyla çeşitli teknik destekler sunulmaktadır.

Adli Yardım Hizmeti: Maddi durumu yetersiz olan engelli bireyler, yasal destek alabilmek için adli yardım talebinde bulunabilirler. Barolar tarafından sunulan bu hizmet sayesinde, engelli bireylerin avukatlık ve dava masrafları karşılanmaktadır.

Engelli Dostu Mahkemeler: Adalete erişim sürecinde fiziksel engellerin ortadan kaldırılması için mahkeme binaları ve adliye hizmetleri, engelli bireylerin ihtiyaçlarına uygun hale getirilmektedir. Asansör, rampa, özel dinlenme alanları gibi düzenlemelerle fiziksel erişim kolaylaştırılmaktadır.

İşitme ve Görme Engelli Bireyler İçin Destek: İşitme engelli bireylerin yasal süreçlere katılımını sağlamak amacıyla işaret dili tercümanı hizmeti sunulmaktadır. Görme engelli bireyler için ise Braille alfabesi ile yazılmış belgeler ya da sesli bilgilendirme sistemleri kullanılmaktadır.

Alternatif Uyuşmazlık Çözümleri: Engelli bireylerin davalardan önce arabuluculuk ya da uzlaştırma gibi alternatif çözüm yollarına başvurabilmeleri sağlanmakta ve bu süreçlerde onların ihtiyaçlarına uygun destekler sunulmaktadır.

Zihinsel ya da ruhsal rahatsızlıkları bulunan ya da sağır olan bireyler suçlama ile karşılaştıklarında ve kendilerini savunamayacak durumda olduklarında, talepleri olmaksızın baro tarafından bir avukat atanır.

3.1.10 Rehabilitasyon hizmetlerinden faydalanma hakkı ile ilgili verilen hizmetler

İlgili sunulan hizmetler şu şekilde sıralabilir (Güler, 2017: 48):

- Ülkemizde, rehabilitasyon hizmeti sağlamak amacıyla tıbbi rehabilitasyon merkezleri kurulmuştur ve bu merkezler tüm illerde bulunmaktadır.
- Engelli çocuk sahibi aileler, bu merkezlere başvurarak çocuklarına yönelik danışmanlık hizmeti alabilirler.

3.1.11 Aile ortamında yaşama- bağımsız yaşama hakkı ile ilgili verilen hizmetler

Engelli bireylerin insan hakları çerçevesinde toplumsal hayata katılma ve bağımsız bir yaşam sürme hakkı, en temel haklardan biridir. Aile kurma arzusu, herkes için olduğu gibi engelli bireyler için de doğal bir istektir. Kendi yaşamlarını sürdürebilecek yetkinliğe ulaştıklarında, istedikleri yaşam biçimini seçme özgürlüğüne sahiptirler.

Aile içinde yaşama ve bağımsız yaşam hakkı kapsamında sunulan bazı hizmetler (Güler, 2017: 49) şu şekildedir:

- Ağır engeli bulunan veya zihinsel ve ruhsal engeli olan bireylerin yasal haklarının korunması ve işlemlerinin düzenlenmesi için bir vasi atanır. Eğer vasi, engelli bireyin haklarını ve çıkarlarını savunmada yetersiz kalıyorsa, vasi değişikliği talep edilebilir.
- Medeni Kanun'un 13. ve 14. maddelerine göre, ayırt etme gücüne sahip olan her birey fiil ehliyetine sahip sayılır. Bu durum, engelli bireylerin de evlenme ve çocuk sahibi olma haklarına sahip olduğunu belirtmektedir. Engelli bireyler, diğer bireyler gibi bu haklardan yararlanmalı ve toplumsal hayata tam katılım göstermelidir (4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu, m.13-14).
- Her birey, başkalarıyla eşit haklara sahip olarak nerede yaşayacağına ve kiminle birlikte yaşamayı tercih edeceğine kendisi karar verebilme hakkına sahiptir.

3.2 Özel Sektörde Engelli İstihdam Etme Yöntemleri

Engellilerin kamu sektörü dışındaki özel sektörde istihdam edilme imkânları bulunmaktadır. Özel sektörde engellilerin işe yerleştirilme yöntemleri arasında altı ana seçenek öne çıkmaktadır (Güler, 2017: 53):

- Engelli kontenjan uygulaması
- Korumalı işyerleri
- Bireysel çalışma düzeni
- İşverenlerin gönüllü olarak engelli istihdam etmesi
- Evden çalışma
- Kooperatif temelli çalışma modeli

3.2.1 Engelli kota sistemi

Türkiye'de özel sektörde engelli istihdamını artırmaya yönelik uygulamalardan biri, engelli kota sistemidir. Bu sistem, işverenlerin belirli bir oranda engelli bireyleri istihdam etmelerini zorunlu kılarak, engellilerin işgücü piyasasına entegrasyonunu sağlamayı hedefler. Türkiye'de engelli istihdamı, 5378 sayılı Özürlüler Kanunu ve 4857 sayılı İş Kanunu gibi yasal düzenlemelerle desteklenmektedir. 5378 sayılı kanun, engelli bireylerin toplumsal hayata tam katılımını sağlamak amacıyla, kamu ve özel sektörde engelli çalıştırma oranlarını belirlemiş ve işverenleri engelli bireyleri istihdam etmeye teşvik etmiştir. Ancak, bu düzenleme engelli istihdamını artırma konusunda bazı zorluklarla karşı karşıyadır (Kaya, 2017: 37).

Bilimsel literatürde, Türkiye'de engelli kota uygulamasının etkilerine dair yapılan çalışmalarda, engelli bireylerin istihdamında önemli bir artış sağlandığı, ancak bu artışın kalıcı ve sürdürülebilir olmadığı ifade edilmiştir. Özel sektörde engelli istihdamını teşvik etmek amacıyla uygulanan kota sisteminin, işverenler tarafından sadece yasal yükümlülük olarak görüldüğü ve bazen engelli bireylerin sadece sayısal olarak işe alındığına dair eleştiriler bulunmaktadır. Bu durum, engelli bireylerin işgücüne etkin bir şekilde katılımını engelleyebilir ve sosyal entegrasyonlarını zorlaştırabilir (Kaya, 2017: 38).

Ayrıca, engelli kota sisteminin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için, sadece yasal düzenlemelerin değil, aynı zamanda işyerlerinde engelli bireylerin çalışabileceği uygun fiziki koşulların sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır. İş yerlerinde engelli bireylerin erişebilirliğini artırmak, işyerlerinde engellilere yönelik farkındalık yaratmak ve engelli çalışanlara özel destek programları sunmak, bu tür politikaların etkinliğini artırabilir. Yapılan araştırmalar, engelli istihdamını destekleyecek politika ve uygulamaların hem işverenlere hem de engelli bireylere sağladığı faydaların daha kalıcı olabileceğini ortaya koymaktadır (Çalışkan, 2018: 46).

3.2.2 Korumalı işyeri

Korumalı işyerleri, engelli bireylerin uygun çalışma koşullarında istihdam edilmesini sağlamak amacıyla özel olarak tasarlanmış işyerleridir. Bu sistem, engelli bireylerin daha bağımsız bir şekilde çalışabilmesi için gerekli olan fiziksel ve psikolojik desteği sunarak, onların işgücü piyasasında yer edinmelerine olanak tanır. Korumalı işyerleri, genellikle devletin belirlediği teşviklerle desteklenir ve bu işyerlerinde engelli bireylerin istihdamı hem kendileri için hem de toplum için önemli faydalar sağlamaktadır (Güler, 2017: 55).

Korumalı işyeri sisteminin Türkiye'deki uygulamaları, engelli bireylerin iş hayatına entegrasyonunu desteklemekte önemli bir yer tutmaktadır. Bu sistemin en temel amacı, engelli bireylere özel çalışma ortamları ve koşulları sunarak, onların fiziksel ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak ve böylece istihdamda daha verimli olmalarını sağlamaktır. Korumalı işyerlerinde, engelli bireyler genellikle daha küçük gruplar halinde çalıştırılır ve iş süreçleri onların ihtiyaçlarına göre uyarlanır. Bu sayede engelli bireylerin işgücü piyasasına daha kolay uyum sağlamaları hedeflenir. Ancak, Türkiye'deki korumalı işyerlerinin sayısı ve etkisi, uluslararası standartların gerisinde kalmaktadır. Korumalı işyerlerinin, engelli bireylerin daha geniş işgücü piyasasına entegrasyonuna katkı sağlamak için daha fazla yaygınlaştırılması gerektiği vurgulanmaktadır (Kaya, 2017: 39).

Bilimsel çalışmalarda, korumalı işyerlerinin engelli bireyler için önemli fırsatlar sunduğu, ancak bu sistemin yalnızca geçici bir çözüm olabileceği tartışılmaktadır. Korumalı işyerlerinde istihdam edilen engelli bireylerin, genellikle daha düşük ücretlerle çalıştığı ve toplumdan ayrıştırılmış bir ortamda faaliyet gösterdikleri için uzun vadede daha bağımsız bir iş hayatına geçiş yapmalarının zor olabileceği ifade edilmektedir. Ayrıca, bu tür işyerlerinde çalışan engelli bireylerin, işgücü piyasasında daha fazla yer almak için ek beceri ve eğitime ihtiyaç duydukları belirtilmektedir (Çalışkan, 2018: 47).

3.2.3 Kişisel çalışma yöntemi

Kişisel çalışma yöntemi, engelli bireylerin özel yeteneklerine ve ihtiyaçlarına göre özelleştirilmiş çalışma koşullarını ifade eder. Bu yöntem, engelli bireylerin işgücü piyasasına entegrasyonunu sağlayan esnek bir yaklaşım sunar. Kişisel çalışma, engelli bireylerin yeteneklerine uygun işlerde çalışabilmelerini sağlamak için iş süreçlerinin ve çalışma ortamlarının kişiye özel düzenlenmesini içerir. Bu şekilde, engelli bireylerin işgücüne katılımı artırılabilir ve onların toplumsal yaşama entegrasyonu sağlanabilir (Öztürk, 2018: 25).

Kişisel çalışma yönteminin Türkiye'deki uygulamaları, genellikle engelli bireylerin fiziksel veya zihinsel engellerine göre iş ortamlarının uyarlanmasını gerektirir. Bu süreç, işyerindeki ekipmanların, iş tanımlarının ve iş organizasyonunun engelli bireylerin gereksinimlerine göre düzenlenmesini kapsar. Örneğin, görme engelli bir birey için özel yazılımlar veya işitme engelli bir birey için uygun iletişim araçları sağlanabilir. Ayrıca, kişisel çalışma yönteminin etkili olabilmesi için engelli bireylerin yeteneklerini geliştirecek eğitim ve destek programlarının uygulanması da önemlidir. Bu sayede engelli bireylerin işgücüne tam anlamıyla katılmaları ve daha verimli çalışmalarına olanak tanınır (Kaya, 2017: 40).

Bilimsel çalışmalar, kişisel çalışma yönteminin, engelli bireylerin bağımsızlıklarını artırmada önemli bir rol oynadığını ve onların işgücü piyasasına etkin katılımını sağladığını ortaya koymaktadır. Kişisel çalışma yönteminin uygulanabilmesi için işyerlerinde engelli bireyler için uygun altyapının sağlanması ve çalışanlara engelli bireylerle etkili iletişim kurabilme becerisi kazandırılması önemlidir. Ayrıca, bu tür uygulamaların yaygınlaştırılması için kamu ve özel sektörün iş birliği yaparak farkındalık oluşturmaları ve destekleyici politikalar geliştirmesi gerekmektedir (Çalışkan, 2018: 48).

3.2.4 İşverenin zorunluluk olmadan engelli istihdamı

Türkiye’de özel sektörde engelli istihdamı, belirli yasalar ve teşvikler doğrultusunda düzenlenmiş olsa da işverenin engelli bireyleri istihdam etmesi, çoğunlukla gönüllülük esasına dayalıdır. Bu tür istihdam, zorunluluk ve kota sistemine bağlı olmadan, işverenin sosyal sorumluluk bilinciyle engelli bireylere çalışma fırsatı sağlamasıyla gerçekleşir. Bu durum, işverenlerin engelli bireylerin istihdamına dair herhangi bir yasal baskı hissetmeden, toplumda engellilere karşı duyarlılık geliştirmelerine yardımcı olur. Özel sektörde engelli istihdamına yönelik gönüllü uygulamalar, genellikle devletin sunduğu teşvik ve destekler ile teşvik edilmektedir. Türkiye’de 4857 sayılı İş Kanunu ve diğer ilgili düzenlemeler, engelli bireylerin işgücüne katılımını artırmaya yönelik çeşitli teşvikler sağlamaktadır. Bu teşvikler arasında vergi indirimleri, sigorta prim desteği ve çeşitli mali yardımlar yer almaktadır. Örneğin, işverenler, engelli çalışan istihdam ettiklerinde, çalışan başına belirli bir süre boyunca Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından sağlanan prim desteklerinden faydalanabilmektedirler (İçöz, 2020: 33-44).

3.2.5 Evde çalışma

Evde çalışma, engelli bireylerin işgücü piyasasına katılımını destekleyen, esnek bir çalışma düzeni sunar. Bu modelde, engelli bireyler evlerinden çalışarak hem işlerini yapabilir hem de fiziksel veya zihinsel engelleri nedeniyle geleneksel ofis ortamında karşılaştıkları zorluklardan kaçınabilirler. Evde çalışma, engellilerin işgücü piyasasına katılımını kolaylaştırırken, aynı zamanda işyerine ulaşım gibi engelleri de ortadan kaldırır. Bu yöntem, engelli bireylerin yaşam kalitesini artırırken, işverenlere de çeşitli faydalar sunmaktadır (Öztürk, 2018: 20).

Evde çalışma modelinin Türkiye'deki uygulamaları, genellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımına dayanır. Engelli bireyler, bilgisayar, internet ve diğer dijital araçlar sayesinde evlerinden çalışma imkanına kavuşur. Bu çalışma modelinde engelli bireyler, çağrı merkezi hizmetleri, yazılım geliştirme, grafik tasarım gibi alanlarda işlerini yürütebilirler. Evde çalışma, engelli bireylerin kendi hızlarında ve rahat ortamlarında çalışmalarına olanak sağlar, ancak bu durum, aynı zamanda yalnızlık ve sosyal izolasyon gibi olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bununla birlikte, evde çalışan engelli bireylerin, özellikle zihinsel ve sosyal engelleri bulunan kişilerin, iş yaşamında yalnızca verimli olmakla kalmayıp aynı zamanda sosyal ilişkilerini de sürdürebilmeleri için destek programlarının uygulanması önemlidir (Kaya, 2017: 41).

Bilimsel literatürde, evde çalışmanın engelli bireyler için birçok avantaj sunduğu ancak aynı zamanda zorluklar da barındırdığı ifade edilmektedir. Evde çalışma modeli, engelli bireylerin ofise gitme zorunluluğunu ortadan kaldırarak onlara daha fazla esneklik sağlar. Ancak, bu modelin sürdürülebilir olabilmesi için işverenlerin iş süreçlerini dijital ortama taşımaları ve evde çalışan bireylerin verimliliklerini artırmak için gerekli eğitim ve desteği sağlamaları gerekmektedir. Ayrıca, evde çalışma modeli, yalnızca engelli bireylerin işe katılımını değil, aynı zamanda onların psikolojik ve sosyal iyi halini de desteklemelidir. Sosyal etkileşimi sınırlı olan bu bireyler için online toplantılar, sanal sosyal etkinlikler gibi fırsatlar sunulması önerilmektedir (Çalışkan, 2018: 49).

3.2.6 Kooperatif çalışma sistemi

Kooperatifler, engelli bireylerin işgücüne katılımını artırmak amacıyla, engelli bireylerin oluşturduğu ya da engelli bireylerin desteklediği bir yapıdır. Bu sistem, engelli bireylerin kendi işlerini kurmalarını ve bağımsız olarak ekonomik faaliyetlerde bulunmalarını teşvik etmektedir. Kooperatifler, engelli bireylerin toplumsal hayata daha aktif katılmalarını

sağlamak ve aynı zamanda onların gelir elde etmelerini mümkün kılmak adına önemli bir fırsat sunmaktadır (Yıldız, 2019: 107-123). Kooperatiflerin, engelli bireylerin işgücü piyasasına katılımını sağlama noktasında önemli bir işlevi vardır. Engelli bireyler, kooperatifler aracılığıyla yalnızca gelir elde etmekle kalmaz, aynı zamanda becerilerini geliştirme, sosyal becerilerini artırma ve iş deneyimi kazanma fırsatı da bulurlar. Kooperatif çalışma sistemi, engelli bireylerin profesyonel hayatlarına adım atmalarına yardımcı olmak için bir tür eğitim ve gelişim alanı sunmaktadır (Tuncel, 2020). Kooperatiflerde çalışan engelli bireyler, iş dünyasında yer edinirken, aynı zamanda toplumsal statülerini de güçlendirmiş olurlar. Türkiye'deki kooperatif çalışma sistemine yönelik devletin sunduğu destekler, bu tür projelerin başarıyla yürütülmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Özellikle 5378 sayılı Engelliler Hakkında Kanun ve 4736 sayılı Kanun, engelli bireylerin kooperatiflerde çalışabilmesi için çeşitli mali teşvikler ve vergi avantajları sunmaktadır. Bu teşvikler, engelli bireylerin ekonomik faaliyetlere katılımını artırmakta ve kooperatiflerin sürdürülebilirliğini desteklemektedir (Öztürk, 2021: 42). Ayrıca, kooperatiflerin kurulması ve işletilmesi için çeşitli eğitim programları ve rehberlik hizmetleri sunulmaktadır.

Kooperatif çalışma sistemi, engelli bireylerin kendi işlerini kurmalarına olanak tanıdığı gibi, aynı zamanda toplumda engellilere karşı farkındalığı artıran bir yapıdır. Bu tür kooperatifler, engellilerin potansiyellerini topluma sunmalarını sağlar ve engelli bireylerin toplumsal hayata daha etkin bir şekilde katılımını destekler (Meşhur, 2004: 176-193).

3.2.7 Engelli aylığı

Türkiye'de engellilere yönelik yapılan maddi yardımlardan birincisi engelli aylığıdır. 2022 sayılı Kanun doğrultusunda engelli bireylere engelli aylığı bağlanması için gerekli şartlar şu şekildedir:

- Başvuru sahibinin, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olması gerekir.
- Engellilik durumunun sağlık kurulu raporu ile belgelendirilmesi gerekmektedir. Bu rapor, engellilik oranının en az %40 olması gerektiğini belirtir.
- Aylık talebinde bulunan kişinin gelir durumu, belirli bir limitin altında olmalıdır. Aylık, hane halkı geliri ve kişi başı gelir baz alınarak verilir.

- Başvuru sahibinin, engellilik nedeniyle günlük yaşamını sürdürebilmesi için yardım ve bakım ihtiyacının olması durumunda, özel bakım hizmeti veya evde bakım yardımı da sağlanabilir.
- Engelli aylığının alınabilmesi için başvurulacak kurumun, SGK veya İŞKUR gibi ilgili devlet dairelerinden biri olması gerekmektedir (Şen, 2023:235).

2022 sayılı Kanun kapsamında, engelli bireylere yapılan aylık ödemeler, her yıl memur maaşlarına yapılan zam oranlarıyla paralel bir şekilde artmaktadır. Başka bir deyişle, engelli aylıkları, memurların maaşlarında yapılan artış oranıyla aynı oranda yükselmektedir. 2024 yılı temmuz ayında engellilik oranı %40 ile %69 arasında olan bireyler için belirlenen engelli aylığı, 2.500 TL olarak belirlenmiştir (Muyan, 2023: 1439).

ASHB SYGM tarafından sunulan verilere dayalı olarak hazırlanan “Engellilik Oranı %40-%69 Olan Bireyler İçin Engelli Aylığının Yıllara Göre Dağılımı (2002-2023 Haziran)” tablosunda, 2002 yılında 193 bin 780 engelli bireyin engelli aylığı aldığı görülmektedir. 10 yıl sonra bu rakam 298 bin 617'ye, 20 yıl sonra ise 348 bin 289'a yükselmiştir. 2023 yılının ilk yarısına ait verilere göre ise 309 bin 235 engelli birey engelli aylığı almaktadır (Aydın, 2024: 63-64).

Engelli aylığı için ayrılan bütçenin yıllık dağılımına bakıldığında, 2002 yılında 56 milyon TL olan bu tutarın, 2012 yılında 848 milyon TL'ye, 2022 yılında ise 3.832 milyon TL'ye çıktığı görülmektedir. Yani engelli aylıklarının ödenmesine ayrılan tutar, 10 yıl içinde yaklaşık 15 katına, 20 yıl içinde ise yaklaşık 68 katına çıkmıştır. 2023 yılının ilk yarısına ait verilere göre, engelli aylığı ödemeleri için ayrılan toplam tutar 498,8 milyon TL olmuştur (Aydın, 2024: 64).

3.2.8 Bakıma muhtaç engelli aylığı

Türkiye'de engellilere yönelik yapılan maddi yardımlardan bir diğeri de bakıma muhtaç engelli aylığıdır. 2022 sayılı Kanun çerçevesinde, bakıma muhtaç engelli aylığı bağlanabilmesi için yerine getirilmesi gereken şartlar, engelli aylığına benzer şekilde şu şekildedir (Aydın, 2024: 66):

- Bakıma muhtaç engelli birey, 18 yaşını doldurmuş ve Türk vatandaşı olmalıdır.
- Engelli kişi, sosyal güvenlik kurumlarından herhangi bir gelir elde etmemelidir, yani başka bir aylık yardım alıyor olmamalıdır.

- Bakıma muhtaç birey, kendisine bakım sağlayacak kimseye sahip olmamalı ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından muhtaç olduğu tespit edilmelidir.

Bakıma muhtaç engelli aylığının, engelli aylığından farkı, bu yardımdan faydalanan kişilerin engel oranının %40 ile %69 arasında değil, %70 ve daha yüksek olmasıdır. Sağlık kurulu raporuyla belirlenen %70 ve üzeri engelliliği bulunan ve günlük yaşamını başkalarının yardım ve desteği olmadan sürdüremeyen engelli bireylere, bakıma muhtaç engelli aylığı verilmektedir (Aydın, 2024: 66).

2022 sayılı Kanun kapsamında, %70 ve üzeri engeli bulunan bireylere verilen bakıma muhtaç engelli aylığı, 2023 yılının temmuz ayında 2.811 TL olarak belirlenmiştir (Muyan, 2023:1439). ASHB Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan veriler ışığında hazırlanan “Engellilik Oranı %70 ve Üzeri Olan Bireyler İçin Bakıma Muhtaç Engelli Aylığının Yıllara Göre Dağılımı (2002-2023 Haziran)” tablosu incelendiğinde, 2002 yılında bakıma muhtaç engelli aylığı alan kişi sayısının 68 bin 598 olduğu gözlemlenmektedir. 10 yıl sonra bu sayı 201 bin 670'e, 20 yıl sonra ise 279 bin 816'ya çıkmıştır. 2023 yılının haziran ayı itibarıyla ise bakıma muhtaç engelli aylığı alan engelli birey sayısı 251 bin 166 olarak kaydedilmiştir (Aydın, 2024: 66).

3.2.9 Engelli yakını aylığı

Türkiye’de engellilere yönelik yapılan maddi yardımlardan bir diğeri, engelli yakını aylığıdır. 2022 sayılı Kanun çerçevesinde, engelli yakınına aylık bağlanabilmesi için hem engelli birey hem de engelli bireyin yakını için belirli şartların yerine getirilmesi gerekmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024):

Engelli birey için:

- Sağlık kurulu raporu ile %40 ve daha yüksek engellilik oranına sahip olduğunu belgelemek,
- 18 yaşını doldurmamış, Türk vatandaşı olmak.
- Engelli bireyin bakımını üstlenecek engelli yakını için:
- Hane halkının toplam gelirinin hesaplanarak, kişi başına düşen aylık gelir, 16 yaşından büyük bireyler için belirlenen asgari ücretin üçte birinden az olmalıdır.

Bu şartların yerine getirilmesi sonucunda, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, engelli bireyin muhtaç olduğuna karar verir ve böylece engelli birey engelli aylığı almaya hak kazanır. 2022 sayılı Kanun kapsamında, 18 yaşını doldurmamış ve %40 ve üzeri

engelli bireylerin bakımını üstlenen yakınlarına verilen engelli yakını aylığı, 2024 yılının temmuz ayında 3.500 TL olarak belirlenmiştir (Muyan, 2023:1439).

Engellilik oranı %40 ve üzeri, 18 yaşını tamamlamamış engelli bireylerin bakımını üstlenen yakınlarına ödenecek aylıklar için ayrılan bütçeye bakıldığında, 2022 yılında bu tutarın 3 Milyar TL olduğu, 2023 yılında 366 Milyon TL'ye yükseldiği ve 2024 yılına gelindiğinde 4. Milyar TL'ye çıktığı görülmektedir. Bu veriler, engelli yakını aylığına ayrılan bütçenin 2 yılda yaklaşık 2 kat, 15 yılda ise yaklaşık 2 kat arttığını göstermektedir. 2024 yılının ilk yarısı itibariyle ise engelli yakını aylığı için ayrılan toplam tutar 5.6 Milyar TL olarak belirlenmiştir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024).

3.2.10 Muhtaç aylığı

Türkiye'de engellilere yönelik yapılan maddi yardımlardan biri de muhtaç aylığıdır. Vakıflar Yönetmeliği'ne dayanan bu yardım, %40 ve üzeri engeli olan bireylere ile annesi ve babası olmayan muhtaç çocuklara verilmektedir. Muhtaç aylığı almak için yerine getirilmesi gereken şartlar şu şekildedir (Aydın, 2024: 68):

- Yardım almak isteyen kişinin herhangi bir geliri, sosyal güvencesi veya gelir getiren taşınır/taşınmaz malı olmamalıdır.
- Eğer başvuru yapan kişi taşınır ya da taşınmaz mal sahibi ise, bu maldan elde ettiği gelir, muhtaç aylığından daha düşük olmalıdır.
- Başvuru yapan kişinin bakım altına alınmamış olması gerekmektedir; yani herhangi bir mahkeme kararı veya kanunla bakım altına alınmamış olmalıdır.

Yukarıdaki şartların yerine getirilmesi ile %40 ve üzeri engeli bulunan bireylere ve annesi ya da babası olmayan muhtaç çocuklara 2023 yılı temmuz itibariyle 3.191 TL muhtaç aylığı bağlanmaktadır (Aydın, 2024: 72).

Muhtaç aylığı için ayrılan bütçeye bakıldığında, 2015 yılında bu tutarın 21,5 Milyon TL olduğu, 2017 yılında 29,9 Milyon TL'ye, 2019 yılında ise 44,2 Milyon TL'ye yükseldiği görülmektedir. 2021 yılında ise bu tutar 58,8 Milyon TL'ye ulaşmıştır. Yani, muhtaç aylığı alan engelli sayısı artış göstermiş olsa da aylık için ayrılan bütçe 6 yıl boyunca her yıl artmıştır (Şen, 2023: 241).

3.3 Engellilerin İstihdam Edilme Gerekçesi

Bireyler, kendi yaşamlarını sürdürebilmek ve bakmakla yükümlü oldukları kişilerin temel ihtiyaçlarını karşılamak, sağlık hizmetlerine erişmek ve sosyo-kültürel gereksinimlerini

yerine getirebilmek için çalışmak ve gelir elde etmek zorundadır. Bu açıdan bakıldığında, engelli bireylerin işgücüne katılımı, ekonomik bir zorunluluk olarak ortaya çıkar. Daha geniş bir perspektiften bakıldığında ise, engelli bireyler istihdam edilmediğinde, toplumun en değerli kaynağı olan işgücü boşa harcanmış olur ve engelli bireyler topluma katkı sağlayamadığı için ulusal gelirden de faydalanamazlar. Ayrıca bağımlılık oranları artarak toplumun genel refahını olumsuz etkiler. Toplumların ekonomik gelişmesi ve refah seviyelerinin artması, tüm üretim kaynaklarının aktif bir şekilde üretime katılmasıyla mümkündür. İnsanlar, ülkelerin en kıymetli üretim kaynağıdır ve bu nedenle refahın artırılabilmesi için yüksek oranlarda istihdam sağlanması şarttır. Çalışabilecek her bireyin, engellilerin de kendi kapasiteleri doğrultusunda iş hayatına katılmaları, toplumların gelişimi için önemli bir gerekliliktir (Şişman, Kocabaş, Yazıcı, 2011: 19).

Engellilerin iş hayatına katılmalarının dört ana nedeni bulunmaktadır. Bu sebepler, engelli bireylerin ekonomik bağımsızlıklarını kazanabilmesi, toplumsal entegrasyonlarını sağlamak, kendi yaşam standartlarını iyileştirebilmek ve genel olarak toplumun üretkenliğine katkıda bulunabilmelerini sağlamak adına büyük önem taşır (Meşhur, 2004: 176-193).

Ekonomik Zorunluluk: Engellilerin işgücüne katılması hem kendi geçimlerini sağlayabilmeleri hem de toplumun refahına katkı sunabilmeleri açısından önemli bir gerekliliktir. Çalışarak gelir elde etmeleri, engellilerin bağımsızlıklarını artırır ve toplumsal ekonomik yapıya katkıda bulunurlar. Aynı zamanda, engellilerin işgücüne katılması, ailelerinin üzerindeki ekonomik yükü hafifletir.

Toplumsal Entegrasyon: Çalışma hayatına katılmak, engellilerin topluma entegre olmalarını sağlar. İş yaşamında yer almak, engellilerin sosyal ilişkilerini güçlendirir, kendilerine olan güvenlerini artırır ve toplumda daha fazla kabul görmelerine yardımcı olur. Bu, aynı zamanda engellilerin sosyal izolasyondan kurtulmalarına ve toplumsal katkılar sunmalarına olanak tanır.

İnsani Hakkın Kullanılması: Engellilerin çalışma hakkı, temel bir insani haktır. Her birey gibi engellilerin de çalışma, üretme ve bu süreçten fayda sağlama hakkı vardır. Bu hakka saygı göstermek, engellilerin toplumsal eşitlik ve haklar açısından adil bir şekilde muamele görmesini sağlar. Engellilerin çalışma hayatına katılımı, onları toplumda tam anlamıyla eşit bir birey olarak kabul etmek anlamına gelir.

Toplunun Ekonomik Kalkınmasına Katkı: Engelliler, yetenekleri doğrultusunda işgücüne dahil olduklarında, toplumların genel ekonomik kalkınmasına katkıda bulunurlar. Her bireyin, engelliler de dahil olmak üzere, potansiyelini en üst düzeye çıkararak çalışması, ülkenin üretim kapasitesini artırır ve genel ekonomik büyümeyi destekler. Bu, toplumsal kalkınma için gerekli bir faktördür.

3.4 Engelli Çalıştırma Şartları

Engelli bireylerin işgücü piyasasında zorunlu çalıştırma kapsamında yer alabilmeleri için bazı kısıtlamalar bulunmaktadır. İş Kanunu'nda, engelli bireylerin hangi grup ve engel oranlarında yer aldıklarıyla ilgili açık bir tanımlama bulunmamaktadır (Güler, 2017: 63).

Sakatların İstihdamı Hakkında Tüzük'e göre, bedensel, zihinsel veya ruhsal engelleri nedeniyle çalışma kapasitesini en az %40 oranında yitirmiş bireyler, işverenlerin uygulamak zorunda olduğu istihdam kotasından yararlanma hakkına sahiptir. Bu düzenleme, engelli bireylerin işgücüne katılımını teşvik etmek ve istihdamlarını artırmak amacıyla oluşturulmuştur (Güler, 2017: 63).

Bununla birlikte, %40'tan daha düşük bir engel oranına sahip bireylerin sağlık kurulu raporunda çalışma yeteneklerinin sınırlı olduğu belirtilmesi durumunda, engellilik derecesi ve kayıp oranı önemsiz hale gelir. Bu durumda, çalışamayacak durumu ifade eden rapora sahip kişiler kotadan yararlanamayacaktır (Güler, 2017: 62).

Tüzükteki önceki düzenlemelere göre, İş Kanunu'ndaki engelli bireylerin istihdamını kolaylaştıran hükümlerden yararlanabilmek için, engelli kişinin çalışma gücü kaybının hem sürekli hem de en az %40 olması gerektiği gibi, üst sınır olarak %70'e kadar olan bir limit de bulunmaktaydı. Bu durum, engelli bireylerin istihdamını teşvik etmeye yönelik bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, bedensel engelleri nedeniyle çalışma gücünü %70'ten fazla kaybeden bireyler, verimli bir şekilde çalışabileceklerini sağlık raporu ile kanıtladıkları takdirde, diğer engelli bireyler gibi istihdam güvencelerinden yararlanabilme hakkına sahip oluyorlardı. Bu düzenleme, yüksek oranda çalışma gücü kaybı olan bireylerin de iş hayatına katılmalarını desteklemeyi amaçlamaktadır (Güler, 2017: 63).

Bu tür düzenlemeler, engelli bireylerin potansiyellerini gerçekleştirmelerine ve toplumda aktif bir rol oynamalarına olanak tanırken, işverenlerin de engelli istihdamına yönelik

daha esnek bir yaklaşım geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Böylece, engelli bireylerin işgücüne katılımı artırılırken, toplumsal farkındalık da yükselmektedir (Güler, 2017: 63).

3.5 Engelli İstihdamının Türkiye’deki Durumu

Türkiye’de engelli bireylerin istihdamına yönelik kota uygulaması, ilk olarak 1967 yılında yürürlüğe giren Deniz İş Kanunu (854 Sayılı) ile gündeme gelmiştir. Bu kanun, belirli işyerlerinde işverenlere, engelli bireyleri ve eski hükümlüleri istihdam etme yükümlülüğü getirmiştir. 1971 yılında kabul edilen 1475 sayılı İş Kanunu, önceki yasa ile getirilen kota uygulamasını benimsemiş ve engelli bireylerin istihdamına dair düzenlemelerin yapılmasını zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda, 1972 yılında çıkarılan yönetmelik, engelli bireylerin çalışma hayatına katılımını sağlamak amacıyla kota sisteminin fiilen uygulanmasını mümkün kılmıştır (Şişman, 2011: 200).

İş Kanunu’nda yer alan düzenlemelere göre, 50 veya daha fazla işçi çalıştıran işverenlerin, işyerlerinde engelli bireyleri çalıştırmaları gerekmektedir. Bu yükümlülük, işyerindeki toplam çalışan sayısının en az %2’si oranında engelli istihdamını içermektedir. Ayrıca, engelli bireylerin fiziksel, psikolojik ve mesleki durumlarına uygun görevlerde çalıştırılmaları zorunludur. İlgili yasal düzenlemelere göre, engelli bireylerin sağlık raporlarında çalışma güçlerinin en az %40’ını kaybettikleri belirtilenler, %3 oranında istihdam edilmelidir. Bu düzenlemeler, engelli bireylerin çalışma hayatına katılımını sağlamak ve işgücüne dahil edilmelerini teşvik etmek amacıyla getirilmiştir (Şişman, 2011: 200).

Kanunda belirtilen engelli sayısının üzerinde istihdam yapan işverenler için, 4382 sayılı Kanun (İş Kanunu, İşve İşçi Bulma Kurumu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun) ile 1998 yılından itibaren çeşitli teşvikler getirilmiştir. Bu düzenlemeler çerçevesinde, çalışma gücü %80 veya daha fazla kaybolmuş engelli bireyleri istihdam eden ya da kota sınırının üzerinde engelli çalışanı bulunan işverenlere, fazla çalıştırdıkları her engelli için ödenmesi gereken sigorta priminin %50’si Hazine tarafından karşılanmaktadır. Bu destek, işverenlerin engelli bireyleri daha fazla istihdam etmelerini teşvik etmek amacıyla sunulmaktadır (Güler, 2017: 64).

Engelli işçi çalıştırma zorunluluğu, yalnızca özel sektördeki işverenleri değil, aynı zamanda kamu işverenlerini de kapsamaktadır. Ancak, işverenin İş Kanunu kapsamına girmesi yeterli değildir; işyerinde yapılan faaliyetlerin de bu kanun kapsamında yer alması gerekmektedir (Güler, 2017: 64).

Engelli işçi çalıştırma yükümlülüğüne uymayan işverenlere yönelik cezai yaptırımlar İş Kanunu'nda yer almaktadır. Bu düzenlemeye göre, yükümlülüklerini yerine getirmeyen işverenlere veya işveren vekillerine, çalıştırmadıkları her engelli işçi için her ay 157 TL para cezası uygulanmaktadır. Kamu kuruluşları da bu cezai yaptırımlardan muaf tutulmamaktadır. Yeniden değerlendirme oranına bağlı olarak, bu miktar 2010 yılında 1.552 TL'ye çıkmıştır (Güler, 2017: 64).

Engellilerin topluma entegre olmaları ve sosyal yaşama katılımlarını artırmak amacıyla bir dizi yöntem uygulanmaktadır. Özellikle Özürlüler Kanunu ve İş Kanunu gibi yasal düzenlemeler, engellilerin istihdamını teşvik ederek sosyal hayata katılımlarında önemli iyileşmeler sağlamıştır. Bu kanunlar sayesinde, yüksek bağımlılığa sahip birçok engelli birey, kendi başına geçimini sağlayan ve üretken bireyler haline gelmiş, böylece ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. Engellilerin işgücüne katılımını artırmak için farklı modeller geliştirilmiş ve çeşitli teşvikler sunulmuştur. Bunlardan biri olan korumalı işyerleri, engellilerin birlikte çalışabileceği bir ortam sağlamayı amaçlamakla birlikte, engelli bireyler tarafından genellikle olumlu karşılanmamıştır. Çünkü bu tür işyerleri, sosyal entegrasyon yerine, engellilerin toplumdan daha fazla dışlanmalarına yol açtığı düşünülmüştür. Engelli bireyler, diğer insanlarla birlikte çalışarak, işgücüne katılmak ve kendilerini toplumun bir parçası olarak görmek istemektedir (Genç, Çat, 2013: 368).

2011 yılı itibarıyla Türkiye'de toplamda 1.436.000 işletme faaliyet göstermektedir. Bu işletmelerde, SGK verilerine göre çalışan kişi sayısı ise 11.031.000'dir. İşçi sayısına dayalı olarak yapılan değerlendirmeye göre, kayıtlı işletmelerin yüzde 98'inde firma başına 49 veya daha az işçi çalışmaktadır (Aydınolat, 2012: 4).

3.6 Engelli İstihdam Oranlarının Düşük Olma Nedenleri

Genel işsizlik oranları, engelli olmayan nüfus arasında da yüksek seviyelerdedir. Bu çerçevede, engellilerin istihdam oranlarının düşük olması şaşırtıcı değildir (Baybora, 2006:265). Türkiye'deki işgücü piyasasını ve engelli istihdamını artırmak için kullanılan yöntemleri incelediğimizde, engelli bireylerin istihdam düzeyinin düşük olmasının birkaç ana sebebi olduğu söylenebilir (Meşhur, 2004: 185).

- Kota sistemi, en az 50 işçinin çalıştığı işletmelerde geçerli olup, ülkemizde bu tür işyerleri genellikle büyük şehirler ve merkezlere yoğunlaşmaktadır. Bu durum, küçük

şehirlerde yaşayan engelli bireylerin bu sistem aracılığıyla istihdam edilmesini engellemektedir.

- Engelli istihdamı ile ilgili denetimlerin nadiren yapılması, ülkemizdeki engelli istihdam oranlarının düşmesine neden olmaktadır.
- İşverenlerin, engelli istihdamını teşvik etmeye yönelik isteksizlikleri, mevcut kota sisteminin ceza uygulamaları üzerinden işlemiyor olmasının yarattığı olumsuz algıdan kaynaklanmaktadır.
- Engelli işçilerin, kotaya dayalı sisteme uygun şekilde eğitilmemiş olmaları, istihdam süreçlerini olumsuz yönde etkilemektedir.

3.7 Engellilerin Sorunlarına Yönelik Çözüm Yolları ve Politikaları

Türkiye'de engelli bireylerin karşılaştığı temel sorunlar arasında istihdam, eğitim, sağlık hizmetlerine erişim, sosyal hayata katılım ve fiziksel çevrenin yetersizliği bulunmaktadır. Bu sorunların çözümüne yönelik olarak son yıllarda çeşitli adımlar atılmıştır. Öncelikli olarak, istihdam alanında fırsat eşitliği sağlanması amacıyla kamu ve özel sektör iş yerlerinde engelli kontenjanlarının artırılması ve işverenlere teşvikler sunulması önerilmektedir (Yılmaz, 2020: 45). Eğitim alanında ise, engelli bireylerin erken yaşta eğitim hayatına katılmalarını kolaylaştıracak kapsayıcı eğitim modelleri geliştirilmekte ve fiziki erişim engelleri ortadan kaldırılmaktadır (Güler, 2017: 56).

Bunun yanı sıra, sağlık hizmetlerine erişimde yaşanan zorlukları en aza indirmek için, engelli bireylerin sağlık kurumlarından öncelikli hizmet alması ve teknolojik desteklerin sağlanması gibi çözümler uygulanmaktadır. Sosyal katılımın artırılması amacıyla ise, engelli bireylerin topluma entegrasyonunu destekleyen kültürel ve sportif faaliyetlerin yaygınlaştırılması ve fiziksel çevrenin erişilebilir hale getirilmesi önem taşımaktadır (Özcan, 2016: 32). Tüm bu çözümler, Türkiye'nin 2007 yılında onayladığı Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi doğrultusunda geliştirilmekte ve uygulamaya konulmaktadır.

İŞKUR, engellilerin istihdam problemlerine yönelik olarak aktif ve pasif işgücü piyasası politikaları geliştirmektedir. Pasif politikalar, engelli bireylerin bağımlılık oranlarını azaltmayı hedeflese de bu tür politikalar genellikle engellilerin sosyo-psikolojik problemlerine çözüm üretmede yetersiz kalmaktadır (Güler, 2017: 66).

Buna karşın, aktif işgücü piyasası politikaları, engellilere iş imkanları sağlayarak veya piyasa ihtiyaçlarına uygun beceriler kazandırarak daha etkili bir çözüm önerisi sunmaktadır. Bu tür politikalar, engellilerin işgücü piyasasında daha aktif bir rol oynamalarına ve ekonomik bağımsızlık kazanmalarına olanak tanır. Engelliler, iş bulma konusunda en fazla zorluk yaşayan dezavantajlı gruplar arasında yer almaktadır. Birçok engelli birey, işgücü piyasasında yer alma potansiyeline sahip olsa da iş bulma veya kendi işini kurma noktasında ciddi engellerle karşılaşmaktadır. İş bulma beklentisi içinde olan engelli bireylerin sayısı oldukça fazlayken, bu bireyler için özel olarak oluşturulmuş iş yerleri ve mesleki rehabilitasyon merkezlerinin sayısı ise yetersizdir. Aktif işgücü politikaları, işsizlik oranlarını düşürmeyi ve işgücü arzı ile talebini uyumlu hale getirmeyi hedefler. Bu doğrultuda, okuryazarlık, iş arama becerileri, mesleki eğitim ve girişimcilik gibi çeşitli destekleyici eğitim programları sunularak işsiz bireylerin işgücüne katılımları teşvik edilmektedir (Gürsel, Kolaşın, 2010: 12).

Engelliler, işgücü piyasasında hâlâ dezavantajlı bir grup olmaya devam etmektedir ve onların toplumsal yaşama tam entegrasyonunu sağlamak için karşılaştıkları engellerin ortadan kaldırılması önemlidir. İş gücüne katılamayan engelli bireyler, genellikle sosyal yardımlara bağımlı hale gelirler ve bu durum kamu kaynakları üzerinde ek bir yük oluşturur. Birçok gelişmiş ülkede, engellilere yönelik kaynaklar, işsizlikle mücadeleye ayrılan bütçeden daha fazla olmaktadır, bu da engellilerin istihdam edilmelerinin ne kadar önemli olduğunu gözler önüne serer (Gürsel, Kolaşın, 2010: 12).

3.8 Türkiye’de Engelli Bakım Hizmetleri

Türkiye’de engelli bireylerin yaşam kalitesini artırmak ve toplumsal hayata entegrasyonlarını sağlamak amacıyla çeşitli bakım hizmetleri sunulmaktadır. ASHB tarafından yürütülen bu hizmetler, engelli bireylerin kişisel bakım, rehabilitasyon, psikososyal destek ve sosyal entegrasyon ihtiyaçlarını karşılamayı hedefler. Resmi yatılı bakım merkezlerinden, gündüz bakım hizmetlerine, evde bakım hizmetlerinden özel bakım merkezlerine kadar geniş bir hizmet yelpazesi mevcuttur. Bu hizmetlerin sunulabilmesi için engelli bireylerin özel gereksinimleri göz önünde bulundurularak, başvuruların çeşitli kanallar aracılığıyla yapılması gerekmektedir. Türkiye’de engelli bakım hizmetleri, devletin desteğiyle ve ailelerin katkılarıyla engelli bireylerin daha bağımsız ve kaliteli bir yaşam sürmelerine yardımcı olmaktadır (Güler, 2017: 68).

3.8.1 Kişisel bakım hizmetleri

Engelli bireylere sağlanan kişisel bakım hizmetleri, genellikle ASHB veya yerel yönetimler tarafından evde sunulan destekleri içermektedir. Bu hizmetler şunlardır:

- Bireyin kişisel temizliği (yıkama, diş fırçalama, tıraş vb.)
- Yemek hazırlama ve beslenme desteği
- Giyinme ve kıyafet değişimi
- İlaç takibi ve ilaçların düzenli olarak verilmesi
- Banyo ve tuvalet ihtiyaçlarının karşılanması
- Fiziksel bakım, yatak yarası ve vücut sağlığı için yapılan destekler
- Günlük yaşam aktivitelerinde (yemek, temizlik, alışveriş) yardımcı olma
- Psiko-sosyal destek ve iletişim sağlama
- Bireyin hareketliliği için yardımcı olma (yürüyüş, egzersiz vb.)

3.8.2 Psiko-sosyal destek hizmetleri

Psiko-sosyal destek hizmetleri, engelli bireylerin toplumla bütünleşmesini ve kendilerini kabul etmelerini sağlamak amacıyla verilen destekleri içerir. Bu hizmetlerin detayları şu şekilde sıralanabilir (Güler, 2017: 70):

Bireyin Durumunu Sindirmesi: Engelli bireyin yaşadığı zorlukları anlaması ve bu durumu kabul etmesi için destek sağlanır. Bu süreç, bireyin kendisini daha güçlü hissetmesine yardımcı olur.

Kendindeki Eksiklikler Yerine Farklılıkları Kabul Etme: Engelli bireye, eksiklikleri değil, farklılıkları normal ve değerli bir özellik olarak görmesi öğretilir. Bu, özgüven gelişimine katkı sağlar.

Toplumla Bütünleşme: Psiko-sosyal destek, engelli bireylerin toplumla uyum içinde yaşamalarına yardımcı olur. Bunun için sosyal beceriler ve toplumsal katılım teşvik edilir.

Ailenin Desteklenmesi: Engelli bireyin ailesine de yönelik destek hizmetleri sunulur. Aile üyelerine, engelli bireylerinin durumuna nasıl daha iyi yaklaşabilecekleri ve onlara nasıl yardımcı olabilecekleri konusunda rehberlik edilir.

Ötekileştirilmediğini Kavrayabilme: Engelli bireye, toplumda ötekileştirilmediği, değerli ve eşit bir birey olduğu mesajı verilerek, toplumsal dışlanma hissinin azaltılması sağlanır.

Sosyal Katılım ve Entegrasyon: Psiko-sosyal destek, engelli bireyin sosyal çevresinde aktif bir şekilde yer almasını, toplumsal faaliyetlere katılmasını teşvik eder.

Duygusal Destek ve Psiko-terapi: Engelli bireyin yaşadığı stres, kaygı, depresyon gibi duygusal problemlerle başa çıkabilmesi için psikolojik destek sağlanır.

Pozitif Ayrımcılık ve Eşit Haklar: Engelli bireylerin haklarını savunmak, onlara eşit fırsatlar sunmak ve toplumsal önyargılarla mücadele etmek için çalışılır (Güler, 2017: 70).

3.8.3 Evde bakım hizmetleri

Evde bakım hizmetleri, engelli bireylerin ihtiyaçlarının kendi evlerinde karşılanmasını ifade eder. Bu bakım hizmeti, hekim, hemşire, psikolog, diyetisyen, fizyoterapist, sosyal hizmet uzmanı, ev ekonomisti ve bakım elemanları gibi farklı uzmanlık alanlarından profesyonellerin ortak çalışmasıyla sağlanmaktadır. Bu iş birliği, koruyucu ve tedavi edici hizmetlerin sürekli, kapsamlı ve organize bir şekilde sunulmasını mümkün kılar (Güler, 2017: 70).

Evde bakım, bakıma ihtiyaç duyan engelli birey ve ailesine her türlü desteği sağlamayı amaçlar. Bu hizmetin temel amacı, engelli bireylerin ihtiyaçlarını en etkili şekilde karşılamak ve ailenin işlevselliğini artırarak, onlara güç ve destek sunmaktır. Engelli bireylerin kendi evlerinde bakım alması hem fiziksel hem de psikososyal açıdan önemli faydalar sağlar (Güler, 2017: 70).

Bu tür hizmetler, engelli bireylerin bağımsızlıklarını artırırken, ailelerinin üzerindeki yükü de hafifletir. Ayrıca, evde bakım hizmetleri sayesinde engelli bireyler, tanıdık bir ortamda daha rahat ve huzurlu bir yaşam sürdürebilirler. Sonuç olarak, evde bakım hizmetleri, engelli bireylerin yaşam kalitesini artırmak ve aile dinamiklerini güçlendirmek açısından kritik bir öneme sahiptir (Güler, 2017: 70).

Evde bakım hizmetleri, bireylerin kendi yaşam alanlarında, bağımsız, uzun süreli, rahat ve huzurlu bir şekilde yaşamalarını sağlamayı hedefler. Bu hizmetlerin amacı, kurum bakımına duyulan ihtiyacın mümkün olduğunca ertelenmesidir. Böylece, aile birliği korunur ve aileler, karşılaştıkları zorluklarla baş ederken yalnız kalmazlar. Ayrıca, bakım ihtiyacı duyan kişilere daha yüksek yaşam standartları sunulmuş olur.

Evde bakım hizmetleri, yalnızca tıbbi bakımın değil, aynı zamanda sosyal bakım ihtiyaçlarının da karşılanmasını sağlar. Sosyal bakım, bireylerin günlük yaşam

aktivitelerini (yemek yeme, banyo yapma, tuvalet ihtiyacı, giyinme, soyunma gibi) ve ev işlerine yardımcı olmayı (yemek hazırlama, alışveriş yapma gibi) kapsar. Bu hizmetlerde en önemli unsur "devamlılık"tır. Evde bakım hizmetleri, hizmet alan kişinin ihtiyaçları ve talepleri doğrultusunda, gece ve gündüz, hafta sonları ve tatil günlerinde de kesintisiz sunulabilir şekilde planlanmalıdır (Güler, 2017: 70).

Evde bakım hizmetlerinin bir örneği, engelli bir çocuğun, çevresindeki akranlarıyla eşit fırsatlarla eğitim alabilmesidir. Ancak imkanlar sınırlı olduğunda, bu eğitim evde uygun eğitim veren kişiler aracılığıyla sağlanabilir. Bu tür sosyal bakım hizmetleri, engelli bireylerin toplumdaki diğer bireylerle eşit fırsatlarla buluşmasını sağlamak açısından büyük önem taşımaktadır (Sur, 2012: 69).

Evde bakım maaşı, SHÇEK tarafından, %50 ve daha yüksek engel derecesine sahip, sağlık raporunda "Ağır Engelli" ifadesi bulunan ve kendi bakımını bağımsız bir şekilde yapamayan engelli bireylerin bakımını üstlenen aile üyelerine veya bakıcılara sağlanan maddi destektir. Bu yardım, bakım hizmetlerini sürdürebilmeleri için gerekli finansal desteği sunmaktadır. Bu yardımdan faydalanabilmek için, engelli bireyin ailesindeki kişi başına düşen gelirin asgari ücretin üçte ikisinden fazla olmaması gerekmektedir. Bu ödeme, engelli birey için sağlanan en yüksek maddi destek olarak kabul edilir ve her ay düzenli olarak ödenir. Örneğin, 2023 yılı için bu ödeme 2.027 TL iken, Ocak 2018'de 1.068 TL, Temmuz 2024'de ise 2.500 TL olmuştur (Güler, 2017: 71).

3.8.4 Kurum bakım hizmetleri

Kurum bakımı, evde bakım hizmetlerinin yanı sıra, bakıma ihtiyaç duyan kişilerin aile ortamında değil, daha kapsamlı bir şekilde bakılmasını amaçlamaktadır. Bu bakım anlayışı, bireylerin “kişisel, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarının karşılandığı, boş zamanlarını faydalı etkinliklerle geçirebildiği, sosyal ilişkilerinin güçlendirildiği ve aktivitelerinin arttırıldığı” bir hizmet sürecini kapsamaktadır (Güler, 2017: 74).

Bakım ve rehabilitasyon merkezlerinin temel hedefi, engelli bireylerin doğuştan sahip oldukları koşullar ve çevreleriyle uyumlu bir şekilde sağlıklı bir yaşam sürmelerini sağlamak ve bakım ihtiyaçlarını karşılamaktır. Bu tür hizmetlerde, engelli bireyler için geçici ya da sürekli bakım verilmektedir.

Rehabilitasyon hizmetleri, aşağıdaki destek programlarıyla engellilerin yaşam kalitesini artırmayı amaçlamaktadır (Güler, 2017: 74):

- Bireysel ve grup eğitimleriyle engelli bireylerin motor becerileri, bilişsel gelişimleri, duygusal ve öz bakım alışkanlıkları gibi alanlardaki potansiyellerinin en üst seviyeye çıkarılması için gelişimsel destek programları,
- Akademik ve örgün eğitim alan engellilere yönelik eğitsel destek programları,
- Engellilerin çevresine uyum sağlamak ve kişisel beceriler kazandırmak amacıyla sosyal uyum ve kişisel idare programları,
- Bağımsız hareket etmelerini sağlamak için gerekli tekniklerin öğretildiği bağımsız hareket programları,
- Rehabilitasyonu tamamlayarak bağımsız yaşama geçiş yapan engelliler için yaşamlarını bağımsız şekilde sürdürebilmesi adına sağlanan destekler,
- İş becerisi kazandırmaya yönelik atölye faaliyetleri,
- Gönüllü birey ve grupların merkeze entegre edilmesine yönelik programlar,
- Engelli bireylerin hizmetlere erişimi için sağlanan destek hizmetleri,
- Engelli bireylerin ve ailelerinin benzer sorunları paylaşmaları için bir araya getirilmesine yönelik programlar,
- STK'larla iletişimi güçlendirerek engellilerin toplumla daha etkili etkileşim kurmalarını hedefleyen toplumla çalışma programları,
- Engelli bireylerin fiziksel gelişimleri için düzenlenen spor, egzersiz, motor beceriler gibi aktiviteler içeren rehabilitasyon amaçlı sportif programlar,

3.9 Engelli Bakım Hizmetlerinin Türkiye'deki Durumu

Sosyal hizmet danışma hattı, aileler, kadınlar, çocuklar ve engelliler gibi dezavantajlı gruplara, ayrıca istismara uğrayan ya da bu riski taşıyan bireylere hizmet sunmayı amaçlamaktadır. Bu hat, özellikle kadınlar ve çocuklar için ekonomik, psikolojik ve yasal destek sağlayarak rehberlik ve danışmanlık hizmetleri sunmaktadır (Güler, 2017: 74).

İhtiyaç duyan bireylerin, sosyal hizmet kuruluşları hakkında bilgi edinerek istedikleri hizmetlere kolayca ulaşmalarını sağlamak hedeflenmektedir. Bu tür bir destek, bireylerin haklarını ve ihtiyaçlarını daha iyi anlamalarına yardımcı olurken, aynı zamanda onlara gerekli kaynaklara erişim imkânı tanır. Ayrıca, kadın ve çocuklara yönelik istismarın önlenmesi ve kadınların toplumdaki değerlerinin artırılması amacıyla Alo 183 hattı, ücretsiz bir şekilde destek sunmaktadır. Bu hizmet, istismara uğrayan bireylerin güvenli bir ortamda yardım alabilmelerini sağlarken, toplumsal farkındalığı artırmayı da hedeflemektedir (Güler, 2017: 74).

Alo 183 hattını arayan her bireyin durumu dinlendikten sonra, ihtiyaç duydukları hizmet türü belirlenir ve nasıl rehberlik ve danışmanlık hizmeti alacakları hakkında bilgi verilir. Ayrıca, mevcut kaynaklar taranarak, bireylerin hizmet alabilecekleri diğer kurumların iletişim bilgileri sağlanır. 81 ilde 7 gün 24 saat hizmet veren bu hattın acil müdahale gerektiren durumlarda, gerekli birimlerle (İl Sosyal Hizmetler, Jandarma, Emniyet Müdürlüğü) hızlıca iletişime geçilir. Kendi temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olan veya sürekli aile desteğine ihtiyaç duyan bireyler, sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıyadır. Özellikle yaşlı bireyler, engellilik kapsamında değerlendirilebilmektedir. Ülkemizdeki yaşlı nüfusunun artışı, yaşlılığa bağlı engellilik oranını da yükseltmektedir. Ancak, Türkiye’deki sosyal hizmetler sistemi, bakıma ihtiyaç duyan bireyler için yeterli ve düzenli bir bakım modeli sunamamaktadır. Ayrıca, engelli bireylerin bakım ve korunması konusunda ailelerine gerekli destek sağlanamamaktadır (Güler, 2017: 74).

Türkiye’de bakım hizmetleri, Bakım Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün denetimi ve yönlendirmesiyle sunulmaktadır. Bakıma ihtiyaç duyan engelli birey veya onun yasal temsilcisi, hizmet talep ettiklerinde, bakımını üstlenen kişi veya yakınları, adres bilgilerini vererek hizmetin sunulacağı yeri belirlerler. Evde bakım hizmeti alan engellilere yönelik bakım ücreti, Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü tarafından her ay, engellinin bakıcısına veya akrabasına, en yakın bakım merkezi aracılığıyla ödenir. Eğer bakım hizmeti bir başkası tarafından sağlanacaksa ve engelli ya da vasisinin bir bakım merkezine gitmek yerine evde bakım almayı tercih etmesi durumunda, bakım hizmetini verecek akraba bulunmuyorsa, vasi bu hizmeti talep etmelidir. “Bakım Hizmetleri Değerlendirme Heyeti”, bakımın uygunluğunu onayladıktan sonra, bakım hizmetini verecek olan vasi, yönetmelikteki kriterlere uygun olarak akraba olarak kabul edilebilir ve bu hizmetin karşılığında bakım ücreti alabilir. Bu süreç, engelli bireylerin evde bakım hizmetlerinden yararlanabilmesi için gerekli olan düzenlemeleri ve denetimleri içermekte, aynı zamanda bakım hizmetlerinin kalitesini artırmayı hedeflemektedir (Güler, 2017: 75).

3.9.1 Türkiye’de engelli bakım sorunları

Türkiye’de evde ve kurumda bakım hizmetleri konusunda karşılaşılan mevcut sorunlar şu şekildedir (Güler, 2017: 74):

Yetersiz Bakım Altyapısı ve Kaynaklar: Bakıma muhtaç bireyler için yeterli sayıda bakım merkezi bulunmamaktadır. Ayrıca, mevcut bakım hizmetlerinin altyapısı ve kaynakları sınırlıdır, bu da hizmet kalitesinin düşmesine yol açmaktadır.

Eğitimli Personel Eksikliği: Bakım hizmetlerini sağlayan personelin yetersiz eğitim almış olması, hizmetin kalitesini olumsuz etkileyebilir. Eğitimli ve nitelikli bakım personeli sayısının artırılması gerekmektedir.

Finansal Yük ve Destek Eksiklikleri: Evde bakım hizmeti almak isteyen bireylerin veya ailelerinin, bakım için gerekli finansal desteği yeterince almadıkları görülmektedir. Ailelerin ekonomik durumları bakım hizmetinin kalitesini doğrudan etkileyebilmektedir.

Kapsayıcı Sosyal Hizmet Politikalarının Eksikliği: Bakım hizmetlerine dair kapsamlı ve bütünsel bir sosyal hizmet politikası eksikliği bulunmaktadır. Özellikle yaşlılar, engelliler ve kronik hastalığı olan bireyler için ayrıntılı ve sürekli bakım hizmetlerinin düzenlenmesi gerekmektedir.

İstihdam Sorunları: Evde bakım hizmeti veren kişilerin istihdamı konusunda belirsizlikler mevcuttur. Akrabalar bakım hizmetini üstlense de, bu kişilerin sigorta ve sosyal güvenlik hakları eksik olabilmektedir.

Ailelerin Desteklenmemesi: Aileler, bakıma muhtaç bireylere bakmakta zorluk çekmekte ancak bu ailelere yönelik sosyal ve psikolojik destek hizmetleri yeterli değildir. Aile içindeki stres ve baskı, bakım hizmetinin kalitesini etkileyebilmektedir.

Denetim ve İzleme Eksiklikleri: Evde ve kurumda bakım hizmetlerinin denetimi ve izlenmesi konusunda eksiklikler bulunmaktadır. Bakım kalitesinin sürekli izlenmesi ve denetlenmesi, hizmetin etkinliği için önemlidir.

Toplumsal Farkındalık Eksiklikleri: Toplumda engelli bireylerin bakım ihtiyaçları konusunda yeterli farkındalık yoktur. Bu durum, engelli bireylerin yaşam kalitesini düşürebilir ve toplumsal entegrasyonlarını zorlaştırabilir.

Bürokratik Engeller: Evde bakım hizmeti almak için gerekli başvuru ve onay süreçleri karmaşık ve zaman alıcıdır. Bürokratik engeller, hizmete erişimi zorlaştırmaktadır.

Acil Durumlarda Müdahale Eksiklikleri: Acil bakım ihtiyaçlarında zamanında müdahale edilmemesi, bireylerin yaşam kalitesini olumsuz etkileyebilir. Özellikle kriz durumlarında hızlı bir müdahale altyapısının kurulması gereklidir (Güler, 2017: 77).

3.10 Türkiye’de Engellilikte Ayrımcılık

Engellilere yönelik ayrımcılığın başlangıcı, toplumun engelliye nasıl algıladığı sorusuyla bağlantılıdır. Toplumun engelli bireyleri, genellikle görüntü, davranış, hareket ve sosyal yaşamda görülen "normal" olmayan durumlar olarak görmesi, ayrımcılığın temellerini oluşturur. Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'nde ayrımcılık, engelli bireylerin siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer tüm alanlarda eşit haklardan yararlanabilmesini engelleyen veya kısıtlayan her türlü davranış olarak tanımlanır. Ayrıca, engelliliğe dayalı ayrımcılık, gerekli düzenlemelerin yapılmaması ve diğer her türlü dışlamayı da kapsar (Güler, 2017: 74).

Bir işte çalışmak, engelli bireyler için sadece maddi kazanç sağlamaktan çok daha fazlasını ifade eder; psikolojik ve sosyolojik açıdan büyük bir öneme sahiptir. Sadece toplumun tüketici üyeleri olarak görülmek, engelli bireylerde rahatsızlık yaratabilir ve kendilerini toplumdan dışlanmış hissedebilirler. Engellilere iş fırsatları sunmak ve üretim sürecine dahil etmek, onların değerli oldukları hissini uyandıracak ve başarılı olmak için daha çok çaba harcamalarını teşvik edecektir (Güler, 2017: 77).

Ulusal mevzuata göz attığımızda, Anayasa'nın (1982) 10. maddesi "Kanun Önünde Eşitlik" ilkesini kabul etmiştir (Aksaç, Akdağ, 2015: 9).

- "Doğrudan ayrımcılık: Engellilik durumuna dayalı ayrımcılık, aynı ya da benzer koşullarda bulunan bireylere haksız bir şekilde farklı davranılmasıdır. Bu tür ayrımcılık, engellilerin diğer kişilere eşit erişim sağlamasını engelleyen, zorlaştıran ya da kısıtlayan her türlü farklı muamele olarak tanımlanır."
- "Dolaylı ayrımcılık: Görünürde ayrımcı olmayan her türlü uygulama ve işlem, engelli bireyleri hak ve özgürlüklerden yararlanma konusunda nesnel olarak haklı bir gerekçeye dayanmadan dezavantajlı bir duruma sokar ve engelliliğe dayalı ayrımcılıkla bağlantılıdır."
- "Engelliliğe dayalı ayrımcılık: Siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ya da medeni alanlarda, engelli bireylerin insan hakları ve temel özgürlüklerinin eşit koşullar altında kullanılmasını engelleyen ya da kısıtlayan her türlü ayırım, dışlama veya sınırlamadır."

3.11 Türkiye’de Engellilikte Dışlanma

Engelli bireyler için sosyal hayata katılım, genellikle engellerle dolu bir süreçtir ve bu zorluklar, çoğu zaman sosyal dışlanmaya yol açmaktadır. İş gücü piyasasında karşılaşılan

fırsat eşitsizliği ve çalışma hayatından dışlanma, engellilerin yaşadığı en temel sorunlar arasında yer almakta olup, bu durumlar diğer problemleri tetikleyip şiddetini artırarak sosyal dışlanmanın da önünü açmaktadır. Engelliler için dışlanmışlık, yalnızca ekonomik zorluklardan ve sosyal eşitsizlikten kaynaklanmayabilir. Devlet kurumları, engelli bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşama katılımını sağlamak için çeşitli önlemler almakta olsa da toplumsal algılar ve ilişkiler bazen engellilerin sosyal dışlanmasına yol açabilmektedir. Bu durum, engelli bireylerin toplumsal hayatta aktif rol almasını engelleyerek, onların potansiyellerini gerçekleştirmelerini zorlaştırmaktadır (Gündüz, 2007: 15).

Sosyal boyut göz ardı edilerek yapılan çalışmalarda, engelliliğe yalnızca tıbbi açıdan yaklaşılması, engellilerin toplumdan izole edilmelerine neden olmuş ve “farklı” oldukları algısının güçlenmesine yol açmıştır. Bu yaklaşım, engellilerin toplumsal hayata entegrasyonunu sağlamak yerine, farklılıklarını vurgulamıştır. Ancak engellilerin farklılıklarının konuşulması, onları dışlamak amacıyla değil, ihtiyaçlarını belirleyip buna yönelik hizmet sunmak için önemlidir. Engelli bireylerin yalnızca tıbbi ve fiziksel gereksinimlerinin değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarının da göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Ne yazık ki, bu boyutlar sıklıkla ihmal edilmektedir. Engelliler, toplumun en dezavantajlı ve zorlu koşullarda yaşayan kesimlerinden birini oluşturmakta olup, bir ülkenin dezavantajlı gruplarına yaptığı yatırımlar ve sağladığı hizmetler, o ülkenin gelişmişlik seviyesinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir (Özbulut, Sayar, 2009: 60).

Fiziksel veya zihinsel engeli olan bireylerin “maddi yoksunluk” ve “fakirlik” gibi sorunlar nedeniyle yaşadıkları dolaylı sosyal dışlanmışlık sıklıkla göz ardı edilmektedir. Maddi yetersizlikler engellilerin bağımsızlıklarını kazanabilmelerini ve topluma entegre olabilmelerini engelleyen başlıca engellerdir. Bu sorunlarla başa çıkabilmek için devletin aktif müdahalelerde bulunması önemlidir (Sen, 2000: 4).

- Köylerdeki nüfus yoğunluğunun azalması, yaşlı ve engelli bireylerin ekonomik ve sosyal hayata daha fazla dahil olmalarını sağlamak için önemli bir zorluk teşkil etmektedir. Bu bağlamda, yerel düzeyde kamu hizmetlerinin kapasitesinin artırılması ve yenilikçi çözümler geliştirilmesi gerekmektedir.

- Toplumun farklı grupları, özellikle yaşlılar, engelliler ve çocuklar için yaşam kalitesini iyileştiren, fırsat eşitliği ve adalet ilkelerine dayalı mekân planlama ve kentsel tasarım projelerinin uygulanması.
- Sağlık turizmi alanında, hastaneler, termal oteller, yaşlı ve engelli bakım merkezleri gibi tesislerin kullanım olanaklarının genişletilmesi (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

3.12 Türkiye’de Engellilere Yönelik Sosyal Politikalar

1924 yılında imzalanan Cenevre Çocuk Hakları Sözleşmesi, engelli çocukları da kapsamı açısından önemli bir kilometre taşıdır. Bu sözleşme, Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası gelişmeleri takip ederek çocuk hakları alanında adımlar atmaya başladığını göstermektedir. Sosyal yasal devleti ilkesine ve eşitlik anlayışına dayalı olarak, engelli bireylerin diğer tüm vatandaşlarla eşit hak ve sorumluluklara sahip olduğu vurgulanmıştır (Güler, 2017: 81).

Bu bağlamda, Cenevre Sözleşmesi'nin getirdiği yenilikler, engelli çocukların sosyal, ekonomik ve kültürel hayata katılımlarını desteklemekte ve bu bireylerin haklarının korunmasına yönelik uluslararası bir zemin oluşturmuştur. Türkiye, bu sözleşmeyi imzalayarak, engelli bireylerin haklarını güvence altına almak ve bu alanda gerekli politikaları geliştirmek için önemli bir taahhütte bulunmuştur. Engelli çocukların haklarının tanınması, sadece yasal bir gereklilik değil, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluktur. Bu bağlamda, devletin ve toplumun tüm kesimlerinin, engelli bireylerin haklarını tanıması ve bu hakların hayata geçirilmesi için çaba göstermesi büyük önem taşımaktadır. Eşitlik ve adalet anlayışı doğrultusunda, engelli bireylerin toplumsal hayata aktif katılımlarını sağlamak için gerekli önlemlerin alınması, sosyal bütünleşmeyi ve dayanışmayı güçlendirecektir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 49. maddesi, "Çalışma herkesin hak ve ödevidir. Devlet, çalışanların yaşam standartlarını yükseltmek, çalışma koşullarını iyileştirmek ve işsizlikle mücadele için uygun ekonomik ortamı sağlamak amacıyla gerekli tedbirleri alır" ifadesine yer vermektedir. Buradaki "herkes" kelimesi, engelli bireyleri de kapsar. Anayasa'nın 50. maddesinde ise "bedeni ve ruhsal yetersizliği olan kişilerin çalışma şartları açısından özel olarak korunacağı" belirtilmektedir. Anayasa'nın 61. maddesi ise, devletin engelli bireyleri koruyacak, topluma uyum sağlamalarına yardımcı olacak önlemleri alacağını ve bu amaçla gerekli yapı ve hizmetleri oluşturacağını ifade etmektedir (Alpar, 2000: 113).

1990'lı yıllarda, engellilerin topluma entegrasyonu ve eğitim olanaklarının sağlanması için çeşitli önlemler alınması gerektiği fark edilmiştir. Bu süreçte, engellilik konusu "Beş Yıllık Kalkınma Planları" çerçevesinde, "Sosyal Hizmet ve Yardımlar" başlığı altında özel ilgi gruplarından biri olarak ele alınmıştır. En son 2013 yılında yayımlanan onuncu kalkınma planı, sosyal politikalar açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Önceki dokuz kalkınma planında, engellilere yönelik somut adımlar atılmıştır. Onuncu Kalkınma Planı'nda engellilere yönelik daha fazla politika ve strateji uygulanması hedeflenmiştir (Güler, 2017: 82);

- “İlk ve orta öğretimde, başta engelliler ve kız çocukları olmak üzere tüm çocukların okula erişimini sağlamak, sınıf tekrarı ve okul terklerini en aza indirmek,
- Engellilere yönelik eğitim, istihdam ve bakım hizmetlerinin etkinliğini artırarak ve denetimleri güçlendirerek, kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlamak ve fiziksel çevrenin engellilere uygun hale getirilmesini sağlamak.
- Özel eğitime gereksinim duyan engelli bireyler ve üstün yetenekli kişiler için, bütünlleştirme eğitimine uygun ortamlara sahip olmak amacıyla hem beşeri hem de fiziki altyapıyı güçlendirmek.

Engellilerin topluma entegrasyonunda eğitimin büyük bir önemi vardır. Bu gerçeği vurgulayan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı İslam, 2013 yılı itibarıyla özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde eğitim gören öğrenci sayısının 2006 yılına kıyasla üç kat arttığını, kaynaştırma sınıflarındaki öğrenci sayısının ise 2001-2002 öğretim yılına göre beş kat daha fazla olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca, Taşınabilir Eğitim Projesi kapsamında engelli öğrencilere sağlanan taşımacılık hizmetinin yedi kat arttığını belirterek, 2004-2005 eğitim öğretim yılında 6.901 engelli öğrencinin bu hizmetten yararlandığını, 2012-2013 yılı itibarıyla bu sayının 47.737'ye ulaştığını açıklamıştır (Güler, 2017: 82). Bakan İslam, engelli bireylerin topluma entegrasyonunda istihdamın da önemli bir rol oynadığını belirterek, 2002 yılında 5.777 olan engelli memur sayısının, hükümetin desteğiyle günümüzde 34.088'e yükseldiğini, kamu ve özel sektördeki engelli çalışan sayısının 2002 yılında 45.621 iken, 2014 yılı itibarıyla 91.378'e çıktığını ifade etmiştir (Güler, 2017: 82-83).

Engellilerin çalışma hayatından uzaklaştırılması, onları toplumdan soyutlayacak ve diğerlerinin merhametine muhtaç bırakacaktır. Bu durum, engelliye ikinci sınıf vatandaş

konumuna düşürerek, sağlanan yardımlar ile yetinmeye zorlar. Zamanla kendine güvenini kaybeden engelli, toplumdan izole olma yoluna gidecektir (Aydemir, 2019: 42).

Bir devlette, doğuştan veya sonradan engelli bir bireyin kendi haline terk edilmesi, onların insanca bir yaşam sürebilme olanaklarının sağlanmaması, sosyal devlet anlayışıyla asla uyumlu olmayan bir yaklaşımdır. Sonuç olarak, çalışarak topluma katkı sağlamak isteyen engellilerin, başkalarının acıma duygularına maruz kalmalarına ve insanlık onuru ile bağdaşmayan bir duruma düşmemelerine, toplumla güçlü ilişkiler kurabilmelerine olanak tanınmalıdır (Aydemir, 2019: 42).

3.13 Türkiye’de Sosyal Koruma Kapsamında Engelli ve Ailelerine Yapılan Ödenekler

1977’de kabul edilen 2022 sayılı Kanun, işsiz engellilere ve 65 yaş üzeri bireylere belirli bir gelir desteği sağlamaktadır. Ancak, bu ödemelerin engellilerin günlük yaşam masraflarını karşılamakta yetersiz kaldığı gözlemlenmektedir. 2006’da çıkarılan "65 yaşını doldurmuş, muhtaç, güçsüz ve kimsesiz Türk vatandaşlarına aylık bağlanması hakkında Kanun" çerçevesinde, 1 Ocak 2023 ile 30 Haziran 2024 tarihleri arasında, engel derecesi %40 ile %69 arasında olan engellilere aylık 3,500 TL, engel derecesi %70 ve üzerinde olan bakım ihtiyacı duyan engellilere ise aylık 4,500 TL ödeme yapılmıştır. Bu miktarlar, geçmiş yıllara göre artış göstermiş olsa da engellilerin sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için hala yetersizdir (Erdem, 2019: 32).

2024 yılı için engellilere yönelik yasal düzenlemeler, Türkiye’de ASHB tarafından yürütülen politikalar çerçevesinde şekillendirilmektedir. 2024 yılı itibarıyla engelli bireylerin hakları, sosyal yardımları ve destekleri ile ilgili bazı önemli düzenlemeler ve gelişmeler şunlardır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024):

Engelli Aylığı ve Sosyal Yardımlar: Engelli bireylere yönelik maaşlar, sosyal yardımlar ve destekler, her yıl belirli oranlarda güncellenmektedir. 2024 yılı için engelli aylıkları ve özel gereksinim aylıkları, enflasyon oranlarına göre artırılmıştır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024).

Erişilebilirlik Düzenlemeleri: Engelli bireylerin yaşam kalitesini artırmak amacıyla, kamu binaları, ulaşım ve diğer hizmetlerin erişilebilirliği konusunda yasal düzenlemeler yapılmaktadır. Bu kapsamda, engelli bireylerin yaşam alanlarının daha erişilebilir hale getirilmesi hedeflenmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024).

İstihdam Destekleri: Engelli bireylerin istihdamı konusunda teşvikler ve destekler devam etmektedir. İşverenlere, engelli birey istihdamı için çeşitli teşvikler sunulmakta, bu alanda yasal düzenlemeler yapılmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024).

Eğitim ve Sağlık Hizmetleri: Engelli bireylerin eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimini kolaylaştıracak düzenlemeler yapılmaktadır. Özel eğitim hizmetleri ve rehabilitasyon destekleri gibi konular, yasal çerçevede ele alınmaktadır.

Engelli Hakları: Engelli bireylerin haklarını korumak ve geliştirmek amacıyla, yasal düzenlemeler ve politikalar oluşturulmakta, bu konuda farkındalık artırıcı çalışmalar yapılmaktadır.

Bu düzenlemeler ve gelişmeler, engelli bireylerin sosyal hayata daha etkin katılımlarını sağlamak ve yaşam standartlarını iyileştirmek amacıyla gerçekleştirilmektedir. 2024 yılı için spesifik yasal düzenlemeler ve detaylar hakkında en güncel bilgiye ASHB'nin resmi web sitesinden veya ilgili kurumların duyurularından ulaşabilirsiniz. 2024 engelli maaşı 3 milyona ulaşmıştır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2024).

3.14 Muhtaç Aylığı Bağlanması

27.09.2008 tarihli ve 5510 sayılı yasa "Vakıflar Yönetmeliği" kapsamında, muhtaçlık aylığı bağlanması mümkündür. Bu aylığın miktarı, 400 gösterge rakamı ile memur taban aylığı katsayısının çarpımıyla hesaplanır. 2022 sayılı Kanun çerçevesinde, 65 yaşını doldurmuş ve gelir durumu belirtilen sınırın altında olan kişiler, bağımsız bir şekilde yaşamlarını sürdüremeyen 18 yaşını tamamlamış bireyler, 18 yaşını doldurmuş fakat bakacak kimsesi olmayan ya da bakıcıları olsa bile iş bulamayan kişiler, fiili bakım ilişkisi kuranlara muhtaçlık aylığı verilmektedir (Sosyal Hizmetler Kanunu. 27.09.2008 tarihli ve 5510 sayılı Yasa).

Gelir tespiti yapılırken, hane halkı kişi başı gelirin asgari ücretin üçte birinden fazla olmaması gerektiği şartı göz önünde bulundurulmaktadır. Bu duruma göre;

- %70 ve üzeri engelli olan 18 yaşını doldurmuş bireyler,
- %40 ile %69 arasında engeli olan 18 yaşını geçmiş bireyler,
- 18 yaşından küçük engelli yakınları bu yardımlardan faydalanabilmektedir.

Anne veya babasından biri ya da her ikisinden de mahrum kalan muhtaç çocuklar ile %40 ve üzerinde engel durumu olan muhtaç bireyler için belirli koşullar şu şekilde ifade edilmektedir:

- Mahkeme kararı veya kanunla bakım altına alınmamış olmaları,
- Gelir getiren taşınır ya da taşınmaz malının bulunmaması veya varsa, bu maldan elde edilen gelirin belirlenen muhtaçlık aylığını aşmaması gerekmektedir (Güler, 2017: 86).

3.15 Belediyelerin Sunduğu Hizmetler

Engellilerin üretim süreçlerine katılımlarını sağlamak, yüksek verimlilikle çalışmalarını teşvik etmek, yaşam standartlarını iyileştirmek, bağımsız bir şekilde yaşamlarını sürdürmelerine yardımcı olmak ve toplumsal gelişmelerden faydalanmalarını sağlamak amacıyla çeşitli hizmetler sunulmaktadır. Ancak bu hizmetler, iller ve belediyeler arasında farklılıklar göstermektedir. Belediyelerin bütçelerine ve engellilik konusundaki duyarlılıklarına bağlı olarak, sunulan hizmetlerin kapsamı ve çeşitliliği değişiklik arz etmektedir. Aşağıda sıralanan yardımlar ve hizmetler, genel olarak sunulan hizmetleri temsil etmekte olup, bunlar belediyelere göre farklılık gösterebilmektedir (Güler, 2017: 86).

Toplumsal bilinçlendirme projesi (ÖSHA), çeşitli hizmetleri kapsayarak engelli bireylerin toplumsal hayata katılımını artırmayı hedeflemektedir. Bu projeler arasında "Kuaförlük hizmeti, kütüphane, Sinema Atölyesi Projesi, Tiyatro Atölyesi Projesi ve AB Projeleri" yer alırken, aynı zamanda eğitim hizmetleri ve ulaşım hizmetleri de sunulmaktadır. Ulaşım açısından rampalı ve sesli özel otobüsler sağlanırken, sağlık hizmetleri, hasta bezi gibi destekler ve ekonomik destek hizmetleri kapsamında gıda yardımı, yakacak yardımı (kömür) ile giysi yardımı (bot, kaban) gibi hizmetler verilmektedir. Ayrıca, engelli bireylere akülü sandalye, tekerlekli sandalye, beyaz baston gibi araçlar temin edilmekte ve ev içi temizlik, bakım hizmetleri ile tamirat hizmetleri de sunulmaktadır. Rehberlik ve danışmanlık hizmetleri ile psikolojik destek hizmetleri, acil yardım hizmetleri de bu kapsamda yer almaktadır. Bu hizmetler, engelli bireylerin yaşam kalitesini iyileştirirken, toplumsal entegrasyonlarını desteklemeyi amaçlamaktadır (Güler, 2017: 86).

SONUÇ

Türkiye'de nüfusun yaklaşık %12'si engelli bireylerden oluşmakta ve bu durum yaklaşık dokuz buçuk milyon engelliye kapsamaktadır. Engellilik türleri incelendiğinde, özellikle zihinsel ve bedensel engellilerin oranı daha yüksektir. Bu nedenle, doğum öncesi, hamilelik dönemi ve doğum sonrası sağlık hizmetlerinin artırılması, engellilik oranlarının düşürülmesine önemli ölçüde katkı sağlayacaktır. Bu amaçla toplumsal farkındalık artırılmalı ve hamile kadınlara rehberlik hizmetleri sunulmalıdır. Hamilelik sürecinde anneye, engellilik risklerini önlemek adına gerekli eğitimler verilerek aşının önemi vurgulanmalı, aşılama sonrası olabilecek durumlar için aileye nasıl müdahale edecekleri anlatılmalıdır. Bu süreçte aile hekimlerinin rolü oldukça büyük olup, gebe kadına destek vermek, sağlıklı bir gebelik için eğitim sağlamak ve genetik engel taşıyan ailelere, uygun testler hakkında bilgi vermek çok önemlidir. Aile hekimliğinin yaygınlaşmasının temel amacı, topluma kaliteli ve hızlı sağlık hizmeti sunmak ve doktorların bireylerin sağlık geçmişini daha iyi tanıyıp doğru teşhisler koymasına yardımcı olmaktır.

Engelliliğin ilerlemesinde ve ağır engelliliğe dönüşmesinde önemli bir etken, ailelerin çocuklarında engellilik veya kusur olduğunu kabul etmekte zorlanmalarıdır. Çoğu zaman, aileler çocuklarının böyle bir durumu olmadığını düşünerek, erken teşhis, tanı ve müdahale süreçlerini ertelemektedirler. Bu durumda, erken müdahale fırsatının kaçırılması engelliliğin ilerlemesini engellemeyi zorlaştırmakta ve bu sorunun yayılma oranını azaltmak daha güç bir hale gelmektedir.

Engellilerin sağlık hizmetlerine erişimde karşılaştığı önemli sorunlardan biri, sağlık hizmetlerine ulaşamamak veya bu hizmetleri karşılayacak ekonomik gücün yetersiz olmasıdır. Bu sorunun önlenmesi için, engelli bireylerin bakımını üstlenen ailelere minimum seviyede gelir desteği sağlanmalı ve maddi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yardım hizmetleri sunulmalıdır. Ayrıca, engelli bireylerin sağlıkla ilgili sorunları tespit edilmeli ve erken teşhis için sağlık taramalarına daha fazla önem verilmelidir. Aile hekimleri, rutin taramaları sıklaştırarak, sağlık hizmeti sunumunu hızlandırmalı ve evde sağlık bakım ile sosyal bakım hizmetleri daha etkin bir şekilde devreye girmelidir. Evde bakım hizmetinden yararlanacak kişilerin talepleri doğrultusunda engelli yakınlarına eğitim verilmeli ve ağır engelli bireylerin bakımını üstlenecek kişilere profesyonel bakım desteği sağlanmalıdır. Engelli ailelerinin yaşadığı sorunlar, her bir aileye özgü olarak ele alınmalı ve bireysel çözümler üretilmelidir.

Günümüz toplumunda engellilere yönelik pek çok olumsuz düşünce ve yargı bulunmaktadır. Engellilerin üretime katılmadıkları yönünde var olan algı, onların sadece tüketici olarak görüldüğü düşüncesiyle pekişmiştir. Bu bakış açısı, engelli bireylerin işgücüne katılımını olumsuz şekilde etkilemiştir. Engelli bireyler hakkında sıkça karşılaşılan bazı önyargılar, örneğin "çalışsalar da verimli olamazlar", "okuyamazlar", "okusa da ne değişir?", "aileye yük olurlar", "evde kalsın, biz bakarız" gibi düşünceler, onların sadece işgücü piyasasında değil, eğitim imkanlarında da dışlanmalarına neden olmuştur. Ayrıca, "okulların erişilebilir olmaması, engelli öğrencilerin kabul edilmemesi ve görme ile işitme engelliler için uygun eğitim materyallerinin bulunmaması" gibi engeller durumu daha da zorlaştırmaktadır. Temel eğitimde fırsat eşitliği bulamayan engelli bireylerin, yükseköğrenim görmesi ve nitelikli işlerde çalışması oldukça güçleşmektedir. Engellilerin yaşam kalitesini en çok etkileyen faktörlerden biri, engelliliğe karşı duyulan ayrımcılıktır.

Engelli bireyler, ayrımcılık ile karşılaştıklarında bu durum hem ailelerinde hem de sosyal çevrelerinde kendini açıkça gösterir. Engelliler, toplumun diğer üyelerine göre daha fazla zorluk ve sıkıntıya dayanmak zorunda kalır ve bu zorluklarla daha fazla karşılaşır. Örneğin, engellilerin üretim sürecine katılmaması nedeniyle işsizlik oranı daha yüksektir. Ayrıca, eğitim, sağlık, barınma, sosyal güvenlik ve istihdam gibi temel hizmetlere erişimde fırsat eşitliği sağlanamaması, engellilerin daha fazla ayrımcılığa uğramalarına ve toplumdan dışlanmalarına yol açmaktadır.

Engelli bireylerin karşılaştığı ayrımcılığın azaltılması için, binalar, açık alanlar, kurumlar ve bilgilendirme hizmetlerinin engelliler için güvenli, erişilebilir ve bağımsız bir şekilde kullanılabilir hale getirilmesi gereklidir. Kamuya açık tüm yapılar, açık alanlar ve toplu taşıma araçlarında engellilere erişim olanakları artırılmalıdır. Ayrıca, engellilerin toplumsal yaşama entegrasyonunu sağlamak adına, gerektiğinde pozitif ayrımcılık uygulanması ve hizmetlerde engelli bireylere öncelik tanınması gibi adımlar atılarak toplumsal farkındalık artırılmalıdır. Engel durumu nedeniyle evlerinde yaşamlarını sürdüremeyen engelliler için konut ihtiyaçları karşılanmalı ve evleri, özel ihtiyaçlarına göre düzenlenmelidir. Bunun yanı sıra, engellilerin aile kurmalarına, evlenmelerine ve çocuk sahibi olmalarına olanak tanıyacak bir ortam sağlanarak, bu bireylerin toplumla bütünleşmeleri teşvik edilmelidir.

Engellilerin işgücüne katılmalarının önündeki en büyük engel, onların verimliliklerinin düşük olacağına dair yaygın olan olumsuz düşünceler ve önyargılardır. Bu engelleri ortadan kaldırmak için, engelli bireylere iş olanakları sağlanmalı ve iş bulmada zorluk yaşayan engelliler ile ailelerine öncelik verilerek yeni iş alanları oluşturulmalıdır. Ayrıca, ekonomik problemlerinin çözülmesine yardımcı olunmalıdır. Çalışma hayatına katılma potansiyeline sahip ancak kararsızlık yaşayan engelli bireyler için, istihdam bilincinin artırılması ve onları cesaretlendirecek adımlar atılmalıdır.

Engellilere yönelik genel gözlemler, eğitim seviyelerinin oldukça düşük olduğunu, meslek edinme fırsatlarının sınırlı olduğunu ve istihdamda çok az bir yer bulabildiklerini ortaya koymaktadır. Bu durum, engelliler arasında yoksulluk ve fakirliğin yaygın olmasına neden olmaktadır. Engellilerin yaşam kalitesini iyileştirmek için eğitim seviyelerinin artırılması, yetenekleri doğrultusunda onları becerilerle donatmak ve uygun çalışma ortamları sunmak oldukça önemli bir katkı sağlayacaktır. Engellilerin işgücüne katılabilmesi için temel eğitim, mesleki eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerinden tam anlamıyla yararlanması gerekmektedir. Engellilerin iş hayatında yer alması, aynı zamanda yoksulluğun azaltılması konusunda da önemli bir etki yaratacaktır.

Mevcut ekonomik yapı, engelli bireyleri kapsayacak şekilde düzenlenmemiştir. İşverenlerin engellileri istihdam etme konusunda gösterdiği çekinceler ve önyargılar, engellilerin işgücüne katılımının önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Özellikle işverenler, engelli bireylerin işlerini yapıp yapamayacakları konusunda kaygı duymakta ve bu nedenle engelli istihdamını sınırlamaktadırlar. Engelli bireylerin iş yerlerinde başarılı ve verimli olabilmeleri için çalışma alanlarının onların ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi ve gerekli önlemlerin alınması gerekmektedir. Bu tür düzenlemeler yapılmadığında, engellilerin verimli olamayacağına dair yanlış bir kanaat oluşur ve istihdam edilebilecek engelli bireylerin önünde yeni engeller ortaya çıkar.

Çalışmayı sadece engellinin maddi kazanç sağladığı bir sosyal hak olarak görmek, işin gerçek değerini küçümsemek anlamına gelir. Çünkü çalışma, sadece ekonomik bir kazanç sağlamaktan daha fazlasını ifade eder; kişinin özsaygısını artırarak kendine güven duygusunu pekiştirir ve topluma entegre olmasını sağlar. Engelli bireylere iş sağlamamak ve yalnızca maddi yardımda bulunmak, onları toplumsal hayattan dışlamak anlamına gelir. Engellileri başkalarına bağımlılıktan kurtarıp, topluma yük olmaktan

uzaklaştıracak, kendilerini toplumun bir parçası olarak görmelerini sağlayacak ve onlara değerli olduklarını hissettirecek en önemli yol, istihdam edilmeleridir.

Engelli istihdamını teşvik etmek amacıyla kullanılan araçların yetersiz gelişmiş olması ve bu araçların yeterince uygulanmaması da başka bir sorundur. Örneğin, kota sistemi; 50 veya daha fazla işçi çalıştıran işletmelerde %4 oranında engelli istihdamı zorunluluğu getiren yasal düzenlemeyi kapsamaktadır. Özel sektörde ise bu oran %3'tür ve 4857 sayılı İş Kanunu sayılı çerçevesinde engelli istihdamını öngörür. Ancak, bu düzenlemede engellilerin çalışabileceği işler değil, genel olarak tüm işler göz önüne alındığı için çoğu pozisyon engelliler için uygun değildir. Bir diğer zorluk ise Türkiye'deki birçok iş yerinin 50'den az işçi çalıştırmasıdır, bu da engelli istihdam edilebilecek iş imkanlarını ciddi şekilde sınırlamaktadır. Ayrıca, korumalı iş yerleri uygulaması da yaygın bir yöntemdir. Her ne kadar eleştirilen bir yaklaşım olsa da özellikle bazı engelli grupları için bu uygulama önerilmekte ve hala kullanılmaktadır. Esnek çalışma modelleri ise engelliler için daha fazla tercih edilmeye çalışılmaktadır; evde çalışma, evde üretim ve yarı zamanlı çalışma gibi seçenekler bu modeller arasında yer almaktadır.

Esnek çalışma modelleri engellilerin işyerinden fiziksel olarak uzaklaşmalarına ve ekonomik olarak dışlanmalarına rağmen, sosyalleşme imkânlarından mahrum kalmalarına neden olmaktadır. Engellilerin istihdamla ilgili sorunları yalnızca işe yerleştirilme aşamasıyla sınırlı değildir; aynı zamanda iş hayatına atıldıktan sonra da çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bu sorunlar, kötü iş ve çalışma koşullarından, karşılaşılan sosyal güvenlik problemleri, düşük maaşlar, işte yükselme fırsatlarının olmaması, erken emeklilik gibi pek çok engelle karşılaşmayı içermektedir. Engelli bireylerin istihdamını zorlaştıran faktörlerden biri de mesleki eğitim ve rehabilitasyon eksiklikleridir. Türkiye'de engelliler için yeterli sayıda mesleki eğitim ve rehabilitasyon merkezi bulunmamaktadır ya da mevcut merkezler yeterli hizmeti sunmamaktadır. Bu nedenle, bu tür kurumların kapasitesinin artırılması büyük önem taşımaktadır.

Engellilerin yaşam kalitelerini iyileştirmek ve toplumsal dışlanmalarını azaltmak amacıyla, bu bireylerin işgücüne katılımı teşvik edilebilir. Bu noktada, İŞKUR'un faaliyetleri kritik bir rol oynamaktadır. İŞKUR, engelli bireylerin engel türlerine ve yeteneklerine göre özel mesleki eğitimler sunarak, onların istihdama katılma olanaklarını artırmalıdır. Ancak, İŞKUR'un işe yerleştirme sürecinde başarılı bir rol üstlenmesine rağmen, işin sürdürülmesi ve denetlenmesi aşamasında eksiklikler bulunmaktadır.

Engellileri toplumdan dışlamadan, onları sadece engelleriyle değil, insan olarak kabul etmek önemlidir. Bu bireylerin sosyal hayattan, sağlık hizmetlerinden, eğitimden, istihdamdan ve sosyal güvenlikten mahrum bırakılmamaları, insan haklarına ve onura daha uygun bir yaklaşım olacaktır. Engellilerin karşılaştığı ayrımcılığı azaltmak ve toplumsal dışlanmalarını engellemek için daha fazla adım atılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aghayev. S. (2024). *Engellilerin Refahını Sağlamaya Yönelik Toplumsal Sistemler Bağlamında Türkiye’de Uygulanan Sosyal Politikalar Ve Vergisel Avantajlar*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Akbulut: (2012). Gerçekten Eşit miyiz? Acı(ma), Zayıf Gör(me) ve Yok Say(ma) Ekseninde Engelli Ayrımcılığı, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi*.
- Aksaç, T. Gizem, Akdağ, A.Ş. (2015). *Ayrımcılık ve Engelli Hakları*, Engelli Kadınların Hak Temelli Mücadele Adımları Projesi, Ankara.
- Alkan, M. Filiz, H. (2004). *Engellilerin Çalışma Yaşamına Katılmalarının Gereği ve Uygulanan İstihdam Politikalarının Değerlendirilmesi*, Ankara, Öz-Veri, Cilt: 1, Sayı: 2. ss. 176-193.
- Alpar, M. B. (2000). Sakatların Mesleki Rehabilitasyon ve İstihdamına İlişkin 159 Sayılı ILO Sözleşmesi ile İlgili Çalışma Hayatı Mevzuat, *Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt: 5, Sayı: 2, Ankara.
- Altan, Ö.Z. (1976). *Sakatlar ve Türkiye’de Çalışma Sorunları*, Eskişehir, Eskişehir Ticari İlimler Akademisi, Sayı: 146/90.
- Altan, Ö.Z. (2007). *Sosyal Politika*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Altan, Ömer Zühtü (2009), *Sosyal Politika Dersleri*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 1987, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- Atıcı, İ. (2007). *Fiziksel Engelliler ve Kentsel Mekânın Kullanımı*, Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, “Ayrımcılık Yasağı”. Bakıma Muhtaç Özürlülere Yönelik Resmî Kurum ve Kuruluşlar Bakım Merkezleri Yönetmeliği.
- Aydemir, O. (2019). *Engelli Bireylere Yönelik Sosyal Politikaların Karşılaştırmalı Analizi: Türkiye ve Avrupa Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Esenyurt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aydın, A. (2024). *Engellilere Yönelik Sosyal Politikalar: Türkiye Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Barrientos, A. Hulme, D. (2010). Just Give Money To The Poor: The Development Revolution From The Global South, *Brooks World Poverty Institute University Of Manchester*, U.K.
- Barrientos, A. Shepherd, A. (2003). Chronic Poverty And Social Protection, *CPRC Conference on Chronic Poverty*, University of Manchester.
- Baumeister, R., Smart, L., & Boden, J. (1996). Relation of threatened egotism to violence and aggression: The dark side of high selfesteem. *Psychological Review*, 103, 5-33.
- Baybora, D. (2006). *Çalışma Hayatında Özürlülere Karşı Ayrımcılık*, Sosyal Siyaset Konferansları, İstanbul, Sayı: 51: 265. ss. 229 269.

- Baydoğan, H. (2012). *Dezavantajlı Gruplara Yönelik Aktif İstihdam Politikalarının Etkinliği*, Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Bekci, B. (2012). Fiziksel Engelli Kullanıcılar İçin En Uygun Ulaşım Akıllarının Erişebilirlik Açısından İrdelenmesi: Bartın Kenti Örneği, *Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14: 27. ss. 26-36.
- Bell, D. Heitmueller, A. (2009). The Disability Discrimination Act In The UK: Helping Or Hindering Employment Among The Disabled?, *Journal of Health Economics*, Vol:28, No:2, , p. 465-480
- Borthwick-Duffy, S. A., Lane, K. L., & Widaman, K. F. (2017). Measuring problem behaviors in children with mental retardation: Dimensions and predictors. *Research in Developmental Disabilities*, 18, 415–433.
- Boyraz, Ş. (2010). Çalışma Hayatında Engelliler Brunori, Paolo, Marie O’ Reilly: Social Protection For Development: A Review Of Definitions, *Paper Prepared In The Framework Of The European Report On Development*, Firenze, Italy: European University Institute.
- Burcu, E. (2015). *Engellilik Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- Can, Y. (2012). *Sosyal Hizmetler ve Yoksulluk*, Özel İhtisas Komisyonu Raporu.
- Celal Özcan, “Özürlülerin İstihdamı ve Sosyal Güvenlikleri”, çevrimiçi: <http://t24.com.tr/yazarlar/celal-ozcan/ozurlulerin-istihdami-ve-sosyalguvenlikleri,5243>, Erişim Tarihi: 29.12.2016.
- Chalock, R. L. (2010). Three decades of quality of life. In M. L. Wehmeyer & J. R. Patton (Eds.), *Mental retardation in the 21st century* (pp. 335–358). Austin, TX: Pro-Ed.
- Ciğerli, Ö. (2014). Pınar Topsever, T. Müge Alvur ve Süleyman Görpelioğlu: Engelli Çocuğu Olan Anne-Babaların Tanı Anından İtibaren Ebeveynlik Deneyimleri: Farklılığı Kabullenmek, *Turkish Journal Of Family Medicine And Primary Care*, Vol: 8, No: 3, September: 75. ss. 75-109.
- Conners C. K. (2014). *Conners continuous performance test 3rd edition manual*. Multi-Health Systems.
- Curtis, E.A., Comiskey, C. and Dempsey, O. (2016) Importance and Use of Correlational Research. *Nurse Researcher*, 23, 20-25. <https://doi.org/10.7748/nr.2016.e1382>.
- Çalışkan, A. (2018). *Engelli bireylerin istihdamı*, İstanbul: ABC Yayınları.
- Demirci Akyol, E. (2013). Sultan II. Abdülhamid Döneminde Sosyal Politika Uygulamaları, *Sosyal Politika Çalışmaları*, Yıl: 13, Sayı: 31, 37-47.
- DİE (2002). *Türkiye Özürlüler Araştırması*.
- Dixon, İ. (2018). *Görme Engelli*. Ankara: İsam Yayınevi.
- Emrah Aydınonat, N. (2012). *Engelli İstihdamını Arttırmanın Yolları*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.

- Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Mayıs 2022 (2022). https://www.aile.gov.tr/media/111110/eyhgm_istatistik_bulteni_mayis2022.pdf (Erişim Tarihi: 02.07.2022).
- Erdem, İ. (2019). *Sosyal Koruma Bağlamında Engelliye Evde Bakım Hizmeti Veren Kadınlar: Ankara Altındağ Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ersoy, Ö. Avcı, N. (2001). *Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Eğitimleri “Özel Eğitim”*, İstanbul, Yapa Yayınları.
- Garcia, Bonilla and J.V. (2003). Gruat: Social Protection, A Life Cycle Continuum Investment For Social Justice, *Poverty Reduction and Sustainable Development*, Geneva, International Labour Office.
- Gedikli, B. (2022). İstihdamda Engelli Kadın: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 83-103.
- Genç, Y. (2015). Engellilerin Sosyal Sorunları ve Beklentileri, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 35/ 2, Temmuz-Aralık, ss. 65 – 92.
- Genç, Y. Güldane, Ç. (2013). Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi, Sayı: 1, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 8, ss. 363- 393.
- Goffman, E. (1990). *Stigma; Notes On The Management Of Spoiled Identity*, Penguin.
- Goldman, C., Turnbow, D., Roth, A., Friedman, L., & Heskett, K. (2016). Creating an Engaging Library Orientation: First Year Experience Courses at University of California, San Diego. *Communications in Information Literacy*, 10 (1), 81-98.
- Gönülaçan, A. (2016). *Türkiye’de Engelli İstihdamı ve İşverenlerin Engelli İstihdamına Yönelik Tutumları: Trabzon Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Isparta.
- Güler, Ç.U. (2017). *Türkiye’de Engellilere Yönelik Sosyal Koruma Önlemleri*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Gündüz, G.S. (2007). *Sosyal İçerme Politikalarının Uygulanmasında Kamu İstihdam Kurumlarının Rol’*, Uzmanlık Tezi, Ankara, ÇSGB Türkiye İş-Kur Genel Müdürlüğü.
- Güneş, M. (2012). Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımların Bir Kamu Yönetimi Politikası Olarak Sürdürülebilirliği: Ü. İİBF *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*.
- Gürsel: Gökçe, U. K. (2010). *İstihdamda Dezavantajlı Grupların İşgücüne Katılımını Artırmak*, Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi.
- Güven: (2001). *Sosyal Politikanın Temelleri*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Güvercin, C.H. (2004). Sosyal Güvenlik Kavramı ve Türkiye’de Sosyal Güvenliğin Tarihçesi, Ankara Üniv. Tıp Fakültesi Mecmuası, 57 (2), 89-95, Ankara
- Ilkım, B. (2017). *13-14 Yaş Arası İşitme Engelli ve İşitme Engelli Olmayan Erkek Öğrencilerin Bazı Motorik Özelliklerinin Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü), Malatya.
- ILO, (1999). “Decent Work”, International Labour Conference, 87th Session, Report of the Director-General, Geneva.

- ILO, (2011). “Social Protection Floor For A Fair and Inclusive Globalization”, Geneva, Social Protection Floor Advisory Group.
- İçağasıoğlu, A. (2002). *Zihinsel Özürlülere Özel Rehabilitasyon Merkezleri: Verilen Hizmetler ve Sosyal Hizmet Uygulamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi: B.E., Ankara.
- İçöz, İ. (2020). Turizmin Çocukları: Turizmin Arz ve Talep Taraflarındaki Çocuklar, Sivas İnterdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi, 1, 33 -44
- İnan, G. Serpil, Ceyhun, P. Selda, T, Filiz, A. Dağlı, Z. (2013). Engellilik, Türkiye’de Engellilerin Durumu ve Sağlık Hizmet Sunumuna Bir Bakış, *TAF Preventive Medicine Bulletin*, Cilt: 12, Sayı: 6, ss. 723- 728
- Jayarajan. D. (2018). Cannibalization vs. competition: An empirical study of the impact of product durability on automobile demand, *International Journal of Research in Marketing*, 641-660
- Kara, B. (2016). Sosyolojik Bakış Açısıyla, Engellilerin Toplumdaki Yeri, 2. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Eğitim ve Sosyal Bilimler Sempozyumu*, 5-7 Mayıs, Nizip, 245-262.
- Koch,İ. (2007). *Görme Engelli*, Ankara: İsam Yayınevi.
- Köksal, A. (2010). *Türkiye’de Engelli İstihdamı ve Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul.
- Köse, G. (2018). *Birleşmiş Milletler Engelliler On Yılı Sürecinin Türkiye’deki Engellilere Yönelik Sosyal Politikalara Etkisinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Kroll, T. George, J. Michelle Kehn and MT. Neri, (2006). Barriers And Strategies Affecting The Utilisation Of Primary Preventive Services For People With Physical Disabilities: A Qualitative İnquiry, *Health Soc Care Community*, Vol: 14, No: 4, 2006, p. 284-293.
- Kumar, S. ; Machiwal, D. ; Dayal, D. ; Mishra, A. K., 2017. Enhanced quality fodder production through grass-legume intercropping under arid eco-system of Kachchh, Gujarat. *Legume Res.*, 40 (5): 896-900.
- Kutal, M. (1978). Sosyal Hukuk ve Uygulaması, *İktisat ve Maliye Dergisi*, Cilt: 25.
- Lazar, I., Ossian, C., & Ratiu, P. (2010). The role of work-life balance practices in order to improve organizational performance. *European Research Studies Journal*, 13(1), 201-214.
- LO, (2000). *Income Security and Social Protection in a Changing World*”, World Labour Report 2000 (WLR 2000), Geneva, International Labour Office.
- Michael, F. Klaus, N. (1985). Disability and Employment, Anglo-American Conference, London.
- Miller, J. L. ve Lossia, A. K. (2013). Prelinguistic infants’ communicative system: Role of caregiver social feedback. *First Language*, 33, 433–448.
- Morrison, EH, George and, V. Mosqueda, L. (2008). Primary care for adults with physical disabilities: pperceptions from consumer and provider focus groups, *Fam Med*, Vol: 40, No: 9, 2008, p. 645-651.

- Muyan, Y. (2023). Türkiye’de Sosyal Hizmetlerin Temel Taşlarından Biri: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 1432-1441.
- Neuron 104:810–824.
- Oran, B. (2017). *Engellilerin Siyasal Yaşama Katılımı*, Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Orhan. S. (2011). *Türkiye’de Özürlü Dostu İstihdam Politikaları (Durum Analizi ve Öneriler)*, Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Öz, C. Orhan: S. (2012). Özürlü İstihdam Yöntemlerinin Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, Cilt:3, Sayı:2, 36-48.
- Özbek, N. (2002). Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sosyal Devlet, *Toplum ve Bilim Dergisi*, 92, 7- 33
- Özbulut, M. Sayar, Ö. (2009). *Bir Sosyal Dışlanma Fotoğrafı; -Engelli Bireylerin Toplumla Bütünleştirilmesine Yönelik Tespit, Bilgilendirme ve Veri Tabanı Oluşturma Çalışması (Özveri-Malatya) Projesi Araştırma Sonuçları*, Aile ve Toplum, Yıl: 11, Cilt: 5, Sayı: 17, 2009, ss. 59 - 75.
- Özida, Stratejik Plan, 2008-2012, 2007, Ankara.
- Öztürk, M. (2011). *Türkiye’de Engelli Gerçeği*, Müsiad Cep Kitapları: 30, İstanbul.
- Öztürk, M. (2012). *Türkiye’de Engelli Gerçeği Raporu*, Müsiad Cep Kitapları: 30, İstanbul.
- Öztürk, M. (2013). *Hayata Renk Katanlar, Engelli Grupları*, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, Ağrı.
- Öztürk, Mustafa. (2018). *Türkiye’de Engelli Gerçeği*. İstanbul: Müstakil Sanayici Ve İşadamları Derneği [MÜSİAD].
- Öztürk, Mustafa. (2021). *Türkiye’de Engelli Gerçeği*. İstanbul: Müstakil Sanayici Ve İşadamları Derneği [MÜSİAD].
- Pamuk. S.P. (2002). *Çalışma Yaşamında Özürlülerin İş Doyumu ve Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Pinto L. Rajan K. DePasquale B. Thiberge SY. Tank DW. Brody CD. (2019) Task-Dependent Changes in the Large-Scale Dynamics and Necessity of Cortical Regions
- Polat, M. (2021). *Sosyal Politikalarda Engelliler: Erzurum İli İçin Bir Değerlendirme Çalışması*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- S. H. ALTINTAŞ Et Al. , "Is a Fixed Hybrid Prosthesis with Distal Cantilever Appropriate for Maxillofacial Defects? A Report of Two Patients," *JOURNAL OF PROSTHODONTICS-IMPLANT ESTHETIC AND RECONSTRUCTIVE DENTISTRY* , vol.26, no.1, pp.82-87, 2017
- Seloğlu, Z. (2019). *Türkiye’de Engellilikle İlgili Sosyal Politikaların Sosyolojik Açidan Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

- Sen, A. (2000). Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny, *Asian Development Bank*, Social Development Papers, No:1, 2000.
- Sepúlveda, M. Nyst, C. (2012). *The Human Rights Approach to Social Protection*, Ministry for Foreign Affairs of Finland.
- Seyyar, A. (2000). *Uluslararası Boyutuyla Özürlü Kota Sistemi*, Kamu- İş, Cilt: 6, Sayı: 1, 2000.
- Seyyar, A. (2006). *Özürlülere Adanmış Sosyal Politika Yazıları*, Sakarya, Adapazarı B.Ş.B. Yayınları.
- Shepherd, A. (2004). General Review of Current Social Protection Policies and Programmes, *Report Prepared for DFID*, London.
- Snow P., Dickson-Swift, V. (2010). Teacher identification of children at risk for language impairment in the first year of school. *International Journal of Speech-Language Pathology* 12(3), 244-252
- Sosyal Doku Projesi Araştırmaları, (2004). “Özürlüler”, Sayı: 7, İstanbul Büyükşehir Belediyesi.
- Subaşıoğlu, F. (2008). Üniversitelerin Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümlerinin “Engellilik Farkındalığı, Üzerine Bir Araştırma, *Bilgi Dünyası*, Cilt: 9, Sayı: 2: 401. ss. 399-430.
- Sur, H. (2012). Türkiye’de Evde Bakım Hizmetleri Organizasyonu İçin Bir Model Önerisi, *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, Sayı: 24, Eylül-Ekim-Kası, ss. 68-71.
- Şen, M. (2018). Türkiye’de Engellilere Yönelik İstihdam Politikaları: Sorunlar ve Öneriler, *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8(2), 129-152.
- Şişman, Y. (2011). Türkiye’de Özürlülere Yönelik Yasal Düzenlemeler, *Sosyal Siyaset Konferansları*, Sayı: 60, 2011, ss. 169 – 201.
- Şişman, Y. (2017). Türkiye’de Sosyal Politika’nın Dünü, Bugünü: Hayırseverliğin Kurumsallaşması mı? Gelişmesi mi?, *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4 (2), 1-22
- Şişman, Y. (2022). *Sosyal Politikanın Güncel Konuları*, Nisan Kitabevi.
- Şişman, Y. Kocabaş, F. Yazıcı, B. (2011). *Özürlülerin Çalışma Hayatına Katılma Gereği ve Türkiye’de Bu Bağlamda Uygulanan Sosyal Politikaların Genel Bir Değerlendirilmesi–Kota Yönteminin Uygulanmasına İlişkin Bir Eskişehir Örneği*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Taşkesen, M. (2017). Osmanlı Devleti’nde Sosyal Refah Sistemi Olarak Vakıflar, *İş ve Hayat Dergisi*, 5, 57-66.
- Tephen, W. (2011). *Hawking, Dünya Sağlık Raporu*, Dünya Sağlık Örgütü, Cenevre.
- Tınar, Y. (2018). *Engellilere Yönelik Hizmetlerin Yönetimi ve Sunumu: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme*, İstanbul Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Doktora Tezi, İstanbul.
- Tınar, Y. (2020). Yerel Yönetimlerce Engellilere Sunulan İstihdam Hizmetleri: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Engelliler Müdürlüğü Örneği. *In Journal of Social Policy Conferences* (No. 78, pp. 429-453).

- Topbaş, S.S. (1999). *Dil ve Konuşma Sorunlu Çocukların Ses bilgisel Çözümleme Yöntemi ile Değerlendirilmesi ve Konuşma Dillerindeki Ses bilgisel Özelliklerin Betimlenmesi*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Topçuoğlu, R. (2014). 1900-2000 Yılları Arasında Avusturalya’da Engellilere Yönelik Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetler; Medikal Modelden Sosyal Modele Geçiş, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, Cilt: 25, Sayı: 2: 130, ss. 127-144.
- Tufan, İ. Arun, Ö. (2002). *Türkiye Özürlüler Araştırması 2002 İkincil Analizi*, TÜBİTAK, Proje No: SOBAG104K077, 2002
- TÜİK (2011). 2011 Nüfus ve Konut Araştırması.
- TÜİK (2021). İstatistiklerle Aile, 2021, TÜİK Haber Bülteni, Sayı: 45632, 12.05.2022.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, (2013). Engelli Hakları İnceleme Raporu.
- Ungurean, B.C. Adrian Cojocariu and Alexandru Oprean: (2014). Investigation Of Morphological Parameters In Mentally Disabled Children, *Timișoara Physical Education And Rehabilitation Journal*, Vol: 7, No: 13, p. 49. p. 48-51.
- Uslu, A. Shakouri, N. (2014). Kentsel Peyzajda Engelli/Yaşlı Birey İçin Bağımsız Hareket Olanağı ve Evrensel Tasarım Kavramı, *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1: 12. ss. 7-14.
- Uşan, M. F. (1999). *İş Hukuku'nda Sakat İstihdamı*, Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası.
- Uşan, M. F. (2003). Mesleki Eğitim ve İstihdam Devlet Personel Rejimi ve İş Mevzuatı, *Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Dergisi*, Sayı: 15, ss. 1 - 50.
- WHO, (2022). *Engelli Kişiler İçin Sağlık Eşitliğine İlişkin Küresel Rapor*, https://www.who.int/publications/i/item/9789240_063600, (Erişim Tarihi: 29.11.2023).
- Yaman, M. (2022). *Sosyal Politikanın Güncel Konuları*, Eskişehir.
- Yaman, M. (2023). İşverenlerin Engelli, Eski Hükümlü ve Terör Mağduru İstihdam Etme Yükümlülüğü. *Aurum Journal Of Social Sciences*, 8(1), 99- 138.
- Yavuz, Ç. Akagündüz, N. (2004). *Çocuk Olmak Gelişim Sürecinde Rehberlik*, İstanbul: Ümraniye Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü Yayınları.
- Yentürk, N. Yılmaz, V. (2012). *STK'lar İçin Engellilere Yönelik Harcamaları İzleme Kılavuzu*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yıldız, B.F. (2019). İşsizlik Histerezisine Yapısal Var ve Nedensellik Yaklaşımı: Japonya Örneği, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (2019) Cilt 03, Sayı 01, s. 107-123
- Yiğit, Ö. Yaşar: Tayfur, T. (2009). *Engelli Bireylerin Toplumsal Hayatta Yaşadıkları Zorluklar ve Engelsiz Yarınlar İçin Çözüm Önerileri*, İdeal Sosyal Hizmet.
- Zhao, İ (2015). *Görme Engelli*. Ankara: İsam Yayınevi.

ÖZ GEÇMİŞ

Adı Soyadı : Eda ÜNAL ÇİFCİ

Yabancı Dil : İngilizce

Doğum Yeri / Yılı :

E-Posta :

ORCID Numarası :

Eğitim Bilgileri:

- 2022-2025 Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir (Türkiye)
- 2013-2015 İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir (Türkiye)
- 2011-2013 İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi (Türkiye)
- 2006-2010 Alanya Lisesi, Alanya, (Türkiye)